

Szeberényi Lajos, Békés megye első folyóiratának: a Néptanítók Könyvének szerkesztője

- a) Petőfi elpártolt barátja
- b) Szeberényi tevékenysége a szabadságharc idején
- c) A Néptanítók Könyve és az abszolutizmus kora

A Bach-korszak legjelentősebb Békés megyei pedagógiai vállalkozása kétségkívül a Szeberényi Lajos szerkesztette *Néptanítók Könyve* volt. Olyan érték ez, amelyet nem hagyhatunk figyelmen kívül, ha a korszak legszebb kulturális emlékeire gondolunk. Több szempontból is érdemes arra, hogy foglalkozzunk vele. Egyrészt a benne található korszerű gondolatok gazdagsága, másrészt a kiadvány nem mindennapi igényessége, határozott elvekre épített szakmaisága, bátor hangvétele miatt kényszerülünk rá. Olyan specifikumok ezek, amelyek megyénk első periodikájának ötnegyed évszázad távolából is tiszteletet parancsolnak.

A *Néptanítók Könyve* példamutató tett volt a szabadságharc utáni első évtized szomorú világában. Igazi kordokumentum. Nemcsak arra figyelmeztetett, hogy szükség van olyan pedagógiai folyóiraatra, amely függetleníti magát az iskola-fenntartó egyház egyéb érdekeitől, s kizárólag az iskolával és a pedagógussal, az oktatással és a neveléssel foglalkozik (nemegyszer éppen az egyházi vezetőkkel: lelkesekkel, körlelkészekkel, felügyelőkkel, presbiterekkel stb. harcolva), hanem arra is, hogy egységes szemlélet, magasabb színvonalú nevelői munka, tervszerű módszertani didaktikai alap, a hazai és a külföldi pedagógiai kísérletek és tanulmányok közismertté tétele és gyakorlati alkalmazása, illetve az elavult tankönyvek használatának eltiltása nélkül nem lehet az iskolát életszerűvé, a fiatal generációt gondolkodóvá, a különböző tudományágakat egyéniségformáló erővé tenni.

Ahhoz, hogy magát a *Néptanítók Könyvét* továbbá annak szerkesztőjét, szerkesztési elveit és eljárásait jobban megismerjük, munkásságát túlzásoktól mentesen, reálisan értékeljük, Szeberényi ifjúkori szerepének és tevékenységének alaposabb elemzésére van szükség. Előre figyelmeztetünk azonban: *nem kívánunk tökéletes portrét, teljes képet adni róla*. Nincs szándékunkban végigkísérni életpályáját Maglódtól Pozsonyig; nem szándékozunk irodalmi—közeleti—egyházi munkásságával részletesen foglalkozni. Nem ismertetjük gazdag eredményeket hozó teológiai-egyháztörténeti tevékenységét (élete utolsó 10 évében a pozsonyi evangélikus teológia nagy tekintélyű tanáraként több mint ezer protestáns egyházi író életrajzát készítette el), sem az ezt megelőző makói,

szegedi és pozsonyi lelkészi szolgálatát. Ezeknek mértékadó bírálatára ez irányú ismereteink hézagossága folytán különben sem vállalkozhatnánk. Életének legnagyobb erőpróbájáról, közéleti szereplésének kétségtelenül legértékesebb és leginkább előremutató éveiről: 1848—49-ről is csak kitűzött célunknak megfelelő részletességgel szólunk.

Nagyobb figyelemre méltatjuk viszont *Petőfi*hez fűződő viszonyát. Nemcsak azért, hogy azt reális helyére tegyük, hanem hogy megyénk első folyóiratának, a Bach-korszak közepe táján megindított, méltán jó hírű *Néptanítók Könyvének* váratlan, olykor egészen meghökkentő szerkesztői magatartását is megérthesük.

Miről is tanúskodik ez a mindössze féléves selmeci diákoskodásra alapozott kapcsolat, amelyet csak ritka levélváltások s egy-két személyes találkozás tartósított? Mindenekelőtt arról, hogy a 15-16 éves ifjak — amilyen selmeci iskolázásakor *Petőfi* volt — bármilyen gazdag élettapasztalattal rendelkezzenek is, nem képesek még világosan felfogni és helyesen értékelni új ismerőseik iránti érzéseiket, márcsak azért sem, mert ítéletüket döntő módon az a realitás, az az új élményforrás (jelen esetben a *Selmeci Önképző Magyar Társaság*) determinálja, amelybe belekerültek, s csak ezután az egymáshoz való pozitív vagy negatív kötődés. De tanúskodik arról is, hogy a kamaszkorra jellemző, végletek között mozgó érzelmi labilitás következtében könnyen gyűlöletes haragra lobbanhat a legszebbnek induló interperszonális viszony is, ha nincs mögötte az érdekek és meggyőződések, a hajlamok és a meghatározó közös élmények, a társadalmi helyzet és a világnézet rokonsága vagy azonossága. Ezek nélkül a legtisztább rokonszenv sem tud mély barátsággá nemesedni. Nyersebben fogalmazva: ahol előnyszerző egyéni érdek és szűk osztályszempont befolyásolja a megértést és az együttérzést és irányítja a magatartást, ott előbb-utóbb törvényszerűen meg kell hogy szűnjön minden barátság vagy annak hitt jó viszony.

Ezért vizsgáltuk mélyebben Szeberényi pápai időszakát. Bízunk abban, hogy a 24-25 éves férfi magatartásában már kitapinthatók lesznek a későbbi tettek és állásfoglalások morális mozgató rugói. Nem is tévedtünk. Vizsgálódásunk már csak ezért sem volt hiábavaló és haszontalan.

*

A reformkori fiatalember erkölcsi-politikai magatartásának elbírálásához a legbiztonságosabb alapot a *Petőfi*hez és a szabadságharchoz fűződő viszony milyensége adja. Az értékelésnek két olyan próbaköve ez, amelyet sohasem szabad figyelmen kívül hagyni, ha a múlt század derekának jelentősebb képviselőire emlékezünk. Nem maradhatott ugyanis közömbös senki sem velük szemben. Vagy pro vagy kontra véleménynyilvánításra, színvallásra kényszerült, akár fiatal volt, akár öreg. Ennélfogva a velük kapcsolatos állásfoglalás amolyan politikai és morális vízvonal; elkülönítik egymástól a szabadságot, függetlenséget áhítózó népbarátokat és a Habsburg-házhoz hű, előjogaikat féltő lojális királypártiakat.

Szeberényi későbbi emberi-politikai magatartásának a helyes megítélése szempontjából is kívánatos ez a szembesítés. Márcsak azért is, mert manapság egyre inkább csak mint *Petőfi* barátját emlegetik, s megfélemlenek arról a dicstelen támadásról, amellyel *Petőfi* személyét lejáratni, első verseskötetének társadalmi reputációját aláásni, aláaknázni igyekezett.

Ismeretségük Selmecbányán kezdődött, kevéssel azután, hogy *Petőfi* 1838. aug. 31-én beiratkozott az evangélikus liceum V. (szónok-költészeti) osztályába, mint I. éves rhetor. Szeberényi Lajos (1820—1875) ekkor már jól ismert diákja volt az intézetnek, harmadéves filozófus (bölcész), akit irodalmi érdeklődése, költői zsenyéi, az iskolai fegyelmi szabályzattal ellenkezésbe soha sem kerülő öntudatos magatartása, gazdag ismeretanyaga az önképző magyar társaság vezetésére is érdemessé tett. Neve nem volt ismeretlen a városban sem, hiszen Selmecbánya vezető lelkésze, egyben a bányai egyházkerület püspöke (szuperintendense) nagybátyja: *Szeberényi János* volt.

1838-ban, amikor *Petőfi* a liceumba felvétetett, 128 diák tanult a rhétori és a filozófiai évfolyamokon. Közülük 45 az önképző magyar társaságba is beiratkozott. Ez a szám mindenekelőtt *Lichard Dániel* (professor *Lichardus*) pánszláv agitációjának eredményeként a tanév végére mindössze 20-ra zsugorodott. A kortárs diákok visszaemlékezései szerint ugyanis az ő selmeci tanári működésével (sajnálatos módon ugyanabban az évben került oda, mint *Petőfi*) indult meg a „nemzetiségi torzsalkodások kora” az iskolában. Erre nemcsak *Petőfi* gyors, idő előtti távozásából, hanem az önképző magyar társaság jegyzőkönyvében található ilyen és ehhez hasonló bejegyzésekből is joggal következtethetünk: G. L., ki pedig a kör egyik tisztségviselője volt, 1838. novemberében „egynéhány magyar nyelv-gyűlölökkel lépett szövetségre”.

Szeberényi és *Petőfi* barátságának, egészséges diákkapcsolatának a megértéséhez a magyar nyelv és a magyar költészet tisztelete, elkötelezett szolgálattudata adja a kulcsot. Ez magyarázza meg azt is, miért figyelt fel az 5 osztállyal feljebb járó Szeberényi a kis *Petrovicsra*, az elszegényedett szülők élénk képzeletű, de igénytelen külsejű gyermekére, s miért fogadta barátjává, legyőzven magában nemcsak az idősebb eminens diák szokványos felsőbbrendűségérzetét, hanem az osztályhelyzetéből eredő korlátokat is.

Tény, hogy *Petőfi* gyakran látott vendég volt a két Szeberényi (Lajos és Andor) közeli diákszállásán. Részt vett baráti körük játékaiban és gyakori vitáiban. Szeberényiek szerint nem is egyszerű megtűrt személyként, hanem úgy, mint egyenjogú, egyenértékű partner. Ennek ugyan erősen ellene mond a költőnek a *Pesti Divatlap* 1845. március 6-ai számában közreadott cikkekcskéje (*Adatok a kritika titkaihoz*), amelyben régi kapcsolatukról ezeket írta: „... dühökben épen belém kaptak, én belém, kire ők hajdanában csak olyan formán néztek le, mint néz le a nagy, nagy ökör a lábainál szaladó kicsiny kis pacsirtára”. Akárhogy volt is azonban, *Petőfi*nek imponált ekkor ez a barátság, hiszen Szeberényi tekintélye megalapozott volt az ifjúság előtt, s feltehetően ő volt az első igazán művelt ifjú, aki barátjává fogadta. Persze, tetszett az a gesztus is, ahogy a selmeci diákszokások szerint a rhétori osztályba lépven, *barátságpoharat* üríthetett a nagyobbakkal, a „logikusokkal és a physicusokkal”, így vele, a legkitűnőbb diákok egyikével: Szeberényivel is. A szellemi nagykorúvá válás

dokumentációjaként fogta fel ezt a nem remélt, váratlan aktust, s túlbecsülve jelentőségét, lekezelte, elhanyagolta iskolai munkáját. Nem tudott élni azzal a szabadsággal, amelyet a rhétori osztály tanulójaként élvezhetett.

A Szeberényihez fűződő barátság tagadhatatlanul mélyen hatott reá. Az adott helyzetben valójában több is volt az szokványos ifjúkori diákkapcsolatnál. Olyan lehetőséget teremtett számára, amellyel okosan élve, megismerhette az irodalom nagyjainak munkáit, elsajátíthatta a poetika, a költészettan alapelemeit, tágíthatta ismeretkörét, s közben első verseiről is irányító bírálatot kaphatott. Ugyanakkor a hasonló érdeklődésű, nagy becsvágyú Szeberényi is jól járt vele. Hamar felfedezte benne a lelkes, segítőkész társat, akinek aktivitására bátran számíthatott az önképző magyar társaság munkájában. Készséggel méltányolta és erősítette hát versírói ambícióját (az elsőséget nem féltette tőle), s szívesen vállalta a szellemi apa irányító szerepét. Talán még tetszett is neki.

Nem kellett hozzá különleges éles szem, hogy észrevegye fiatalabb társa nem mindennapi adottságait. Ahogy Szeberényi *A hűtelenhez* című *Petőfi*-verssel kapcsolatos, nagyon elismerő önképzőköri bírálatára 1861-ben visszaemlékezett (dicsérő megjegyzéseit *Domanovszky Endre* akkor túlzónak minősítette), ez nem volt nehéz. Ezt írta: „Selmecen, hol a sok ifjú közt többnyire csak gyöngye magyarok valának, kitűnő helyet foglalt az (ti. a vers) el”. Ekkor még ő is fényes jövőt jósolt a kis *Petrovics*nak, kijelentvén, hogy „*ha szép tehetségével szorgalom párosul, idővel jelesb költőink közt fog helyet foglalhatni*”.

Az emlékalbumok és divatlapok finomkodó szalonköltészetét elutasító, könnyen verselgető ifjú eredeti tehetségére tehát hamar felfigyelt. Sokra értékelte teljesítményét, ámbar az saját költészetének szemléletével és nyelvi modorosságával nagyon ellentétes forrásból táplálkozott. Szeberényi ugyanis nem értette meg a népiességet; póriásnak, költőietlennek, „durva nyersség”-nek minősítette a természetes megfogalmazású költői dikciót, s azt követelte, hogy azokat „nekünk, kik a finomabb ízlés korszakának gyermekei vagyunk”, számúznunk kell a költeményekből. Ilyen szemléleti különbség mellett nem véletlen, hogy baráti kapcsolatuknak is hamar vége szakadt — nem sokkal a kis *Petrovics Petőfivé* válása: a magyar költészetbe történt látványos bevonulása után. A feltárt tények ismeretében ma már nyugodtan leszögezhetjük, nem elsősorban *Petőfi* miatt. Szinte az volt a csoda, hogy addig is tartott. A selmeci diáktárs: *Kovácsi József* szerint ugyanis *Petőfi* „a szegénysorsúakkal többet barátkozott, mint a vagyonosabb fiúkkal, s . . . barátokra inkább hanyag, semmint szorgalmas tanulók körében akadt. Leginkább született magyarokkal szeretett társalogni, idegen ajkúakkal, minők a tanulók között a selmeczányai lyceumban nagyon is sokan voltak, barátságot nem szívesen kötött”.

Szeberényihez nem a közös társadalmi helyzet, nem a szegénység tudata vonzotta, jóllehet az érzelmi azonosulásuk lényeges faktoraként saját szegénységét is emlegette. Hozzá a magyar nyelvűség, a szülőhely közelsége (Szeberényi Maglódon — *Petőfi*hez hasonlóan a Duna—Tisza közén — született), továbbá a gondolkodásmód hasonlósága, s amint említettük is már, az irodalom iránti őszinte érdeklődés és rajongás, a mindkettőjükben erős, olthatatlan dicsőségvágy: a középszerűségtől való irtózás és menekülés fűzte. Az erre alapozott

barátság erejét érezzük ki a 16 éves kis *Petrovics Szeberényi Lajos emlékkönyvébe* c. 1839. január 19-én kelt verséből is:

Kegytelen a végzet; nem hagy sok időig örülni
Minket együttlétünk édeni napjainak.
Ámde az a földnek bármely részére ragadhat,
Érted ezen kebel ég, s léssen örökre híved.

Különös ez az ifjonti kitárulkozás. Egyszerre dicsőíti a barátságot és a barátot. Végletek közt csapong a költői lélek a disztichon pompásan kezelt formai keretében. Nem ismer mértéket; nincs kellő összehasonlítási alapja, nincs kellő élet- és emberismerete még, hogy „óvatosabban bánják érzelmeivel és szavaival”. Esményi értelemben fogja fel és kezeli őket a költő. „Az élettapasztalatok még nem foszlatták széjjel kamaszlelke illúzióit” (*Pándi: Petőfi*). Ugyanakkor azt is világosan megláttatja, mily sokat jelentett a szeretetre vágyó ifjú számára a barát és a barátság; mennyire ragászkodott hozzájuk még a nagy ízlésbeli — szemléletbeli különbség ellenére is.

Petőfi Selmec után is el-elküldözgette bírálatra verseit Szeberényinek (azt nem vállalta, hogy viszonzza is kritikáját), sőt a katonaságtól leszerelve, rövid pápai időzés után Pozsonyban is felkereste. Úgy látszott ekkor, tartós és felhőtlen a barátságuk. Ám 1843. júl. 21-én keltezett levelében már a következőket olvashatjuk: „... most engedj egy kérdést terjesztenem elődbe, melyet szükségesnek találok. Érzesz-e valóban irántam oly meleg, forró indulatot, mi szívet szívhez kapcsol, erős, szent lánccal?, szóval *igazi barátságot*; vagy csak egy fiút látsz bennem, kivel egykor egy helyen jártál iskolába, kivel mint sok mással, tán csak a pillanat felhevülésében, vagy szokásból bruderschaftot ivál? Ha az első áll: úgy írd meg körülményeidet, sorsodat, írd minden félét; olvastad-e vagy olvasod-e verseimet, s ha igen, mondd el felőlük véleményedet, és te tudod, még mit, mit ne írd. Ha az utóbbi áll: akkor ne felelj levelemre, akkor szakadjunk el örökre egymástól, mert bizony *hideg levelezés nem méltó az időre, nem a tintára és papírra, melyet rá vesztegetünk; s egyikünknek sem válnék nagy gyönyörére, és egészen haszontalan is*”.

Hogy ez a szkepszis mikor és miért fészkelte bele magát *Petőfi* szívébe, ma már nehéz lenne pontosan megállapítani. Erre vonatkozóan Szeberényi fennmaradt közléseire sem építhetünk, akinek adatai között — ahogy azt *Orlai Petrics Soma* megállapította és bebizonyította — sok a téves állítás és a következtetlenség. Annyi mindenesetre igaz, hogy *Petőfi* Pápáról 1841 tavaszán azért ment Pozsonyba elnyüttl, kiszolgált katonaruhájában, hogy vele, ki ott a 2. teológiai osztályt végezte, s mellesleg az önképzőkör titkára volt, találkozzék.

Nos, ez a találkozás is hagyhatott tuskét *Petőfi* szívében, hiszen Szeberényi nem érzett kitörő örömet barátja látásán. Így emlékezett vissza rá: „1841-diki tavasszal, ha nem csalatkozom, május végén, egy szép derült napi délután Pozsonyban társaimmal a Dunaparton sétálva, egy rongyos nadrágú, iszonyúan szűk és kiszakadt nyári dolmányú fiatal embert pillantottam meg felénk haladni. Ő köszönt. Alig ismertem meg; út és nyomorúság annyira megtörte, pedig *Petőfi* volt. Többek társaságában lévén, nem mertem eljövetele körülményeiről tuda-

kozódni, nehogy ha netalán szökött volna — mint akkor gyanítam —, titkát eláruljam; de felszólítottam, hogy jöjjön lakásomra. Itt megtudtam, hogy a . . . ezredorvos közbenjárása folytán bocsáttatott el, s dicsekedve mutatta obsztját”.

Ne törődjünk sokat azzal, hogy a tudósításban enyhén szólva sok a tévedés. Az akkor Pozsonyban tanuló többi selmeci diáktárs egybehangzó véleménye szerint (őket igazolják az irodalomtörténeti kutatások adatai!) ugyanis a tavasz kezdetén járt Pozsonyban *Petőfi*, aki a Duna parton, egy új, kétkéményes gőzös okozta csődületben a későbbi szarvasi tanár, *Dlhányi (Delhányi) Zsigmond* hátára többször rácsapott a „suhogójával”. Így jelezte neki és a vele sétálgató társaknak váratlan megérkezését. Végül ők vitték magukkal szállásukra: az Apátza utcai „deáktanyára” (vagy ahogy akkor nevezték „kaszárnya”). Itt lakott Szeberényi is. Feltehetően vagy itt, vagy az ide vezető úton találkozhatott Szeberényivel. Nem májusban, hanem márciusban.

Szeberényi óvatossága egyformán lehet utólagos magyarázkodás (láttuk, adatainak igazához csakugyan kétség fér) és *Petőfi*t féltő szeretet. Meghúzódhatótt mögötte bizonyos fokú szégyenérzet is, hiszen a „piszkos külsejű fickó”, akit *Dlhányi* előbb „utcai sihedernek” gondolt, a maga kopottas, ágrólszakadtságával, „desperát” tekintetével a tekintélyt tartó, szép reményű teológus számára nem lehetett kívánatos sétapartner a pozsonyi promenádon. Ugyanakkor feltehető az is, hogy az érzékeny lelkű s a nyomorban is játékos kedvű ifjú is más fogadtatást remélt, több és őszintébb örömet várt, és félremagyarázta Szeberényi óvatosságát. Mindenesetre nagy kár, hogy nem maradtak fenn *Petőfi* ekkortájt írt levelei, amelyek — ismerve a költő őszinteségét és kérlelhetetlen igazságszeretetét — pontos választ adnának kérdésünkre.

Az igazsághoz tartozik — nem a már idézett *Petőfi*-levéllel szakadt meg baráti kapcsolatuk, jóllehet a költő levelezésében nincsenek későbbi keltezésűek. Ismerünk ugyanis olyan verses episztolát (Szeberényi közölte le a polémia során), amelyet 1844 „november végén, vagy legfőlegb december első 4-5 napjában” kapott *Petőfi* a *Pesti Divatlap* újdonsült segédszerkesztője. Sőt Szeberényi az 1861-ben kiadott visszaemlékezéseiben még egy augusztusi pesti látogatásáról is szólt, amelyet *Petőfi* „rendkívül kicsiny, legfeljebb 4-5 láb széles és kb. 2-2 1/2 öl hosszú” lakásán tett az akkori Ország úton (a mai Mártírok útján), a Kunevalder-ház I. emeletén.

Az ellentét nem sokkal ezután robbant ki. Mint két éles szikrázó penge csaptak össze, látszólag a pápai főiskolán alakult képzőtársulatnak 1845 januárjában nyomtatott Tavasz című zsebkönyve miatt, amelyben az iskola költői hajlamú diákjainak a műveit (a „még fertőzetlen hazafiúi és szerelmi érzelmek tiszta ömledéseit”) adták közre. Szeberényi ekkor — elvégezve a filozófiát és a teológiát — jogot tanult itt, és mint az egylet jegyzője, nagy szerepet játszott abban, hogy a volt pápai diák: *Petrovics Sándor* iskolás versei is belekerüljenek a kiadványba.

Ez eddig rendben is volna. A baj ott kezdődött, hogy a verseket nem *Petrovics Sándor* névvel közölték, ahogy az emlékkönyvben szerepeltek, hanem például a *Pórnak esti dalát A. B.*, a *Tünődést Homonnai* aláírással, míg a többieket (*Szín és való, Elégia egy várromon, Ideál, Tolvaj huszár I—II. Lehel*) *Petőfi* névvel.

A sikerrel kecsegtető életpályára végre rátalált pályakezdő költőt mélyen sértette ez az eljárás. Úgy érezte, személye ellen támadnak, és költői hitelét akarják aláásni a pápaiak, amikor az ő hozzájárulása nélkül költői nevével közlik ifjúkori zsengeit. Ezért tiltakozott a *Pesti Divatlap Postasíp* című rovatában, a kötetet kurrentáló cikkhez a következő glosszát fűzven: „A fentiszelt társulat kiadván „*Tavaszi*” című zsebkönyvét, szíves volt egykori iskolai gyakorlataimat saját nevem alatt oda iktatni, most, évek múltával. Fogadja tehát alázatos köszönetemet e tisztelt társaság e lovagias, gyöngéd tettéért; irántai hálából a *Tavaszi* második füzetébe majd összeszedem katonakoromból megmaradt alexandrinus verseimet, úgy hiszem, szívesen veendi a t. társ., miután azok még rosszabbak, mint melyek most jelentek meg. *Petőfi*”

Nem késett soká a válasz — a régi barát: Szeberényi írta. Nem magánlevélben és nem baráti hangvétellel, hanem a nagy nyilvánosság előtt, kioktató modorban. Mint aki még mindig önképzőkori elnöknek érzi magát a verselgető kisdíákkal szemben. Úgy akarta kihúzni a számára kényelmetlen ügy méregfogát, hogy bántó fölényességgel azt magyarázgatta, miszerint „a *Tavaszi* című zsebkönyvet egyes vállalkozók szerkesztvén, *Petőfi* úrnak nem volt oka az egész társulatot vádolni azért, hogy az ő tanulókorai verseit is abba iktaták”.

Ez a lényegről egy szót sem szóló, *Szeberényi névvel publikált* közlemény érthetően bosszantotta *Petőfi*t, akit a kimért, rideg hangnem is mélyen sértett. Nem maradhatott néma, s ezeket fűzte kommentárként Szeberényi tájékoztató-sához: „Mintha bizony a *Tavaszi* kiadói nem volnának a társaság tagjai”, majd epésen még ezzel toldotta meg: „... ha olly gyöngédtelen akarnék lenni, mint a milly gyöngédtelenséget tapasztaltam magam iránt, igen szép fölvilágosítást fognék adhatni”.

A kontraverziának nem lett vége ezzel a hírlapi kakaskodással. Sőt. Most kezdődött csak az igazi csata. Olvasva a *nyomasztóan konzervatív* és már halódó pozsonyi *Hírnökben*, amelyről a *Pesti Divatlap* úgy vélekedett, hogy „szinte csak úgy tengődik már, mint Toldi lova a szeméten” (1844. ápr. 24-i szám) és a *Századokban* publikált „*Leleplezések*-et, amelyeket Szeberényi egyrészt a *Tóth Gáspár* uram anyagi támogatásával kiadott verseskötet, másrészt kifejezetten *Petőfi* ellen írt, azonnal felötlik bennünk a kérdés: szabad-e és jogos-e itt egyáltalán igazi barátságról beszélni. Nem volt-e nagyon is helyes a költő sejtése, amikor már 1843 nyarán kételkedett Szeberényi érzéseinek őszinteségében és tisztaságában. Roppant gyenge lábon állhatott ugyanis az a barátság, amelyet egy ilyen ügy kikezdhetett. Még szomorúbb az a magatartás, amely nem talált emberibb formát az ügy elintézésére, és nem a megbékélést kereste, hanem gógós fennhéjázással, gunyoros, doktriner felsőbbrendűségi érzéssel, könnyen kitapintható rosszindulattal arra tört, hogy „barátja” első kötetének erkölcsi hitelét aláassa, és személyét a nagy közönség előtt lejárássa.

Nos, ehhez a durva lépéshez, ehhez a szánnivalóan gyarló eljáráshoz nem lehetett elegendő ok az iskolai zsebkönyv ügye. Ide más is kellett. Különösen ha a már említett augusztusi pesti látogatás tényét és a november végi „kedveskedésül” szerzett és elküldött bordal szövegét és hangvételét is ismerjük.

Nem kell túl sokat töprengenünk az indítékon. A sértett önértet látvája tört ki Szeberényiből, különben a vita megmaradhatott volna a *Tavaszi* című zseb-

könyv keretein belül. Valószínűleg úgy érezte, hogy segédszerkesztővé avanszált barátjától saját művei számára nem várhat sok támogatást, (pedig titokban talán ennek reményében kereste fel az Ország úton lévő budai lakásán is), hiszen a november vége felé írt költeményét nemcsak hogy nem közölte, de szerkesztői üzenetre sem méltatta *Vahot Imre* lapja, a *Pesti Divatlap*. Jogos a feltevésünk: a hírlapi nyilvánosságnak ez az elmaradása (hasztalan reménye?) lehetett a legfőbb ok a támadásra. Közrejátszhatott ugyanakkor az a kellemetlenkedő gondolat is, amellyel *Petőfi* a *Tavaszi* szerkesztőségének „gyöngédtelenségét” imígyen viszonzta: „... én is igen szép felvilágosítást fognék adhatni”, ha hozzájuk hasonlóan viselkednék.

Ez a „fognék adhatni” több volt egyszerű lehetőségnél. A *Pesti Divatlap* segédszerkesztője mögött jelentős sajtóorgánium állt, s ismerve *Petőfi* szilaj szenvedélyességét és gyors döntéseit, könnyen ki is játszhatta volna kártyáját a látszólag óvatos, ámde mértéktelenül becsvágyó Szeberényi ellen, leleplezve annak a Helikon meghódítására irányuló sikertelen ambícióját, kisszerű kísérletezéseit. A tudatosan poentírozott gondolat ugyanis (*Petőfi* többnyire utoljára fogalmazta meg fő argumentumként a csattanót, mint általában a politikus költők) csak erre vonatkozhatott. Ezt akarta megelőzni Szeberényi. Ezért akart drasztikusan végezni vele, látványos kivégzéssel felszámolva inkább régi kapcsolatait is. Nem tudta elviselni, hogy a költészetben más az értékrend, mint az iskolában. Hogy ott egyértelműen legyőzheti és sokszorosán lekörözheti őt egy hiányos iskolázottságú, szegény kóbor vándorszínész, akinek nem is olyan rég még ő adott hasznos költői tanácsokat. (Hadd említsük meg itt zárójelben, hogy az *Athenaeum* hármás istenségének egyik belfagya: *Toldy Ferenc* kifejezetten Szeberényi kritikájára válaszolva, világosan értésére adta mindenkinek, hogy „*Petőfit* . . . nem az iskola, hanem az élet fejtette ki, s kifejté vala az iskola nélkül is”).

Szeberényi 8888 jelíggel még egy másik ízléstelen tudósítást közölt. Ez volt a *Petőfihez a Tavasz c. zsebkönyv ürügyén*, (*Századunk* 1845. ápr. 15.) s benne arra figyelmeztette, hogy a pápai előfizetőknek, akik verseskönyve árát is lerótták már, illene elküldeni a nekik járó példányokat. Elmondta továbbá, hogy hiába írtak a költőnek, azt kapták feleletül, hogy ő bizony semmiféle könyvet nem küld, ámbár nyugtatványa a fölvett pénzről kezüknél van”. Végül azzal zárta önkényesen kiragadott idézetekkel megtámasztott vádaskodó írását, . . . „sajnos, hogy egy-két könnyelmű ember miatt az általános írói hitelnek sőt egész irodalmunknak kell szenvednie!”

A rosszindulatú, lejárató cikke *Petőfi*nek a pápai professzor, *Tarczy Lajos*-hoz intézett nyílt levele szolgált feleletül. Ebből azt tudjuk meg, hogy annak idején *Tarczy* vállalta magára a verseskötetek Páparra szállítását, ígéretét azonban még nem váltotta be. „Az legalább szeretném — közli *Petőfi* —, ha méltóztatott volna a dolog miben létét előfizetőimmal tudatni (kik mind tagjai azon társaságnak; mellynek Ön elnöke), mi által meg lettem volna kímélve azon piszkos megtámadástól a *Hirnökben*. Egyébiránt ha tudja azon *Hirnök*i úr a körülményeket, s mégis felszólalt, úgy ez csak becsületére válik . . . de e becsületet nem irigylem tőle. Az ott hagyott példányokból csak egy jutott a kezeimhez; ha a többi megkapom (vagy az árát), ki lesznek elégitve t. cz. pápai előfizetőim,

addig méltóztassék őket megnyugtatni professor úrnak; mert én oka nem vagyok. *Petőfi*”.

Ne tévesszen meg senkit, hogy Szeberényi cikke a *Századunkban* jelent meg. A lap a *Hirnök* irodalmi melléklapjaként indult, és a közvélemény még önállóodása után is hozzákapcsolta a „trónhoz, oltárhoz és a törvényes szabadsághoz” hű *monarchico-aristocrata Hirnök*höz.

A nyílt levélhez csillag alatt a következő megjegyzést biggyesztette még *Petőfi*: „Mínt hogy Pápáról van szó, izenem egyúttal annak a pápai hánykolódó fickónak: 'ki tudja, merre, hol?, de lobogómmal még találkozol', s e pár sort (bár ennyit nem érdemelt) azzal végezem, mivel ő végező: „Az én kardom sem fűzfa!” — és igazolásul a nagyobb nyomaték kedvéért ismét aláírta a nevét.

Erre már nem reflektált Szeberényi, jóllehet április 22-én azzal zárta le „*Leleplezések*” című kirohanásait, hogy részéről befejezettek tekinti a szerencsenmosdatást, „ha azonban újlag bántatni fogok, akkor ismét megmutatom önöknek, hogy az én kardom sem fűzfa”. Nem kételkedhetünk benne, hogy a fékevesztett pápai „hánykolódó fickó” csakugyan nekirontott volna *Petőfinek*, ha a teljes igazság (nemcsak a látszólagos) az ő oldalán van, hiszen a *Tarczy Lajos*nak küldött nyílt levél nem a címzettet, hanem az ő emberi gyarlóságát leplezte le, és az ő szavainak a hitelét ásta alá. Nemcsak a pápaiak, hanem a folyóirat-olvasó irodalombarátok százai előtt is.

De beszéljünk végre a sértő hangú, tanárosan kioktató *bírálat*ról és a féktelen gyűlölettel írt *Leleplezésekről* is. Az első a *Hirnök* 1845. február 25. és 28-i számaiban, a kihívóan gonoszkodó *Etőfi Andor* aláírással, a másik saját nevével a *Századunkban* április 15., 18. és 22-én látott napvilágot. Azt a föltevésünket, hogy tudniillik Szeberényit a sértett önérzet, a hiúság és a leleplezéstől való félelem késztette írásra, mert a pápai zsebkönyv körüli csetepaté önmagában nem adott elég okot a barátság pánikszerű gyors felbontására, ezek a hírlapi közlemények is megerősítik. Annyira elvesztette bennük a kritikus számára kötelező objektivitás érzését, annyira nem tudott uralkodni idegein és gondolatain, hogy azzal vádolta *Vahot Imrét* és *Petőfit*: vétettek az írói morál ellen, amikor válaszukban saját nevén nevezték, holott a jelíges közlemény miatt azt sem tudhatták, ki is a cikksorozat szerzője. Megfeledkezett arról, hogy ő maga fedte fel kilétét, amikor a *Bírálatok* II. részében a *Tavas*z c. zsebkönyv afférvjáról beszélt, s azt állította, „hogy az abban található *Ideál* c. költemény „nemcsak nem rosszabb az újabbaknál, sőt kidolgozási tekintetben (mérték, rím) azoknál sokkal szabatosabb”, ennél fogva „neheztelésre . . . csak annyiban van oka fiatal költőnknek, hogy a *Tavas*z kiadói nem tartották meg saját nemzetiségi nevét, *Petrovics Sándort*, melly névvel ő munkáit átadta”.

Ezzel a közleménnyel egyszerre nyílt titok lett, ki is valójában a szerző. *Petőfi* ugyan egy héttel ezután sem említette még Szeberényi nevét (*Adatok „A kritika titkaihoz”*), sőt úgy vélte, „két lelkes honfi (egy név alatt) szent buzgalommal izzad, iparkodván engem verseimmel egyetemben tönkre silányítani”. Legfeljebb azáltal tudatta vele, tudja honnan fú a szél, hogy személyüket így írta körül: „Az ott buzgólkodó két atyafi hajdani iskolatársaim, kik már akkor *kalapálták* a kádenciákat, mikor én azt sem tudtam, mi a költészet: bocskorszije vagy mártírkorona?”

A „barátságból és szíves indulatból” írt kioktató *bírálatnak* volt még egy hasonlóan árulkodó, *Petőfi* személyét ócsárló, ízléstelen kitétele. Miután azt fejtegette Etőfi—Szeberényi, hogy „az iskolabóli kilépés csak nem tette *P.* urat egyszerre oly tökéletes költővé; sőt azon gyűjteményben (értsd: kötetben) kiadott többi munkái szinte úgy *iskolai gyakorlatok*”, ezt a végkövetkeztetést vonta le: „Sőt, ha *P.* úr végezni akarta volna iskoláit, még most sem írna ám mást, mint iskolai gyakorlatokat”.

Ilyet nem írhatott más, csak egy a társadalmi rangjára, magas iskolázottságára büszke, hiú iskolatárs, aki lenézi a szegény „pacsirtát”, akinek fáj annak átütő sikere, s nehezen tudja elismerni mások természetes, istenáldotta tehetségét. Különös, hogy éppen akkor támadt rá *Petőfire*, amikor az végre a siker kapujába ért, s nem lehetett megszegyenítő többé a hozzá fűződő barátság. Akarva akaratlanul fülünkbe cseng a jobbagyszármazású *Erdélyi János* keresű megállapítása, ki sógorától — a *Petőfi—Szeberényi pennaharcban* részes — *Vahot Imrétől* elszenvedett sértés tanulságát így summázta az ügyirat hátlapján: „A jobb származású ember a maga hibáját szeszélyből, a másikat gorombaságból, neveltlenségből származtatja. Még egyenlő hibásak sem szeretnek lenni velünk”.

Tökéletesen illik ez a megállapítás a durván személyeskedő Szeberényire. Tekintélyromboló szándékkal megfogalmazott gondolatának fényében hirtelen felerősödnek a *bírálatban* emlegetett ún. „hibák”. Melyek ezek? A népiesség (népszerűség) hajhászása, a „zsiros, fenés és tudja isten milyen kifejezésekkel, ocsmányságokkal (káromkodás, ocsmány hasonlítás, póriasság), durva kifakadásokkal teli alacsonyán mászó” stílus, a „következetlenség és a pszichológiai tudományokban járatlanság” — sajnos, példák nélkül —, az „aestheticatlan kifejezések használata”, a verseken könnyen érzékelhető „műveletlenség bélyege”, a „magyartalan kifejezések (*avval* használata *azzal* helyett), a helyesírási következetlenségek (ad-ád, felett-fölött kölcsönös alkalmazása), a pöffeszkedő költői alapállás stb., melyeket a felsőbbrendű ember tanáros ízlésével, kínos pedantériájával, tévedhetetlenség érzésével, kegyetlen iróniával fűszerezve ismertetett.

A fentebb stil képviselőjének, a szalonlira emlőin nevelkedett Szeberényinek, aki a költészettől az élet *magasítását* várta és kívánta, persze, nem lehetett könnyű költőinek érezni és elfogadni azt a parttalan természetességet, amely mind a témák kezelésében, mind a népnyelv bátor alkalmazásában, adaptálásában, mind a nyügnék érzett költői szabályok merész felrúgásában egyszerre jelentkezett *Petőfinél*. Bizonyos, hogy a kor ízlése máshová teszi a hangsúlyt, mint ahová Szeberényi tette. Mi az ismert *Petőfi* dalban pl. nem a „táncolok, mint *veszett fené*”n akadunk fel, hanem azon, miként kerülhetett bele ebbe a tökéletes, harmónikus nyelvi kontextusba az oda nem illő *palack* szó, amelyet kritikuskunk bizonyára egyedül talált költőinek a versben. Mi nem érezzük dehonesztálónak az *Egy estém otthon*-ban azt a Szeberényi által inkriminált szakaszt, melyben a költő így jellemezte apját:

Nem is lehet csodálni!
Csak hűsvágáshoz ért;

Nem sok hajszála hull ki
A tudományokért.

Mi ebben az életkép megkövetelte részletek realizmusának pompás példáját tiszteljük. Olyan őszinte, igaz képnek tartjuk, amely nélkülöz minden gúnyt és lenézést. Ugyanakkor érthetően megütközünk és a kákán is csomót kereső eljárásnak minősítjük azt az állítást, hogy „túlzott népszerűség” (értsd népiesség) található a *Távolból* c. költeménynek ebben a két sorában:

Szóljatok be, földiek, ha léssen
Utazástok háza közelében,

vagy hogy nehézkes a versnek ez a részlete:

S hogy mióta járom a világot
Bolygó lábam száz tövisre hágott,

akárcsak a bevezető szakasz is:

Tied vagyok, tied, hazám!
E szív, e lélek;
Kit szeretnék, ha tégedet
Nem szeretnék?

A korabeli magyar lírát ismerve, ez csak a „kádenciákat kalapáló” költőcskék szemében lehetett nehézkes és költőietlen, esetleg népszerűséghajhászó! Természetesen nem várhatjuk el Szeberényitől, hogy olyan plebejus érzéssel és olyan mély tisztelettel forduljon a népköltészet virágaihoz, mint volt iskolatársa, aki *Arany János* szerint költeményeinek nagy részét odaadta volna, csakhogy népdalaink legszebbjeinek ő lehetne a szerzője. Attól függetlenül mondjuk ezt, hogy a teljes igazság kedvéért azt is leszögezzük: a 40-es évek közepére már nemzeti ügy lett a népdalgyűjtés, és hogy Szeberényi maga is csinált *Jan Kollar* gyűjteménye alapján szlovák népdalfordításokat. 253-at fordított le, s kiadjuk a *Kisfaludy Társaság* volt.

Érthetően ez még nem jelenti azt, hogy a népdal teóriáját is alaposan ismernie kellett, vagy hogy fel kellett hogy figyeljen a népdal sajátos építkezésére, kristálytisza strófaszerkezetére, a népi gondolkodásmód és jelképrendszer hiteles alkalmazására és a nyelv természetességének a bájára. Azt vallotta ekkor ars poeticaként, hogy mindenben mértéket kell tartani, és „midőn a néphez leszállunk, annak szellemét akarjuk utánozni, akkor kövessük abban, miben szépségek rejlenek, különösen az egyszerűségben, de ne legyünk magunk is durvák”. A mi korunk költőinek „céljuk nemcsak a nép számára írni, de irodalmunkat a nagyok salonjaiban is megkedveltetni”. Ez pedig — ha el is ismerjük a népiességhez való jóindulatú közeledés tényét — messze van a plebejus szemlélettől („az az igaz költő, ki a nép ajkára hullatja keblének mennyei mannáját”); a teljes azonosulástól és a belülről szemlélt élet és érzésvilág objektív ábrázolásától.

Más szóval attól, amit *Petőfi* maga elé tűzött, jól érezvén meg a népiességnek, mint költői irányzatnak a politikumát.

Idáig eljutni, ezt megérteni nem lehetett könnyű dolog. *Kölcsey* például éveken át „találgatta a parasztdal tónját”, s bevallása szerint „nehezebb tanulmánya egész életében nem vala”, mégsem tudta tökéletesen megfejtetni és elsajátítani a titkot. Szeberényi költeményei, amelyek mindenkor a műköltői ihletés és nyelvi-formai kelléktár elsődleges bélyegét hordozzák magukon, s legfeljebb a kordivathoz alkalmazkodva színezőként engedélyeznek egy-két népnyelvi elemet a versben, nem jutottak el sohasem a népi szemlélet, érzés- és gondolatvilág, a tiszta dalforma megértéséig. A *Petőfit* üdvözlő bordalszerű vers is az epikához jobban illő és közelítő felező 12-esben (alexandrinus) készült, s mesterseges, műköltői nyelvét csak néhány kifejezés igyekszik népiessé tenni (ebül vagyunk; a krumpლისesz *moslék*; az ördögöt!; elviszi a manó; az isten verje meg stb.) anélkül hogy a dévaj jókedv természetes ízét és fesztelen hangulatát hitelesen érzékeltetné. Hogyan érezhette volna ki hát ezekből a keresetlen szavakból a mély költőiséget:

Be sokat szeretnék mondani,
s alig merlek megszólítani;

hogyan vehette volna észre, hogy itt csodálatos könnyedséggel, finom tartózkodással a legtisztább szerelem muzsikál. Elképesztően nagyot tévedett, amikor e két sort az „alacsonyan mászó” költőietlenség eklatáns példajaként rosszállólag emlegette és nehezményezte bírálatában.

Készséggel elmondjuk védelmére, hogy valóban szokatlan és félremagyarázható jelenség volt az az „álszerénységet affektálni nem tudó” magatartás, ahogyan és amellyel *Petőfi* saját küldetésében bízva, önmaga szerepét és költészetét felfogta és értékelte. Gyermekkori jóslások, nagy reményekre jogosító jövődölések táplálták benne az elhivatottság tudatát és hitét, amely aztán erőt és védelmet adott neki mindig a testi-lelki összeroppanások ellen még a legkilátástalanabb nyomor és a leglehangolóbb magány idejében is. *Aut Caesar, aut nihil* — írta volt 1842. november 2-án Szeberényinek. Érezte és bátran hirdette: a sorsnak célja van vele; a természet nem tékozolja el haszontalanul értékeit. Miért ne fogalmazhatta volna meg hát egyértelműen a maga gyönyörűséges álmát anyjához írt vallomásos versében:

Dicső neve költő fiadnak
Anyám soká, örökkön él,

és miért ne sugározhatta volna szét a merengés „tündérvilági” hangjának biztató ígéretét:

Hogyha hír kell: minden hangod
Egy borostyángally legyen,
Míg Petrarca koszorúja
Nem vet árnyat fűrtiden.

Hisz Petrarca és Petőfi
Félig-meddig már rokon;
Annál inkább osztozhatnak
A borostyánlombokon.

Ez talán nem egészséges, és nem illik a zsenge életkorhoz? Nem élhet-e egy húszéves ifjú szívében saját elhivatottságának a tudata, vagy az a vágy, hogy egykor majdan nemzetének elismert költője, esetleg vezetője legyen? Miért ne vallhatná meg akkor ezt egy olyan — „erejét, önbecsét férfiasan, álszemérem nélkül érző” ifjú lélek, akinek *az őszinteséget születésekor a bölcsőjébe tette a sors pólyának, hogy elvigye magával a koporsóba is szemfedőnek?* Igaza volt Szeverinek (*Dobrossy István*): ezen csak néhány irigy költő és kritikus akadhatott fenn, aki „*Petőfinek nyomába se hághat, s mégis a legnagyobb elbizottság — pöffeszkedés — és döllyfel ül a türelmes pegazuson, csakhogy ezen gögjét a világ előtt ügyesen tudja rejtegetni; a világ pedig külszínből ítél*”. Közéjük sorolhatjuk Szeberényit is, aki azzal mutatta ki félreérthetetlenül *Petőfi* iránti rosszindulatát, hogy most is mellőzte a szövegközi érzelmi és logikai kapcsolatokat, s az általunk közölt versrészletből csak a második szakaszt idézte, s ennek alapján tört pálcát a költő önhittsége, „elbizottsága” fölött.

1845 őszéig Petőfi és költészete az acsarkodó kritikusok összütésében állt. Szokatlan nyíltsága, kihívóan nyers őszintesége, szavainak és érzéseinek, de tovább megyek — cselekedeteinek az összhangja, ingerlékeny, könnyen lázadó indulatos természete, merész társadalompolitikai elve, tudatos népszerűtete, nagy népszerűsége s nem utolsó sorban óriási tehetsége rövid idő alatt kihívta maga ellen a „középszerű, fanyar tehetséggel bíró irkászok s a mindenben gáncsoskodó kritikaszterek” haragját. Szinte alig múlt el olyan hét, amikor ne kötöttek volna bele verseibe, vagy *Úti jegyzeteibe*, esetleg szerkesztői munkájába, mert bizony „nincs dühösebb nép a megbukott poétáknál”. Ilyen körülmények között csakugyan nem lehetett sok öröme a kritikusokban, akik „minden hulladékot gyönyörrel falnak fel”. Joggal írta róluk ezeket a szarkasztikus sorokat:

Rágódjanak, szegények,
Csak élösködjenek!
Hiszen ha nem csalódom,
Tán ők is emberek.

A vers 1845. február-márciusi datálása nagyon valószínűsíti, hogy epés kifakadása a volt barát: Szeberényire is vonatkozott.

Csak az év utolsó negyedében, a *Petőfi contra Szeberényi* ügy lezajlása után 4—5 hónappal jelent meg az első olyan kritika, amely méltányolva *Toldy Ferenc* objektivitásra intő, szelídebb hangvételű bírálatát, végre ellentámadásba csapott át, és leleplezte *Petőfi* ócsárlóinak, *rosszindulatú jóakaróinak* mesterkedéseit, emberi-költői törpeségét. Kizárólagos állítással adta tudtul nekik: „... hiába akarják . . . *Petőfi* örökzöld koszorújának leveleit lerágni az apró hernyók, — ők hasztalan erőlködéseik közepette le fognak hullani az élet fájáról a feledés

sírjába, s az általuk sárral dobált költő, a méltányosabb utódok előtt sérthetetlenül s győzelmesen álland a halhatatlanság csarnokában”.

Tévedés ne essék: mi Szeberényinek nem kritikája nagy tévedéseit rójuk fel bűnül. Tévedni bárki tévedhet. Így a kritikus is. Nem írhatjuk elő, hogy valaki a későbbi korok ízlése szerint szeresse vagy ítélje meg vagy el kortársait. Ennélfogva nem protestálunk az ellen sem, hogy *Petőfit* ifjú költőink rangsorában *Kerényi* és *Tompa* után tette. Olyan mérhetetlen különbség volt az élmények friss gazdagságában és művészi átélésében, az élet, a valóság természetes érzékelésében, költői asszociálásában és szemlélésének irányultságában, a plebejus népi kötöttségben, a művészi érzékenységben kettőjük között, hogy bátran leszögezhetjük: valójában nem is ismerhette, *nem is érthette meg Petőfi költészetét*. Szeberényit ugyanis az iskolában tanult, verbálisan elsajátított poétikai szabályok kötötték, *Petőfit* meg saját szíve és határtalan lelke irányította. Ez pedig óriási különbség. Ezért volt képtelen Szeberényi az egyszerűséget, mint első és mindenekfölötti szabályt elfogadni. Ezért kalapálgatta folyvást a rímeket, egyes egyedül arra ügyelve, hogy ne vétson a szent szabályok ellen. Az sem idegesítette, hogy versei — elveszítve közben természetességüket — egyre inkább csinált virágok lettek. Mint általában minden rímkovács, azzal védhette magát ő is: a költőnek nem lehet sem kedve, sem ideje „mindennapi dolgokat” írni, ennélfogva gondolatait sem fogalmazhatja meg közönséges nyelven. *Petőfi* ezzel szemben tökéletesen megérezte és irányelvvé is tette azt a nagy igazságot: „Akiben egyszerűség nincs, abban semmi sincs”. A verset nem a cikornyás nyelv, nem a körülményeskedő, affektált stílus, hanem az őszinte érzés és a természetes, nyílt egyenes beszéd teszi. Erre a nagy magatartás- és nézőpontbeli különbségre alapozva mondtuk előzőleg, az is csoda, hogy barátságuk viszonylag sokáig tartott.

A két részletben közölt *bírálat* után másfél hónapnyi fegyvernugvás következett, miközben *Petőfi* mindössze 18 sorban reagált a személyét és költészetét ért támadásra. Ez volt az *Adatok „A kritika titkaihoz”*. Tudjuk, ebben sem említette még Szeberényi nevét. Két kádenciákat folyvást kalapáló lelkes honfiról szólott mindössze (úgy látszik, ily sok rosszindulatot nem tételezett fel egy emberről), továbbá a nagy-nagy ökör és a kicsiny kis pacsirta képpel szimbolizálta diákkori kapcsolatukat. Három nappal e cikk megjelenése után a szerkesztő *Vahot Imre* utasította vissza „ünnepélyesen” Szeberényi „*Petőfit* dicsőítő versét”, „kivált miután tapasztalni lehet, hogy némelly emberek úgy nevezett barátjaikat szemben dicsérni, *álarc alatt* pedig gyalázní szokták.

Megközelítőleg sincs bennük annyi sértés, amennyit Szeberényi állít, s a huszada sem annak, mint amennyit ő szórt *bírálatában Petőfire*. Vegyünk egy-két példát: A *Disznótorban* c. vers pl. *émelygést okoz; Petőfi* versebe nem illő kifejezések alkalmazására *aljasodik* (az aljasodik szó használatát különösen kedvelte). Nem különb ennél az „ügyes kezdő” diffamáló titulus többszöri hangoztatása, a *Petrovics* név nem vezeték- vagy családnévként, hanem „nemzetiségi” névként történő emlegetése, amellyel kétségkívül a „nemzeti költő” tekintélyét kívánta megingatni és aláásni. Hasonló vonásokat láttat a *Deákpályám* c. vers kritikája is. Azt írja róla, hogy van ugyan benne „egy kis elméncség”, de különben a „*legotrombább emanációja a méregnek és a haragnak*” (!!).

Lehetséges, hogy a volt selmeci diák, az ottani magyar társaság elnöke, ne érezte volna ki a versből a felszabadultság örömét? Inkább azt hisszük, tudatosan nyitotta fel rosszindulatának zsilipjeit, és akartan magyarázott bele „otromba” gyűlöletet. Nem hisszük, hogy ne vette volna észre azt a pompás nyelvi bravúrt, a „kutyáliter” kevert nyelvnek azt a páratlan összhangját, amely legalább olyan mértékben dicséri a költő egészséges kamaszhumorát és nyelvi leleményét, mint amilyen mértékben kipellengérezzi a magyar iskolák latin tanításnyelvét. Több mint húsz latin szó és kifejezés 24 sorban, s mindez a diákhumor érzelmi-gondolati síkján! Azaz, nem a kudarc fájalmát, hanem a kötöttségeitől megszabadult ifjú egészséges életkedvét tükrözve. Annyira őszintén és oly tiszta csengéssel, oly puritán egyszerűséggel és természetességgel, hogy szinte nem is érzékelhető, vajon a benne lévő humor csakugyan „halandó létünk cukrozott epéje-e?” Szeberényi füle ebből mit sem akart kihallani. Különben is folyton akadékoskodott, egészen a mélyen sértő, tiszteletlen közbeszúrásokig (pl. A nagy világ, az életiskola / Veritékemből ott sok elfolya — közbeszúrás: „Jó, hogy nem mondja, hány itcze?”), nem beszélve azokról az élő nyelv sajátosságait elfogadni nem akaró, nevetséges és felesleges „helyesírási” szabálymagyarázásokról, amelyeket előzőleg már ismertettünk, vagy arról a bölcs tanácsról: jobb lett volna, ha *Petőfi* előbb egy érettebb, tapasztaltabb költővel kijavíttatja verseit, mielőtt azokat a nagy világ elé bocsátja. (Talán csak nem önmagára, a kis *Petrovics* első verseinek a kritikusra gondolt?)

Egy bizonyos: nehéz lenne Etőfi Andor bírálatából egy jottányi jóindulatot és baráti szeretetet kisajtolni (emlékezzünk: megjegyzéseit „barátságból és szíves indulatból” írta), ámbár durvaságai nagyon eltörpülnek a *Leleplezések* valóságot elferdítő rabulisztikájának ármányos szófacsarásai, szofisztikus érvelése és mirigyos dühe mellett. Úgy látszik, az irodalmi kritika műfaja önmérsékletre intette.

A folytatás — a *Leleplezések I—III.* — valójában szomorú karikatúra, amelyre a torz vonások tökéletes egyeduralma jellemző. Hitelesebbet senki sem készíthetett volna a 40-es évek Szeberényijéről. Itt önmagát adta. Ha hasonlattal kívánnék élni, azt mondanám: olyan vívó volt, aki a támadásban érezte erősebbnek magát, ennél fogva csökönyösen hajszolta ellenfele megsemmisítő lerohanását, s közben minduntalan megfedkezett a higgadt, körültekintő védekezésről. Csak a maga eszével gondolkodott, s mindenáron érvényesíteni akarta saját elképzeléseit, akár reálisak voltak, akár nem.

A *Leleplezések* hősködő vagdalkozásait olvasva, egyre jobban megvilágosodik előttünk: *Petőfi* szavaiban az *igazság* volt a legbántóbb. Azaz a tehetségtelenségnek és a költői babér hasztalan és meddő hajszolásának kertelés nélküli kinyilvánítása, selmeci diákkapcsolatuk kegyetlenül célzatos, valószínűleg helyénvaló aposztrofálása és a személyes felelősséget a nagy közönség előtt nem vállaló, álarc mögé bújó gyáva kritikusi magatartás elítélése. Ez a magyarázat arra is, miért száll vissza, mint súlyos bumeráng, minden érv és minden sértés Szeberényi fejére. Állításai, körmönfont okoskodásai, sántító következtetései nem mások, mint a sértett önértetnek tomboló dühkitörései. Hiábavaló próbálkozások önmaga vélt erkölcsi tisztaságának és becsületének a védelmére.

Mi ellen tüzelt Szeberényi? Először „A kritika titkai” ellen. Nemcsak a saját bevallása szerint is „szigorú” kritikája védelmében, hanem tiltakozva nevének „kikürtölése” ellen is, azt állítván, hogy *Petőfi* „egy tuczet goromba pimaszkodás mellett kikürtöli, kiket hisz ő azon bíráló iróinak”. Tudjuk, ez nem igaz, mint ahogy a „tuczet goromba pimaszság” sem, hiszen amit *Petőfi* a jelzett cikkben közölt, csupán szerény válasz volt azokra az ironikus, mélyen sértő és megalázó kirohanásokra, amelyeket egykori iskolatársa és költői instruktora mind személye, mind költészete ellen intézett. Vagy talán úgy gondolta, hogy álarc mögé bújva mindent szabad? Szabad gátlástalanul tekintélyt rombolni és felelőtlenül lejáratni bárkit, mert a jelige, az álnév páncélt von a kritikus köré? Hogy a „műtész” szabadon sértegethet, a költőnek meg az a kötelessége, hogy némán tűrje a sértéseket, hiszen a kezdő poéták „fődisze — ahogy ő vallja — a szerénység” kell hogy legyen!?

Másodszor tiltakozott *Vahot Imre* közleménye ellen, amellyel *Petőfi*hez küldött versét: azaz „Szeberényi Lajosnak *Petőfi*t dicsőítő episztoláját” visszautasítja. Viszonzásul most ő is visszautasította a „*Petőfi*t dicsőítő” jelzöt, arról győzködve az olvasókat, hogy versének nincs egyetlen olyan kitétele, de még szava sem, amely az ún. dicsőítést igazolná. Meglehet; de szörnyű melléfogás volt, hogy leköszölte a verset, hiszen ha valóban költő volt, akkor jól kellett tudnia, hogy egy vers gondolatainak a tendenciája és hangulata árulkodóbb és beszédesebb bizonyíték, mint maga a szó. És tegyük fel a jogos kérdést: vajon 1844 őszén, miért nem *Tompának* vagy *Kerényinek* címezte, ha őket tartotta a fiatal magyar költők legjobbainak? Miért nem nekik *kedveskedett* vele? Miért *Petőfit* kérte arra, hogy ő „rögtönözze a papot” a temetési szertartásán? Ezeket írta ugyanis:

E dicső hangokat ha fogom hallani
Föltűnnek álmissámban múltam bájnapijai,

és életre kelek; újra „megjelen szellemem vigadni köztetek”. Hát ez nem dicséret? Nem elismerés, hiszen ezzel egyenesen orfeuszi erőt tulajdonít *Petőfi* szavainak és gondolatainak!? Vagy ez kevés?

Harmadik *leleplezésével* még ennél is többet ártott saját szava erkölcsi hitelének. Időközben ugyanis a *Pesti Divatlap* „impertinens” főszerkesztője: *Vahot* arra figyelmeztette: nagyon elrugaszkodott a valóság talajáról. *Petőfi* ugyanis eddig „nem nyilvánította azt, hogy Szeberényi úr volna verseinek hírnöki bírálója”. Erre ő — belátva óriási baklövését — imígyen változtatta meg előzetes vádját: tény; *Vahot* „lógósa, kedves *Petőfije* vagy *Petrovicsa* nem merte egyenesen nevémet kitenni, de kígyóként lappangva akart sérteni”, majd egy váratlan bakugrással *Vahot* torkának rontott. „Ej, ej *Vahud* uram . . . Végre még azt is el fogja ön akarni hitetni közönségével, hogy ön sem tartott *Petőfi* versei bírálójának, holott pedig ott is kotyogott róla, hol az a legkisebb összefüggésben sem állott. Ha már az ember annyira *le akar aljasulni*, hogy *hazugságra vetemedik*, akkor legalább legyen következetes”.

Ez aztán a pompás parádrizposzt! Igazi kameleonhoz illő! Tiszta öntus. A pengét azonban felesleges volt *Vahotra* irányítania, hiszen annak éppen az volt a célja, hogy leleplezze, ki is az a *Hírnök*ben hangoskodó vitéz. Vagyis Szeberényi

csak önmagának ártott. Ideges kapkodásával, saját érdekeihez idomított érvelésével és állításaival nem tudta visszajára fordítani az igazságot.

Higgadt ésszel nehéz elfogadható magyarázatot találni erre a szánalomra méltó tojástáncra még az előjogokat biztosító rendi Magyarország kettős igazságának az ismeretében is. Különösen ha azt egy liberális polgári eszmékkel szimpatizáló, értelmes, művelt ember táncolja végig. Szeberényi ugyanis — 48-as magatartása tanúsítja — az volt. Úgy látszik azonban, a 25 éves fiatal jogász még nagyon ragaszkodott a maga kiváltságaihoz, és csak felfelé volt demokrata. Máskülönből miért nehezményezte, hogy a *Pesti Divatlap* vezető szerkesztője valóságnak megfelelő tényeket közölt. Vagy azt hitte, hogy az igazság nyílt megvallása sértőbb, mint a dolgok célzatos elferdítése? Így lett ez a *leleplezés* önmaga leleplezése. Az elfogulatlan olvasónak nem lehetett többé semmi kétsége afelől, mennyire bízhat meg az ő állításaiban, és hogy kinek illene a vitában következetesebbnek lennie!

A mindenáron való felülkerekedés kétségbeesett handabandázásai legföljebb csak nevetségessé tették a vereséget addig nem ismerő Szeberényit, ellenszenvesse a valóság félremagyarázására irányuló köpönyegforgatása, dörgedelmes stílusa és dölyfös modora tette. Se szeri, se száma a kíméletlen, megalázó kifejezéseknek és a fennhéjázó, felelőtlen durvaságoknak. Szinte kéjeleg abban, hogy a sértő kifejezéseknek milyen gazdag arzenálja fölött rendelkezik. A *Leleplezések*-ben olyan sűrűn és olyan iszonyatos választékossággal puffogatja az emberi méltóságot és önérzetet sértő goromba szavakat és kifejezéseket, s ami még fájóbb, olyan szenvedélyesen veszekedő modorban, olyan gögös alapállással harcol, hogy joggal tűnődünk el azon, mint pap hogyan tudott őszinte megbocsátást és megbékélést hirdetni, ha ő maga sem rendelkezett a csöndes meditáció, a mélyebb magabaszállás és önmérséklet adományával.

Nem tudni, mi lett volna, ha *Petőfiék* valóban felveszik az arcukba dobott kesztyűt, és erőteljesebben reagálnak a támadásra, mert jelen esetben Szeberényi szinte fantomok ellen harcolt. Találó kifejezéssel élve: félelmének nagyobb volt a füstje, mint a lángja. Mindössze egy fenyegető jellegű mondat kellett, s ő máris felállította nagyhangú ágyúit, és durrogatni kezdte löszereit. De miközben Csóri vajdaként átélte a megsemmisítő diadal hősi élményét, és ellötte puskaporát, be kellett látnia, vaktöltényei voltak — bármily nagyot pukkantak is, hatástalanok maradtak. Nem rendítették meg ellenfelei hadállását.

Állításunk igazolására hadd említsük meg: Szeberényi több mint 700 sort pazarolt el a *Petőfi* elleni harcra, s az csak 40 sorral válaszolt neki! (Nem számítottuk ide a *Tavaszi* c. zsebkönyv ürügyén írt első két cikkekcskét — összesen 15 sor —, amelyekben nincs egyetlen sértő kifejezés Szeberényi ellen.) *Vahot* is csak 3 apró szerkesztői üzenetben (25 sor) ítélte el — sértette meg(?) — Szeberényi objektívnak egyáltalán nem nevezhető, szenvedélyesen szangvinikus kritikusi magatartását, bántó melléfogását és emberi gyarlóságait. Ennyi jól célzott lövés íme tökéletesen elegendő volt ahhoz, hogy a sértettek elégtételt szerezzenek maguknak. Ellenfelüknek pedig nagyon hangos muníciói voltak. Hallgassuk csak, milyen veszettül szólnak! De figyelmezzünk írójuk helyzetmagyarázásainak megtévesztő kétarcúságára is, arra a nagyhangú, raffinált harcmódorra, amely a maga vélt igazának elhitése és elfogadtatása érdekében

fontos terhelő motívumokat hallgat el és féligazságokat közöl, s közben nem áttal belegázolni ellenfele becsületébe és emberi tisztességébe. Ez a fajta erkölcsi lejáratás érthetően még fájóbb volt, mint a durva szavak és kifejezések kellemetlen harsogása. A szívet bántotta, nem csak a fület.

Kezdjük a feltárást mindjárt a megszólítással. Szeberényi, kamatostul kívánva fizetni a *Tavaszc.* zsebkönyvben elkövetett *Petrovics-Petőfi* névcseré elleni tiltakozásért, mérhetetlen ironiával *Vahot Imrét* pl. „*Vahot (előbb Vachot, vagy Vachott, olim Vahud)*”, majd „*Vahot vagy Vahud, vagy minek nevezzem*”, vagy egyszerűen „*Vahud uram*”-nak titulálja (így összesen 6 ízben!), s *Petőfi* neve mellé is odateszi zárójelben vagy anélkül az „eredetileg *Petrovics*”-ot. Pontosan 13-szor. Ugyanakkor a következő jelzőkkel illeti volt barátját — természetesen mindenkor szatirikus ízzel: „ezen jó úriember”, „édes *Petőfi úr*”, „a *Divatlap szultánjának lógósa*”, máshol „a *főszerkesztő lógósa*” (háromszor), „az *önök szerelmetes Petőfije vagy Petrovicsa*”, „az édes (alias csárdás) hangú pacsirta” (utalás apjára, a jó öreg kocsmárosra és nyers megfogalmazásának tartott „veszett fenés, teremtetés, veszett ebes” dalaira) de többször volt „szavakkal hősködő segédszerkesztő”, „szerkesztő hivatali apróbútor”, „durva szájhős”, „álnok”, „aljas”, „csavargó” (így háromszor jellemzi, egyszer téve csak idézőjelbe a szót, figyelmeztetve arra, hogy *Petőfi* is így nevezi magát egy versében), „akinek szegénynek az elbizottságból meglehetősen jutott”. Két rövid kommentárját egyszerűen „kigyósziszegésnek”, „sületlen elménczésnek”, „goromba dorgálásnak”, „darócos megtámadásnak”, „a bosszú legnemtelenebb, legaljasabb nemének” nevezte. Elmondja róla és *Vahot*-ról, hogy „gorombaságban mind az érdekllett csavargó, mind főnöke felülmúlhatatlanok” stb. Hogy valami vigasztaló ellentét is legyen, tegyük ide önjellemzését: „Semminek sem vagyok olly ellensége, mint az illy civakodásnak”.

Csakhogy itt valami nincs rendjén! Bántó az ellentmondás az állítás és a valóság között! *Petőfi* ugyanis érdemben nem is foglalkozott elpártolt barátja bírálatával, ki nem sokkal ezután azzal áltatta magát, hogy *Petőfiék* azért nem válaszoltak neki, mert „ellenvetéseimre nem tudtak volna mit felelni”. Szegény. Hát nem volt elegendő válasz *Toldy Ferenc*nek a *Budapesti Híradó* 1845. március 4-i számában megjelent kritikája? Minek ismételtetni! Vagy a nagy irodalomtörténész véleményét nem tekinthette kompetensnek? Talán mert *Vörösmarty* és *Bajza* barátja kívül esett a *Pesti Divatlap* körén? Vagy esetleg az „irodalomtörténet-írás atyja” nem értett kellően az irodalomesztétikához? *Toldy* bírálatára pedig neki is szólt, sőt reá is hatott. Az *Anticritica non plus ultrája* c. kifakadásában ugyanis már dicsért is. Ekképpen: „Már higye el, édes *Petőfi úr*, hogy verseit minden hiányai mellett is sokkal jobbnak tartom, semhogy e bírálat által tönkre silányíthatók volnának”.

De hát ha sem *Petőfi*, sem *Vahot* nem válaszoltak kritikái megjegyzéseire — mint ahogy ez igaz —, akkor mi szükség volt a *Leleplezésekre*? Minek kötekedett tovább, miért szórt hamis vádakot és alaptalan sértő rágalmakat a *Divatlap* szerkesztőinek a fejére? Mert kétségkívül ő támadott, ő rágalmozott mindig. Ő kapcsolta össze a *Tavaszc.*-afférral a bírálatot és a *Leleplezéseket*. Ő nem tudta mérsékelni dühét; ő akarta erkölcsileg lejáratni *Petőfit* a Pápára el nem küldött verseskötetek közhírré tétele kapcsán hangoztatott áligazságokkal.

Olyan vad szenvedéllyel küzdött, mint akit csakugyan bánt — idézem — „hogymég nem másztam az ugorkafa tetejére, hol némely iskolatársaim trónolnak”. Ő szedte elő a lomtárból a *Hírnök* régi receptjét, és olvasta rá a pártoskodás vádját *Petőfiékre*, azt hirdetve, hogy a „Pesti Divatlap szájhős urai szép szín alatt a legnagyobb igaztalanságokat szeretnék elkövetni”, mivelhogy „az irodalom országában kárhozatos, *kizárólagos aristocratia után vágnak*”. (Ezt vajon hogy értette!?) Ezért aztán csak azokat fogadják be „sanctuáriumaikba”, akik az ő hiúságuknak hízelegni tudnak”. Lapjukban is csak olyan verseket közölnek, mely őket dicséri, vagy melyek — idézzünk pontosan — „pöffeszkedő hiúságtoknak megfelel”.

Mint mondtuk, nem új ez a vád. Ezzel támadt neki a *Hírnök* jó pár évvel korábban *Vörösmartyék* „ultraliberális pártjának”, azzal vádolva őket, hogy *kegyenceiknek, csatlósaiknak* „kényszer alatt” akkor is az ő elveiket kell vallaniuk, „még ha lelkük megtörik is az ellenmeggyőződés súlya alatt”, pedig azok csak az ingatag jellemű költöcskéktől és a szilárd elvi alappal nem rendelkező féltehetségektől óvták magukat. De tegyük fel, hogy nem tévedett Szeberényi, és a szentélybe, a „sanctuárium”-ba csak a hízelkedőknek volt belépési engedélyük. Nem tagadjuk, szerették, sőt áhítozták ők is a sikert és a népszerűséget. Örültek a dicsérő, dicsőítő verseknek. De akkor mivel magyarázza azt, hogy ő is odavágyott? És hogy az ő *Petőfivel* — ne mondjunk többet — rokonszenvező, 64 soros! versét visszautasították! Talán nem volt eléggé hajbókoló, s ezért nem felelt meg a két szerkesztő „pöffeszkedő hiúságának”? Azt ugyanis nem mondhatja, hogy vele akarta leleplezni „az álnok”, a „szavakkal hősködő” segédszerkesztő („eredetileg *Petrovics*”) „veleszületett finomságát” — az „aljasságot” és a „fölülmulthatatlan gorombaságot”.

Önmagával került ellentmondásba akkor is, amikor azzal mentegette magát, hogy azért nem írta bírálata alá a nevét, mert tudta: „*Petőfi* a legjózanabb criticat sem tűrheti el, de ha csak egy-két hibája említették is, ő azonnal a legnagyobb durvasággal kél ki, és mérget szór vétkes és ártatlan ellen, úgy, hogyha ez nem akar jogaiból engedni, nincs vége-hossza a sok harcnak és háborúnak”. Kénytelenek vagyunk ez ellen is vétőt emelni. Nem azt állítjuk, hogy *Petőfit* nem idegesítette az értelmetlen, elmarasztaló kritika, vagy hogy heves vére nem lázadt fel a sértegetésekre. Nem! Csak azt nem értjük, honnan tudta ezt előre Szeberényi, hiszen régebbi levélváltásukból ilyesmire nem következtethetni, sőt a *Leleplezések* egyik mondatában azzal dicsekedett, hogy egyik „silány versét”, az *Első versem*-et éppen az ő tanácsára nem küldte el egyetlen szerkesztőségnek sem. Az sem világos továbbá, hogy ha valóban segíteni és nem lejártni akarta barátját, miért nem közölte magánlevélben vele kritikai véleményét. Vagy ha már nyilvánosságot akart, miért nem mérsékelte gúnyos-epés hangját; — az igazságot gúnyolódás nélkül is tudtára adhatta volna.

Az ugyanis kétségbevonhatatlan tény, hogy baráti levélben nem figyelmeztette a költőt verseinek esztétikai gyöngeségére. Erre későbbi visszaemlékezéséből sem tudunk következtetni. Azt is megkérdezhetnénk, ha valóban veszekedő embernek ismerte *Petőfit*, hogyan írhatott össze neki annyi gorombaságot. Elgondolkodtató az is, ha ő valóban széplélek volt, miért nem vetett véget „baráti” viszonyuknak akkor, 1843-ban, amikor erre *Petőfi* módot és lehetősé-

get adott. Még úri emberségén sem esett volna csorba! Izgága emberekkel nem jó a szegény jámbor halandóknak barátkozniuk!

De ami a legbosszantóbb, most is tévedett. Nem ő, hanem *Petőfi* tudta mérsékelni magát, holott roppant fájt neki, sőt kimondottan idegesítette is „elpártolt” barátjának csúnya orvtámadása. *Tompa Mihály* egyik leveléből tudjuk, még arra is gondolt, hogy párbajra kél vele gonosz vádaskodásai miatt.

Hagyjuk azonban e szomorú históriát! Legyen belőle elég. Tény, hogy az okatlan gyűlölet, a sértegető hangnem, a valóság akart félremagyarázása és megmásítása, az önérdék és a látszaterkölcös rágalmozásokra készítő védekezésmódja fájóbb és érzékenyebb sebeket osztogatott, mint a nyers szavak lávaömlése. Méltatlan volt Szeberényihez is. Nem csodálhatjuk, hogy *Petőfi* elfordította a fejét, ha találkozta az utcán, és kiment abból a szobából (nem akarván egy levegőt szívni vele), amelyikbe ő belépett. Ilyenkor elgondolkozhatott szomorú tévedésén. Igaza lehetett az egyik közismert *Petőfi*-kritikusnak: a „szereetre érdemtelenné vált” Szeberényit végül olyan erős büntudat mardosta, amelyen „még *Petőfi* halála sem könnyített”. Hiába próbált közeledni — *Petőfi* mindvégig kemény maradt. Az 1848-ban *Jenőfi* néven kiadott *Forradalmi szikrákban* pl. ezeket írta *P . . . i*-hez címzett versében:

Te tőlem elszakadtál,
Tán mert magasban állsz,
És most — mely egybefüze,
Tört a baráti lánc.

De hisz a szolgaságnak
Lerombolt romjain
Egy új, erős vár épül
Hazánk határain.

.....

S te, ki a vár falára
Szinte hordál követ,
Mert az egész hazában
Visszhangzák esküdet,
Te ellökted magadtól
Jövő *testvéredet*
Ha félreismeré is
Tán egykor szivedet?

Szomorú kontrició ez. Azt tükrözi, Szeberényi három mélyen elgondolkozta-tó év után sem szabadult meg önáltató nézeteitől! „Te ellökted magadtól jövő *testvéredet!*”, azt hitte, talán keblére öleli?

Még 1861-ben sem tagadta meg önmagát. Így indokolta baráti kapcsolatuk megszakadását: „Megjelent verseinek általam írt bírálata őt tőlem elidegeníté, úgy hogy ha találkoztunk is, ismerni nem akart. És így én inkább kérdezhettem

volna felőle: valódi barátságot érzett-e irántam? Egyébiránt, ha ő volt is talán a hibás, azt én még életében régen megbocsátottam.”

Vajon, ha egyedül volt önmagával, hitte is ezt? Nehéz elképzelni. Ha átolvasta egyszer is a sárguló dokumentumokat hideg fejjel, bizonyára nem. Szomorú, hogy *Petőfi* halála után 12 évvel sem volt képes a töredelmes vallomásra.

De hát miért elevenítette fel a régi kapcsolatot? Részesedni akart abból a dicsőségből, amely az 1861-es kiskőrösi szoborleleplezéssel kapcsolatos nemzeti lelkesedésből és tiszteletből a halhatatlan költő baráti körére sugárzott? Vagy félt a Solferino után felerősödő *Petőfi*-kutatások esetleges leleplezésétől, s ezt akarta megelőzni? De akkor miért nem vallotta be férfiasan fájó tévedését? Az kellett, hogy „harcos kis *Gyulai Pál*” utasítsa rendre?

Makacssága miatt nem élhette át a vezeklő igazságszolgáltatás humánusának azt a szépségét, amire *Kölcsey* adott megindítóan szép példát *Berzsenyi* fölött mondott emlékbeszédével. Nehéz az őszinteség? Sok esetben igen. Nélküle azonban vigasztalan az utókor és a lelkiismeret ítélete. „Kegytelen a végzet.”

*

Szeberényi — különös paradoxon — a maga módján híve volt a szabadságtörekvéseknek (két versfüzésre: a *Jenőfi* néven megjelentetett *Forradalmi szikrák* és a *Búvirágok* is ezt igazolja), függetlenül azoktól a *Petőfi* ellenes kirohanásoktól, amelyen saját értékét túlbecsülve és a művészet könyörtelen kontrasztelekciójába belenyugodni nem tudva, nyers indulattal támadt rá a „szegény kis pacsirtára”. Mindig elveszítette reális látását és helyes arányérzékét, ha reá gondolt. A fentebb idézett *Jenőfi*-vers is erről tanúskodik. Ebben volt iskolatársának még az 1848-as forradalomban vitt szerepét is egy szintre igyekezett hozni a sajátjával. Nem vette észre, nem akarta tudomásul venni, hogy az üstökösként feltűnt ifjú költő szelleme úgy vágtatott „a magyar forradalom előtt, mint a göncöl rúdja a sánta kerekei előtt” — ahogy *Németh László* jellemezte *Petőfi Mezőberényben* című drámájában. Nem ismerte volna fel, hogy *Petőfi* nem mint egyszerű követ hordó robotos, nem mint névtelen, könnyen pótolható átlagmunkás dolgozott a magyar szabadság szentegyházának építésén, hanem ihletett megálmodója, avatott tervezője volt annak? Olyan egyedi és megismételhetetlen szellemi vezére a kornak, akihez nem mérheti önmaga teljesítményét. Nemcsak azért, mert ő fogalmazta meg „az egész országban visszhangzott” esküt: a *Talpra magyart!*, hanem mert úgy lett, úgy lehetett 25 évesen a nemzet szellemi vezére, hogy benne a forradalmi cselekvés időpontjának a felismerése egyedi történelemlátással, a néplélek csalhatatlan ismerete erős társadalompolitikai bizonyossággal, az erkölcsi tisztaság szépsége és önzetlensége megingathatatlan plebejus elkötelezettséggel párosult.

Az előzmények ismeretében nem váratlan, ha Szeberényi szabadságharcos tevékenységében — bármily nagyra értékeljük is — akadnak kisebb-nagyobb ellentmondások. A nagyváradi kerületi császári és királyi haditörvényszéknek 1852. július 31-én kelt jelentésében azt olvashatjuk, hogy társával: *Novák Dániel* csabai tanítóval együtt „izgató könyvek s iratoknak, továbbá még a forradalmi időkben megjelent proclamatioknak és forradalmi nyomtatványoknak birtoklá-

sával” vádoltatnak, sőt „Szeberényit még azon vád is terheli, hogy forradalom alatt *Népbarát* című forradalmi lap szerkesztésében, szerinte csak mint fordító, 1849. május hónapig részt vőn, amikor is *Szelepcsényi Gábor* álnév alatt *Pestről megszökött*, s ugyanezen néven 1851. évi november hónapig — midőn mint tanító Csabán alkalmaztatott — Vásárhelyen, Csongrád megyében tartózkodott, és ottan is mint tanító működött”.

Négyesi László, a *Pallas Lexikon* irodalmi szakcikkeinek írója négy évtizeddel később már úgy informálta az érdeklődőket, hogy Szeberényi 1848-ban *Kossuth Hírlapjának* munkatársa s vele együtt a „*Népbarát*” tót kiadásának a szerkesztője volt, majd fogalmazó lett az országos rendőrségnél *három hétig*, s az ott szerzett útlevelekkel később magát és sok társát szerencsésen megmentette. A katasztrófa után Aradon orosz fogságba esett, de Nagyváradra kísértetésekor megszökött”. Ezután „*Szelepcsényi Gábor* névvel Hódmező-Vásárhelyen lap-pangott, mint kántortanító”. Ezt fogadta el az 1926-ban megjelent *Magyar Irodalmi Lexikon* szerkesztője, dr. *Ványi Ferenc* is. Orosz fogságba eséséről és szerencsés kimenetelű szökéséről a későbbi lexikonok (a *Benedek Marcell* féle *Irodalmi Lexikon* ill. az *Életrajzi Lexikon*) már nem szólnak.

Négyesi közléséből nem tudhatni meg, hogy 1849-ben is munkatársa maradt-e a *Nép Barátjának*. Minden jel arra vall, igen, ha ezt ő így vállalta a haditörvényszék előtt. A lap ekkor (január 16 és április 28 között) Debrecenben jelent meg, s a szerkesztőség csak ezután helyezte át székhelyét a május 21-én visszafoglalt Pestre. Itt adták ki utolsó számát 1849. június 30-án.

A *Vas Gereben* szerkesztésében június elsejétől megjelenő politikai hetilap (társzerkesztője *Arany János* volt), a mérsékelt hangú sajtóorgánumok közé tartozott. Nem vetekedett sem a *Március Tizenötödike* (*Pálffy Albert*), sem *Táncsics Munkások Újságának* forradalmi radikalizmusával. Valójában a jobbagyfelszabadítás kereteinek a kitágítását követelő paraszti erők szenvedélyes indulatait igyekezett csillapítani és féken tartani vele a kormány, amely elsőrendű feladatának érezte „a márciusi forradalmat érintetlenül átvészelő nagybirtokrendszer” és néhány még el nem törölt földesúri jog és kiváltság védelmét. Ezért olyan értelmű fejtegetésekkel „győzködte az olvasóközönséget”, mint amilyeneket a kormány körlevelei sugalltak; vagyis hogy „a birtokos osztály képviselői már az úrbéri viszonyok felszámolásával is felülmúlhatatlan áldozatokat hoztak, a nép csupán hálátlanságának adná tanúbizonyságát, ha ezekkel az áldozatokkal nem érné be.” (*Spira György*).

Ezt a nézetet erősítendő, különösen pedig *Pálffy* és *Táncsics* lapjainak ellensúlyozása végett juttatott el egy-egy ingyen példányt belőle — vagy nemzetiségi nyelveken: szlovákul, románul, délszlávul és németül napvilágot látó testvér-lapjainak valamelyikéből — a kiadóhivatal az ország valamennyi községébe.

A *Nép Barátja* nak nem volt célja a társadalmi rend forradalmi átalakítása. Minthogy azonban hatékonyan támogatta a nemzeti függetlenség ügyét, a forradalom és a szabadságharc között lényeges minőségi különbséget nem tévő és nem érzékelő haditörvényszékek szemében szerkesztése súlyos bűnnek számított. Ez magyarázza, miért törekedett Szeberényi is arra, hogy személyét kizárólag mint fordítót fogadtassa el a Nagyvárad-kerületi bírakkal.

Szeberényi, ahogy az *Életképek*ben korábban publikált cikkei, elsősorban a *Jenőfi* néven közreadott folytatásos útleírása, a *Kirándulások* (1846) tükrözi, jól ismerte „a forradalom felé sodródó ország társadalmi feszültségeit”. Tudta, hogy „a felvidéki tót parasztok sokkal rosszabbul élnek, mint az Alföld népe”. Hogy „embertelen zsarnoki bánásmódban részesülnek”, és nem várhatnak sok jót „az uraktól, akik lakomákat, táncmulatságokat rendeznek azzal az ürüggyel, hogy az éhező népen segítenek, de valójában semmit sem tesznek, csak maguk szórakoznak”. (*Tamás Anna*). Egyedül a magyar nyelvű főlap és a szlovák nyelvű mutáció következetes összevetése igazolhatná, csakugyan el tudta-e altatni írói becsvágát, s beírta-e a fordítás egyhangú robotjával.

Nem világos az sem, mikor és miért vállalt szerepet az „országos rendőrség-nél”, ha állását rövid három hét múlva ott hagyta. Csak azért, mert április 28-a után a lap szerkesztőségének Pestre költözéséig oda sorolták be, mint *Arany Jánost*, a lap névleges társszerkesztőjét? (A szlovák nyelvű mutáció viszont május 26-ig továbbra is Debrecenben jelent meg!) Vagy azért, hogy kitöltetlen útlevelblanketták birtokába jusson, amelyekkel ő és néhány ismerőse — ha úgy kívánja a sors és az egyéni érdek — alkalomadtán álnév alatt kimeneküljön a fővárosból? Ez esetben azonban hiba van a dátum körül, hiszen a kormány csak június 5-én hagyta el a civis-várost. Pestről tehát, ha ekkor volt a rendőrség tisztviselője, nem jöhetett le már májusban az Alföldre. Akkor sem, ha közvetlenül május 21 után ment fel, hogy a visszatelepítést előkészítse. De vajon kitől tartott? *Kossuth* köztársaságának rendőreitől (ő az országos rendőrség fogalmazója, vagy a császáriaktól? Esetleg mindkettőtől?

Érthetetlen az is, miért ment éppen Aradra, ha mint azt az általa megadott időpontból következtetni lehet, a trónfosztás után nem akarta tovább szolgálni *Kossuth* rendszerét. Ez ellen viszont azt kérdőjelezi meg a józan ész, miért hurcolta és miért őrizgette a szigorú beszolgáltatási rendelkezésekkel nem törődve — még 1852-ben is a forradalom és a szabadságharc nyomtatványait és proklamációit? Vagy nézzük a másik ellentmondást! *Négyesi László* — mint mondtuk volt — a századvégen úgy tudta: több hónapos rejtőzés után végül Aradon esett fogságba, s innen „Nagyváradra kísértetésekor” megszökött. Tegyük fel, így történt. De újra jön a kérdés: mit keresett Aradon? Miből élt? Nem félt, hogy ismerősei vagy volt munkatársai felismerik, és mint szökevényt feladják? Nem félt az útlevelügytől? Vagy talán csak afféle legenda Arad és a szökés is, amiről ennél fogva érthető módon nem tudhatott semmit a háborús ténykedést és személyes felelősséget firtató császári és királyi törvényszék?!

Haán Lajos békéscsabai evangélikus lelkész, a neves történetíró, hézagpótló művében, az 1870-ben publikált *Békés vármegye hajdaná*-ban ezzel kapcsolatban mindössze annyit közölt, hogy „mint a *Priatel Ludu* társszerkesztője e lappal Debrecenbe, majd Pestre, Szegedre, Aradra zarándokolt. A fegyverletétel után H. M. Vásárhelyen működött mint tanító és papsegéd”. Nem szólt semmit az országos rendőrségnél vállalt fogalmazói munkaköréről; nem tudott az ott szerzett útlevelblankettákról, sem a későbbi sikeres szökésről. Mégis ez látszik a legelfogadhatóbbnak. Nemcsak azért, mert *Haán* személyes ismerőse volt Szeberényinek, hanem mert ebben van a legkevesebb ellentmondás.

Egyetlen dolog zavarja csak az adatokkal való teljes azonosulást. Az a körülmény, hogy a *Nép Barátjának* szlovák változata: „a *Maczai (Mácsai) Lukács* felelős szerkesztő és *Szeberényi László* (valójában Szeberényi Lajos) társszerkesztő által gondozott *Prjat'el Ludu*, amely a legtovább prosperált a nemzetiségi mutációk közül, (április elejétől május 26-ig), *1849-ben csak Debrecenben jelent meg!!!* Méghozzá a „Kolozsvárról idehozott nyomda” betűivel, ahogy ezt *Kosáry Domokos*-nak a *Magyar sajtó története II/1.* c. kötetben lévő *A forradalom és a szabadság sajtója* című tanulmánya állítja. Utána megszűnt. Ennélfogva Szeberényi sem „zarándokolhatott” társszerkesztőként vele Pestre, még kevésbé Szegedre és Aradra.

Erthetetlen az is, miért nem ez a *Haán*-féle verzió található *Szinnyei* hatalmas művében: a *Magyar írók élete és műveiben*, illetve a különböző később kiadott lexikonokban. (Vajon kiktől kapták adataikat?) Megjelenésük idején ugyanis már nem származhatott belőle semmiféle erkölcsi kár vagy hátramaradás, sem rá, sem a családra nézve. Ő különben sem élt már — 1875-ben meghalt.

Az, hogy az 1852-ben letartóztatott Szeberényi a nagyváradi cs. kir. haditörvényszék előtt hallgatott arról, hogy az országos rendőrség tisztviselője volt, mégkevésbé hogy a különböző lapokban politikai vezércikkei jelentek meg, emberileg nagyon érthető. Mindegyik súlyosabb következményekkel járhatott volna, mint a szlovák mutációnál végzett és „vállalt” *fordítói* tevékenység, mégha a mérsékelt hangvételű kormánylapnak „a szeptemberi fordulat (*Jellasics* betörése) után antidinasztikussá éleződött hangneme” nem is tetszett Bécsnek. Ez különben — ahogy *Kosáry* megállapította — sokak szerint taktikailag is helytelen volt; — „kelletlen visszhangot váltott ki a szlovák olvasók körében”. Ezt a tényt felismerve, mindenekelőtt pedig az egyes településekre eljuttatott ingyenpéldányok hatásának ellensúlyozására készítettett belőle ún. „hamis példányokat” az osztrák hatalom, és terjesztette a szlovák nemzetiség lakta területen.

Szeberényi szenvedélyesen vitázó újságíró volt. Nem kerülte a kényes kérdéseket. Bátor cikkeit nemcsak a *Nép Barátja*, hanem *Kossuth Hírlapja* és az „eleven eszű és gyors tollú” liberális demokrata *Gyurmán Adolf Közlöny-e*, de ami még többet mond, *Táncsics radikális szemléletű Munkások Újsága* is szívesen vállalta. Sokáig emlékezetes maradt pl. az a késhegyig menő polémiája, amelyet *Bajza József*, az 50—60 munkatársat foglalkoztató *Kossuth Hírlapjának* a szerkesztője oldalán vívott „a kiállhatatlan büzü” pecsovics lap: a *Nemzeti Politikai Hírlap* „köpönyegforgatónak” bélyegzett szerkesztőjével, *Illucz Oláh Jánossal*. Vele, a „gyűldei” újságíróból radikális publicistának felcsapott újdondással szemben a kormánynak azt a rendelkezését védte, amely a „pesti gimnáziumban a vallástant nem iskolai, hanem magánoktatás tárgyává” kívánta tenni. Egy másik cikkében „a magyarországi tótok némelly izgatóit” és azok *pánszláv légvárait* támadta. Szűk két hónappal később pedig a „bácskai és bánági szlovákokhoz intézett szerb proklamációt” bírálta, harcos kommentárt fűzve hozzá. Nem sokkal ezután — szeptember 15-én — ugyancsak a *Kossuth Hírlapjában* éles támadást kezdett a „cseh biblikus írásmódot használó” szlovák nyelvű katolikus egyházi néplap: a *Ferdinánd Pelikán* által ekkor megindított *Wudce z Trnawy* és melléklapja, a *Bohumil* ellen, amelyektől a pesti *Religio és Nevelés* szerkesztő-

sége azt várta, hogy a „közboldogítás legbiztosabb alapját: a vallást ébreszteni és szláv társainkat politikai állásunk józan felfogására és élvezésére” nevelni fogják.

A két lap be nem vallott politikai célja, ahogy a velük kapcsolatos reflexiókból kivehető, nem a megbékélés, hanem inkább a katolikus és a luteránus vallású szlovákok közötti ellentét szitása és elmélyítése volt. Így kívánták a *divide et impera* elv szellemében az elnyomó osztrák hatalom érdekeit szolgálni. Ezt az elképzelést sugallja mind a pozsonyi posta éber vezetőjének határozott izgatási szándékra figyelmeztető feljelentése, mind Szeberényi *Egy jezsuita* címmel közreadott írása, amely *Pelikánt* aulikus szimpátiával és protestánsellenességgel vádolta. De erre vall *Szőnyi Pálnak* a *Közlönyben* december 19—20-án megjelent folytatásos cikke is, amely a *Religio és Nevelésnek* a közoktatásügyi minisztérium elleni vagdalkozását utasította vissza.

Szeberényi, akár annak idején *Petőfivel* szemben, most is heves indulatossággal érvelt és vitázott. Magabiztos, dörgő stílusát nem véletlenül érezte és minősítette „személyeskedő”-nek a súlyos vádak ellen védekező *Pelikán*. Csakugyan nem maradhatott néma; tüstént tiltakoznia kellett. A kielezett politikai légkörben kellemetlen megbélyegzést jelentettek az ellene felhozott, ellenvéleményt nem tűrő, könnyen általánosító kíméletlen megállapítások és vádak. Hasonló hangot ütött meg Szeberényi *Táncsics* lapjában a *Munkások Újságában*, ahol nem törődve sokak vallásos érzületével és meggyőződésével, a búcsújárásokkal kapcsolatban fejtette ki elmarasztaló véleményét.

Könnyen elképzelhető, hogy saját maga politikai jelentőségének és megnőtt közéleti szerepének és aktivitásának érzetében végül túlértékelte önmagát. Elveszítette arányérzékét, és úgy igyekezett legalább egyenrangú lenni és maradni *Petőfivel*, hogy elmosta a vezető politikai tényezővé emelkedett ideológus költő és az eszmét terjesztő, elkötelezett tollú újságíró közötti minőségi különbséget.

A hódmezővásárhelyi evangélikus lelkészi hivatal halotti anyakönyvének biznysága szerint Szeberényi már 1849. szeptember 2-án alkalmazottja volt az egyháznak. Mint kántortanító, ekkor temetett először. Valóban *Szelepcsényi Gábor* néven. Hamar talált helyet magának. Alig két héttel Világos után; s ez, a korabeli zűrzavarokat ismerve, cseppent, sem meglepő. A jelek arra vallanak, rokonai is lehettek a városban, hiszen az egyházközség lelkésze: *Jeszenszky László* úgy 6-8 évvel ezelőtt még két vásárhelyi illetőségű Szeberényit ismert. Az egyik kb. 90 évesen akkortájt költözött el fiához, a másik, ki jó 10-15 évvel volt ifjabb nála, mint jőnevű kovácmester tevékenykedett a népes városban, s közben saját szórakozására vagy 800 népdalt írt össze. Talán éppen a családi hagyomány adott indítékot hozzá. Szeberényi Lajos volt ugyanis *Lehoczky Tivadar* és *Törs Kálmán* társaságában a fordító-szerkesztője *A hazai nem-magyar ajkú népköltészet tára* című gyűjtemény „tót népdalokat” tartalmazó első kötetének, amely a *Kisfaludy Társaság* kiadványaként 1866-ban jelent meg.

Szeberényi munkájához a *Kollár János*-féle 2 kötetes, több mint 2500 dalt tartalmazó kiadvány szolgált alapul. Ebből fordított le „inkább enyelgésből mint valami komoly szándékkal” vagy 50-et már 1847-ben, amikor öccsénél: *Andornál* „néhány héten át falun töltötte a hosszú téli estéket”. A kis gyűjteményt aztán elküldte *Erdélyi Jánosnak*, aki azzal biztatta, hogy a *Kisfaludy*

Társaság mint programjába illő munkát, belátható időn belül megjelentetheti. A szabadságharc kitörése megakadályozta ezt. Már Csabán tanított, amikor a *Pákh Albert* szerkesztette *Szépirodalmi Lapok* 1853. évfolyamának 38. száma mutatványként egy-két dalt közölt belőle. Az önálló füzetben való kiadásra azonban még jó ideig várni kellett. Végre a *Kisfaludy Társaság* 1865-ben kibocsátott felhívása, amely a „Magyarországban élő mindenféle nemzetiségek népdalainak” összegyűjtésére mozgósította az ország népét, megteremtette a publikálás lehetőségét. Ezalatt az ő gyűjtése és fordítása is ötszörösére — 253-ra — nőtt. Ehhez kapcsolta hozzá a *Társaság Lehoczky Tivadar* 169 és *Törs Kálmán* 5 dalát, s így jelent meg a következő évben a 427 szlovák népköltési terméket bemutató kötet, amelyhez ő írt előszót.

Szeberényi pompás érzéssel tapintott rá a mű társadalmi-politikai jelentőségére egy olyan kor kezdetén, amelyet *Bach* minden egészséges törekvést, minden összefogásra serkentő próbálkozást elnyomó önkényuralma előzött meg. Az *Apafiról* szóló dolgozatban ismertetett hivatalos iratok bizonyítják, mennyire félt a rendszer a népdalok forradalmasító hatásától és a népköltészeti gyűjtés társadalmi mozgalommá válásának a lehetőségétől. A néma tartománnyá súlylyesztett hazában csakugyan sokat veszített rangjából és tekintélyéből a népköltészet. *Ortutay* tömören ekként jellemezte helyzetét: „A népdal politikai-nemzeti funkciója sokat gyengült”.

A *Kisfaludy Társaság* vezérkara is felismerte ezt. De felismerte a Solferino és Magenta mellett elszenvedett vereségek után kínálkozó kedvező lehetőséget is. Tanult 1848-ból, és a nemzetiségekkel való őszinte és nyílt kapcsolatok kiépítésén fáradozott. Világosan látta: olyan új típusú hazaszeretetre van szükség, amely szakít az évszázados gyűlölködéssel és megbékélésre, összefogásra épül. Olyan nemzeti öntudat kell, amelyet minden nemzetiség magáénak vallhat, mert a közös sors, a közös szenvedés, a kölcsönös bizalom és az évszázados egymásra utaltság történelmi igazságának az érzete és tudata hatja át. Ezt a célt szolgálta *A hazai nem-magyar ajkú népköltészet tára* is.

Szeberényi lelkes örömmel köszöntötte a *Kisfaludy Társaság* korszerű nemzetiségi politikáját. Tökéletesen azonosult vele, s minden erejével azon volt, hogy ezt a fajta nemzeti érzést — használjuk *Wesselényi Szózatának* szavait — a „hazaszeretet poézisévé” tegye. Tudta, mit jelent az úgy szempontjából, ha a magyarság a népköltészet eredeti alkotásai nyomán ismeri meg a „vele századok óta összeforrva, jó és bal sorsban egyaránt osztozva, testvérvé vált” szlovákok hamisítatlan, — „idegen hozzájárulástól ment” — érzelemlátját, alapvető erkölcsi elveit és gondolkodásmódját. Azokat a karakterisztikus jegyeket, amelyek közül nem egy éppen az egymás mellett élés folytán — vagy ahogy ő írja: *összeforrás következtében* — esetleg mindkét nép jellemében felfedezhető.

Szeberényi fejletlen verselési technikáját ismerve, persze, óvakodnunk kell attól, hogy kizárólag ennek a fontos politikai elvnek tulajdonítsuk a fordítás nehézségeit. Feltételezhető ugyan, hogy a minél tökéletesebb tolmácsolás érdekében maga is erőltette a szöveghűséget. Erre intette az az ekkor kibontkozó művészi szemlélet, amely elutasította a népköltészeti alkotások művészi csiszolását, és egyre határozottabban az eredeti nyelvi és verselési forma megőrzése mellett foglalt állást. Mégis úgy érezzük, hogy a hívó rímekre nehezen vissz-

hangzó bizonytalan felelő rímek, a logikai és a zenei ritmus egybeesésének hiányából adódó erőtlen, meg-megbicsakló dallamvonalak, a szlovák nyelv sajátos idiomatizmusainak szó szerinti visszaadásából eredő nehézkességek, helytelen szókapcsolatok, nyelvi erőszakok stb. inkább Szeberényi poétai adottságainak a gyengeségére világítanak rá. Ilyenekre gondolunk: „Keménykő . . . vizétől már sok király megüdült”, „a lovam majd nyerítget”, „már a mi szerelmünk összement”, „majd sirat a galambom nemzetsége vele”; vagy a szalonlira hangulatát idéző, előkelősködő igékre és igealakokra: „rejtvék a vár alatt”, „a szeretőcském elhagya”, „kincset vesztettem el, mely szívemben honolt”; aztán a nehézkes inverziókra: „tudják meg, hogy rejt magában ifjút” — ti. a sír —, „csak az én szívem az, mely reám hoz halált”; a szavak és nem a gondolatok kínosan pontos fordításából származó homályra:

Volt nekem, volt elég, (ti. szeretőm)
Vékával mérhették,
De most az újak közt
is mind fölvehetnék;

meg a pars pro toto (rész az egész helyett) elv érvényesítése közben alkalmazott ilyen és hasonló fordulatra: „csókold most a kezed,/hisz ez is az a test”; vagy az enjambement (a versmondat áthajlása egyik sorból a másikba) művészi tehetetlenségre valló alkalmazására: „miért ért rá fel / növelni magzatát” stb.

A költőietlen alakzatok példakénti felsorolásával természetesen nem a szövegűséget maradéktalanul érvényesíteni szándékozó fordítói elv jogosságát akarjuk kétségbe vonni. Még a népdal esetében sem, amelyről tudnivaló, mennyire közösségi termék. Bárki változtathat rajta a saját ízlése és élethelyzete szerint; hozzáadhat és elvehet belőle, mígcsak olyanná nem válik, mint a finom síma kő, amelynek érdekességét és dudorait évek hosszú során át mossa és csiszolja a folyó vize, míg elnyeri végső, tökéletes formáját. Ennek ellenére valljuk a nép által elfogadott *dalolt forma* tiszteletét és jogos védelmét, és tiltakozunk az erőszakos műköltői beavatkozások és átdolgozások ellen. Elismerjük, a Szeberényi-féle megközelítési módnak is van bizonyos értéke. Több lényeges vonást tár elénk, mint a túlságosan kicicomázott, erejét és báját vesztett, költőileg talán cizelláltabb, kiforrottabb variáns.

Nem az elv miatt perelünk tehát vele, hanem mert „kezében a mesterkelt forma és a nehézkes fordítás révén az eredetinek hangja és zamatja jóformán elveszett”. Más szóval: „gördülékenyebben, frissebben, magyarosabban” kellett volna fordítania, úgy hogy közben a dalok könnyen folyó természetessége, „sajátos szlovák zenéje és levegője” is megmaradjon. (*Sziklay László*)

Az alapvető nyelvi követelményeket a műfordítónak is tiszteletben kell tartania. Nemcsak a szónokoknak, akiket Szeberényi az 1849-ben megjelent *Politikai szónoklat-tanában* arra figyelmeztetett, vigyázzanak: az elavult szavak és a „nyelv szellemének” nem engedelmeskedő, modernkedő „idomtalan nyelvszülemények”, továbbá a fölöslegesen alkalmazott idegen szavak és kifejezések használatánál „veszedelmesb fekélyei” nyelvünknek az idegen idiómák és azok szolgai átvétele. Onnan ered ez — fejtegeti tovább —, hogy „a németekkel és

tótokkal szorosb viszonyban élven, ezeknek némelly szólásformái annyira ránk ragadtak, hogy alig tudjuk felföldözni s az eredeti kifejezésektől megkülönböztetni”.

Sajnos, a helyes elv felismerése és hangoztatása nem azonos annak biztos alkalmazásával. Így volt ez az ő esetében is. Fordításának gyarlóságait nem menti, legfeljebb valamelyest magyarázza a szlovák nyelvi sajátosságoknak az a jól rendszerezett példatára és indoklása, amelyet a jobb értelmezés érdekében a kötet bevezető tanulmányában adott közre.

Nehéz lenne tisztázni ma már, hány dalt gyűjtött az alföldi szlovákok között csabai tartózkodása idején. Kétségtől foglalkozott ekkor is a népköltéssel; — erre vallanak a *Pákh Albert* által közölt mintadarabok. Reméljük, lesz majd olyan Békés megyei kutató, aki mint a szlovák folklór jó ismerője és avatott tudatosítója, vállalkozik arra, hogy megláttassa: vannak-e a *Kisfaludy Társaság* kiadványában a Szeberényi által publikált dalok között olyanok, melyek nincsenek benne *Kollárnak* elsősorban a mai Szlovákia területére alapozott gyűjteményében, és minden kétséget kizáróan innen, a mi Dél-alföldi vidékünkéről valók.

Szeberényi 1851 őszén cserélte fel a hódmezővásárhelyi kántortanítóságot a csabai reáliskolai tanársággal. Ekkor lett *Szelepcsényi Gábor*-ból újra Szeberényi Lajos. A meghívást minden bizonnyal öccsének: *Andornak* köszönhette, (unkatestvérüket: *Szeberényi Gusztávot* ugyanis csak 1853 januárjában választották meg *Haán János* mellé csabai papnak), aki szakítva a világi pályával, nem sokkal a világosi katasztrófa után a legnépesebb alföldi evangélikus egyházközség tevékeny segédlelkésze lett. Bátyja, Lajos, az 1851/52-es tanévet egyértelműen Vásárhelyen kezdte még el. 1851. szeptember 11-én egy temetésen fungált is, sőt mintha az 1852. január 21-ei anyakönyvi bejegyzés kézjegye is reá vallana. Ez a szertartást végző pap vagy kántor személyét rögzítette. (Nevezettek ilyenkor gyakran csak nevük kézjegyét használták). Csabai munkába állását ennek ellenére bátran számíthatjuk 1851. november 1-jével — bármelyik ismerőse meghívhatta temetőlelkésznek a helybeli parokuspap előzetes hozzájárulásával.

Szeberényi hamar megtalálta régi önmagát megyénk legnépesebb városában. Azonnal cselekvő részese lett annak az eleven szellemiségű helyi értelmiségi csoportnak, amely az *Entwurf* szigorú rendelkezései folytán csaknem „végveszélybe” került szarvasi esperességi gimnázium megmentésére alakult. Munkatársa — életre keltője? — volt az *Egyház és Oskola* című kiadványnak, színésze egy olyan műkedvelő társaságnak, amely magyar és francia szerzők darabjainak bemutatására vállalkozott, s az előadások tiszta bevételét a bajba jutott „főgimnázium” segélyezésére ajánlotta fel. Előbbiről az I. kötetben lévő „*A Vajda Péter nevét viselő gimnázium első ötven éve*” című fejezetben, utóbbiról a műkedvelő színjátszók és vándorszínészek megyei szereplését ismertető dolgozatunkban szóltunk.

A szarvasi *Réthy-nyomdában* kiadott „vallásos és növelészeti zsebkönyvet”, az *Egyház és Oskolát* végül is nem ő, hanem öccse: *Andor* szerkesztette. Minden valószínűség szerint azért, mert ellene már a nyomdai munkálatok kezdetén megindult a haditörvényszéki vizsgálat. Feltevésünket több *emberi tényezőre* alapozzuk. Pl. arra, hogy a két testvér közül ő volt merészebb és célratörőbb: a markánsabb egyéniség. Benne munkált nagyobb vállalkozó kedv. Neki volt

szélesebb körű ismeretanyagra alapozott pedagógiai kultúrája és gyakorlati jártassága. Emellett rendelkezett is már némi szerkesztői tapasztalattal. Jobban ambicionálta a közéleti szereplést és a szépirodalmi sikert. Aztán nem lehet mellékes tényező az sem, hogy míg öccsének jövője a lelkeszi pályán biztosított-nak tűnt már, neki határozott előrelépést jelenthetett volna a gimnáziumi katedra. Azaz, személyes érdeke is fűződhetett a szarvasi iskola jövőjéhez, amelynek a polimathia-szerű, osztálytanító oktatási forma rendeletileg előírt felszámolása következtében — amennyiben továbbra is fenn akart maradni — több új tanszék megszervezéséről kellett gondoskodnia.

Ez irányú reményét azonban — ha valóban voltak ilyen törekvései — könyörtelenül szétzúzta váratlan letartóztatása és „bűnösségének” lassú, vontatott tisztázása. Ez pedig nem kizárt, hogy édesanyja és a csabai egyház többek között ezért is sürgette a tárgyalás minél gyorsabb lefolytatását.

A 10 éves kiadvány maga is tovább erősíti teóriánkat. 10 versével (kettő saját nevével, nyolc *Jenőfi* álnéven jelent meg) ő volt a kötet legfoglalkoztatottabb szerzője. Öccse mindössze a csabai gyülekezetben 1852 húsvét vasárnapján tartott beszédével szerepelt. Ebben a szarvasi gimnázium megmentésére hívta fel hallgatóit, erejükhez mért adakozást kérvén tőlük. Tagadhatatlan: okosan érvelt az *Entwurf* szellemében, rámutatva, milyen erkölcsi és szellemi kár fakadt már eddig is abból, hogy „az elhírhedett (nagy hírű) bölcsész számtannal, a költő hittannal, a hitnök természettannal *robotként és siker nélkül* bajlódott”. Nyíltan kiállt a protestáns önkormányzat védelmére, és mutatott rá a szarvasi iskolának egyházi szempontból is nélkülözhetetlen szerepére és rendeltetésére. Hivatkozott a múlt és a jelen nagyszerű helyállásaira; a nagykőrösiek és kecskeméti példamutatására, akik önerejükre hagyatkozva, másoktól nem várva segítséget, védtek meg és védik ezután is főgimnáziumaikat. „És te, Alföld, Magyarhon Kánaánja!” késlekedsz? — tette fel az ösztönző-nyugtalanító kérdést. Adakozzék mindenki! Ahhoz, hogy „egyházunk életét megmenthessük, meg kell annak csíráját — az oskolát tartanunk”. Ha az átszervezést nem hajtjuk végre úgy, ahogy azt a kormány — a kor igényeit figyelembe véve — megköveteli, „elsüllyed az önkormányzati jog”, elvesz kincsünk: a szarvasi „tanoda”, amely semmivel sem végzett gyarlóbb, nivótlanabb oktató-nevelő munkát, mint az ország akármelyik jó iskolája.

Az *Egyház és Oskolának Szeberényi Andor* egyházi beszéde volt az egyetlen aktuális mondanivalójú közleménye. Sem *Haán Lajos: A reformatió rövid vázlat a Békés és Csongrád megyében*, sem *Homonnai (Háberern Jonathán?) Aristoteles és logikája* című értekezése, sem *Pecz Gyula Koménius Ámos középtanodai rendszeré-t* ismertető elmefuttatása, amely csatlakozási pontokat keresett a XVII. századi nagy pedagógus nevelési elvei és az evangélikus iskolák által képviselt *Zay-ugróci terv*zet meg az *Entwurf* között, nem tartalmazott egyetlen lényeges adatot sem a szarvasi iskoláról. *Haán* ugyanis már a török hódoltság végével lezárta történelmi vizsgálódását, és nem szólt semmit a később keletkezett dél-alföldi protestáns iskolákról. *Pecz* is, aki pedig tanára volt a szarvasi tanodának, beírta annyival, hogy a korabeli evangélikus gimnázium *általános* nevelési elveiről és gyakorlati módszereiről beszélt. Egyedül *Homonnai* kapcsolt művéhez (a polimathia „léleksorvasztó nyavalyáját” emlegető részhez) egy kis

helyi érdekű adatot a lapszéli jegyzetben: *Tarczy Lajos* és *Vajda Péter* hajdani beszélgetését idézte, s vele a híres pápai professzor mélyen elgondolkodtató kérdését: „Hát mit *nem* fog tanítani Szarvason?” Ennél bővebb utalást azonban nála sem találhatunk.

A szépirodalmat 16 vers, 2 beszély és egy aforizmacsokor képviselte. Egyik sem szolgálta közvetlenül és hatásosan az esperességi iskola megmentésének ügyét. A versek kizárólag vallásos buzgóságra neveltek. Az isteni jószágot és gondviselést dicsőítették, s nem kötődtek sem a szarvasi gimnáziumhoz, sem az iskolai élethez. Közülük kettő (az egyiket Szeberényi, a másikat *Elefánt Mihály* volt ceglédi lelkész írta) „*Az Úr imádságá*”-t exegetálta versben, abban a modorban, amelynek legművészebb megoldását *Babits* adta, „egy bécsi műintézet által kiadott műlaphoz” 1914-ben szerzett hasonló felfogású és felépítésű versével: a közismert *Miatyánk*-kal.

A két elbeszélésben — igaz — központi szerepet kapott már a középiskolai nevelés és a kollégiumi élet, az aktualizálás azonban nagyon erőszakolt bennük. Mondhatnók: kínosan félszeg. Nem a cselekményből következik, ezért aztán erőtlen és vérszegény is. Tendenciájuk sem szerencsés. Az iskolai nevelés gyenge hatásfokáról árulkodnak a pedagógia mindenhatóságát hirdető században. Íróik sajátos módon annak a bizonyítására sem tettek kísérletet — pedig ez az *Entwurf* életbe léptetésével mind a szülőknek, mind a fenntartó egyházmegye iskolai bizottságának égető problémája lett — milyen előnyt jelent is valójában a nyilvánossági jog. Hogy a „közönséges — azaz engedélyezett nyilvános — iskola a társasági viszonyoknak is alkalmasabb készülő helye”, mint a házi vagy a kis létszámú magániskolai nevelés. Jobban felkészít a társadalmi együttélésre, mert a gyermek ott, „ahol eleitől fogva több társakkal együtt nevelődik, . . . több oldalról pallérozódik.” A fővebb rendű gyermekek megtanulják . . . az alsóbb állapotúakat jobban esmérni és inkább becsülni”, míg „az alsóbbak hasonlóképpen helyesebb esméretet szereznek a felsőbbekről — és *érdemen épült*, állandóbb tisztelet öntetik beléjük”. Más szóval, az iskolai nevelés összetett hatásrendszere révén „lesurlódnak kölcsönösen róluk az egymásról való helytelen képzeletek, és jobbakká formáltatnak” — ahogy ezt már *Szilágyi Ferenc* is hirdette az *Erdélyi Múzeum* VI. füzetében fellelhető tanulmányában.

A mi két történetünk — sajnos — felemás módon ad igazolást erről. Inkább csak mint kivételek erősítik *Szilágyi* szabályát. Egyrészt a „felsőbbrendű gyermekek nem lesznek emberibbek és jobb szívűek”, „nem hullatják el a születési, állapoti és vagyoni kevélységet”, legalábbis nem az iskolai nevelés hatására (erre a történetekből nem lehet következtetni), másrészt a szegényebbek sem válnak olyan mindent elfogadó, engedelmes puhányokká, akik egyszerű tanári intelemre habozás nélkül hajlandók irányító elvként alkalmazni „a rendtartás, függés, engedelmesség, szorgalmatosság” azon jámbor *virtusait*, „melyek nélkül a polgári társaságban — társadalomban — nem lehet jól élni”. Nem tudják levetkőzni otthonról hozott szokásaikat és negatív tulajdonságaikat. Ezeket az iskolai nevelés sem képes lefaragni róluk.

Igaz, az egyik novelláíró: *Orbán Pető* — valószínűleg története mondanivalójából eredően- már ekként vallott a nevelésről: „A növelés teszi az embert emberré, de a növelés teheti és teszi őt ördögé is, ha tudniillik rosszul vezetve,

ha elvéve van az". Arról, hogy az „oskola” le tudja-e (és miként) nyesegetni a rossz nevelésből fakadó vadhajtásokat, már nem beszélt. Novellájának dolyfős, ellenszenves figurája: Horgasi Pál sem tudott megszabadulni tőlük. Jót akaró anyja úgy beleplántálta szívébe a maga naív-elfogult majomszeretetével a rendkívüliség és nagyrahivatottság tudatát, hogy tökéletesen megzavarta különb sorsra hivatott fia gondolkodásmódját és mentalitását. Gyógyíthatatlan önhittség és nagyképű zsenitudat, megalapozatlan becsvágy és dacos elégedetlenség, gátlástalan akarnokság és mindent megvető gyűlölet lett a jellemzője. Át akart gázolni mindenkin, akit bármilyen szempontból maga fölött érzett és tudott. Öltözködésben és költséges szórakozásban versenyre kelt a leggazdagabb fiúkkal. Féktelen indulattal felrúgta az iskola és a társas élet szabályait — öntörvényt szabott magának és életének. Mikor aztán bajba került (s az iskola elhagyására kényszerült), arra is képtelenné vált, hogy az adott lehetőségek között okosan válogasson. Nem tudott belekapaszkodni az alapvető erkölcsi normák biztonságos mentőövébe, s rossz szellemére hallgatva, nem tett különbséget még a jó és a társadalmilag káros között sem. Talajtalan és menthetetlen lett. A hasonló nem-nemes származásúak megvetve fordultak el tőle, ki fondorlatos módon, szívtelenül kifosztotta szüleit, kicsalta utolsó fillérjüket is, abban a csalfa reményben, hogy azzal elérheti önző, nagyratörő célját. Az előkelő család tagjai azonban hamar felismerték — nem közéjük való. Végül még jótevőjére is fegyvert fog, és mint üres, erkölcsileg éretlen hazug-handabandázó gonosztevőt méltán éri utól a végzet.

Horgasi ámokfutó törtetésének, meghökkentő személyes konfliktusainak — nyugodtan leszögezhetjük — nem volt soha semmiféle politikai indíttatása. 1852-ben nem is lehetett. Nem azért tanult, hogy fölnevelkedvén majdan az emberi egyenlőség élharcosa legyen. Kizárólag önmaga egyéni karriere foglalkoztatta. Uralkodni vágyott — nem elsőnek lenni az egyenlők között. Mindenáron fel akart jutni a ranglétra csúcsára, ahogy egykor szegény anyja is képzelte. Arra, hogy ebbéli célját nem érheti el, hogy a nemesi előjogokat védő és törvényként kezelő feudális hatalom szigorú és merev korlátain aligha léphet túl, politikai éretlensége következtében nem is gondolt.

Orbán, az író, sem vélekedett róla másként, ahogy ezt az alábbi didacticista jellegű megállapításából is kiolvashatjuk: „A születési előnyt persze — *nem ugyan társadalmi szabadelműségből*, mert illy magas világnézetre lelke még nem emelkedhetett, hanem *önhittségi vakságában* mérlegelni nem bírta, nem tudta”.

De vajon mit akart az író és a szerkesztő ezzel a romantikus fordulatokkal és lélektanilag alig-alig megokolt motívumokkal gazdagon megtűzdelt történettel (*A növelés áldozata*), amelynek a főhőse a gyakorlati pedagógia csődjét és az iskolai-kollégiumi nevelés hiábavalóságát és eredménytelenségét sugallta? Miből gondolták, hogy hasznosan agitálhatnak vele a szarvasi gimnázium megmentése mellett? Azért találták csak közlésre méltónak, mert benne egyedül a jobbagyivadék a negatív figura — ő a „növelés áldozata” —, míg a grófi sarj, akinek a szemléleti, erkölcsi gazdagodását nem igazolja az iskolai életről festett tabló, eszményien tökéletes? Meglehet. Valóban annak a rétegnek a hiúságát legyezgethették vele, amelytől a nagyobb anyagi támogatást remélték és várták. Elképzelhető, persze, az is, hogy esetleg csak hatásos ellenpontnak szánták,

mivel *Blázy Lajos* kiskőrösi lelkész vázlatosságában is célratörő elbeszélése: a *Pikó* (ez az úgynevezett szolgadiákok gúnyneve volt) fordított alapállású történetet tárt az olvasók elé, s az iskolában szorgalmas munkával elsajátított tárgyi ismeretek, nemes erkölcsi normák alkotó módon történő hasznosításának a szépségét, illetve a művelt agy és fejlett gondolkodókészség diadalát hirdette. Azokat az erényeket emelte magasra, amelyeknek Tövis Bálint, az értelmes és becsületes parasztgyerek, a hajdani pikó a maga töretlen társadalmi felemelkedését köszönhette, s amelyekkel a nemesi vagyont könnyelműen elherdáló sickei Ickificky család utolsó élő férfitagja: a léhűtő és mihaszna Árpád fölé nőtt.

Blázy novellájának jól nyomon követhető demokratizmusát nemcsak a tanulás tükrözi. Az író minden lehetőséget megragad arra, hogy erős népszerűtetést bizonyítsa. Őszinte véleménynyilvánításában nem korlátozza semmi — még a szabadságharc bukása sem. Vagy talán még a reformkor végén írta meg erős kritikai élű elbeszélését, amelyet aztán alkalmasnak érzett a Bach korszakra is? Odáig természetesen nem jutott el, hogy a közismert kollégiumi deákúr-szolga-deák rendszer ellen is hadat üzenjen (ez a népi tehetségek fokozatos és tervszerű iskolai kiművelését és egészséges társadalmi kiválasztódását akadályozta volna), addig azonban igen, hogy figyelmeztessen a korabeli magyar világ torz értékrendjére, a kiszolgáltatott szegény tanulók megalázó sorsára s arra a súlyos morális áldozatra, amelyet önmaguk szellemi kiépítése érdekében vállalniuk kellett.

Tövis Bálint élete a régi rómaiak „sub pondere crescit palma” alapigazságnak szerzett érvényt. Együgyű úri passziókat kiszolgáló jobbágyi „kötelességek” és nagy lelki erőt követelő fájdó érzelmi próbák terhe alatt edződött az ő lelke is. Karriere a józan paraszti ész és az önfegyelemre épült okos emberség szép diadala; a róla írt mű pedig a honorácior-értelmiség erkölcsi erejéről, a művelődés hasznáról és az iskola társadalmi szükségességéről tanúskodó szenvedélyes filippika lett. Hitelességét a korlátolt nemesi szemlélet alábbi bornirt axiómája edzi és erősíti: „A tudomány csak annak való, ki koldulni szegéyell, kapálni nem tud, s tudományon kívül másból nem élhet”.

Ijesztő kultúraellenesség rejlik e mögött a többször is idézett lehangoló nézet mögött, amelynek realitását *Csokonai Tempefőjé*hez hasonló, döbbenetes adatokkal is alátámasztja az író. Elmondja például, hogy az egyik igen gazdag magyar főúr, aki könnyű szívvel áldoz 500 forintot egy gyors lábú, csinos agárra, s 400 forintot fizet a szakácsának, sokallja a házitanítótól a 300-at s a falusi iskolamestertől a 100 pengőt. „Z” báróról (feltehetően a kor ismert személyisége volt) pedig azt árulja el, hogy amikor 300 forinttal díjazza a kutyapeccér munkáját, nem áttolja 150-re taksálni azt a művelt nevelőt, ki öt nyelven oktatja gyermekeit, s emellett még rajz-, ének-, zongora- és gitárleckéket is ad nekik.

Alig enyhíti az író harcos arisztokrata-ellenességét az a körülmény, hogy az időközben magas beosztásra is érdemesnek talált pikó (a tudomány, az iskolázás értelme és haszna az ő életével kap igazolást) Árpád úrfi jószágos és az élet esélyeit okosan felmérő hugát veszi feleségül, s megmenti az őt megtagadó, rokonná nem fogadó, züllött, váltót hamisító sógorát a börtön szegényétől.

Ezzel anyagiakban is lerója „tartozását”, kifizetvén a váltóban feltüntetett nem kis összeget.

Sajnos, a „sz-i” iskola fennmaradásának politikai és kulturális szükségességét, oktató-nevelő munkájának magas színvonalát a cselekménytől függetlenül, mintegy ráadásként propagálta az író. Nem szerves része a történetnek, s ezzel jócskán aláasta az amúgy sem túl magas művészeti hatást is. Nem a szarvasi iskolában játszódik a történet, nem az ott szerzett ismeretek és intelmek formálták ki Tövis Bálint jellemét. A jellegtelen háttér és képlet minden város iskolájára illik. Nincs benne helyi szín. Ennélfogva a történet végén levont erőltetett tanulság és felhívás sem hat — nem toboroz új híveket, nem serkent adakozásra.

Az *Egyház és Oskola* jellegénél fogva sem lehetett szakmai előfutára a *Néptanítók Könyvének*. Még kevésbé az a műkedvelő színjátszó tevékenység, amelyet Szeberényi a csabai ifjakkal a szarvasi iskola anyagi támogatása céljából vállalt. A *Békés Megyei Levéltárban* található iratok tanúbizonysága szerint kb. 18-20 ifjú vállalkozott arra, hogy *Reök István* „igazgató” irányításával „a szarvasi evangélián iskola felsegíllésére” előadásokat tart. Tevékeny részt vett ebben mindkét Szeberényi: Lajos mint a „játszó személyzet” tagja, segédlelkész öccse: *Andor* meg mint sűgó. A csabai főszolgabíró, *Pólnér Lajos* által közölt, nem alfabetikus rendbe szedett lajstrom azt sejteti, főszerepeket játszhatott, mint-hogy neve második helyen szerepelt a listán közvetlenül a *Lehoczky Victor* szolgabíróé után.

A lelkes társaság minden bizonnyal több darabot tanult be egyszerre. Abból a tényből következtetünk erre, hogy röpke egy hónap alatt három előadással lépett a közönség elé. Először 1852. május 1-jén. Ekkor *Gaal József: Szerelem és champagni*, majd hamarosan *Kisfaludy Károly Csalódások* című vígjátékát, végül *Bayard—Devorme: Moiroud et Comp.* és *Cormon—Grange: Férjem kószál*, 1, illetve 2 felvonásos színművét adta elő. Sajnos, nincsenek pontos adataink sem az egyes darabok közönségsikeréről, sem az anyagi támogatás mértékéről, jöllehet felsőbb parancsra már a *Csalódások* bevételeinek a hovafoordítását is ellenőriztette a megyei főnök.

Ismerve a korabeli szigorú korlátozó intézkedéseket, amelyek kizárólag jótékony célú táncmultságok tartását engedélyezték, könnyen előfordulhatott, hogy a fiatalok — nagyobb anyagi sikerre törekedve — előadásukat bálakkal kötötték össze. Talán éppen egy ilyen közös rendezvényen robbant a bomba. Azt történt ugyanis — ezt egy, a „nagyváradi ker. cs. k. katonai parancsnokszághoz tétetett jelentés” tudatja —, hogy „Csabán a nagy vendégfogadó termében” május 8-án „bizonyos Szarvasi *Tomcsányi* (József) által egy táncvigalom rendeztetett, amelynek jövedelme, mint itten —ti. Nagyváradon — hiteles forrásból tudva vagyon, foglyok segélyezésére fordított. Bizonyos *Omászta* (Zsigmond) Csabáról maga 15 jegyet vett 1 pfjával. Ezen kívül magában a bálban *Tomcsányi* pénzgyűjteményezéseket (is) tett vár foglyok részére”.

A Gyulára küldött leirat egy szóval sem említi a csabai fiatalok színelőadását. A szarvasi *Tomcsányi* személye és a jótékony célhoz kötött báli engedély megadása is csak sejteti, hogy a táncmultságot eredetileg a szarvasi gimnázium támogatására szervezték. A nagyváradi főnök előírásainak szellemében azonnal

megindult Csabán is, Szarvason is a nyomozás. 1852 különben is a megyei ellenzéki értelmiség megtörésének az éve volt. Alig múlt el hét letartóztatás nélkül. Egy hónap se telt még el azóta, hogy a „hivatalosan feljelentett” *Greguss Ágost* szarvasi „iskolai oktatót”, miután „lakásán számos tiltott és gyanús kéz- és röpiratok találtattak” az *aradi helyőrségi hadbiztosságnak* adták át. (BCSM, ir. 104/el. 1852.) Úgy irányult rá a figyelem, hogy egy női társaságban ő maga fedte fel titkot, miszerint a *Réthy* Nyomda által kiadott *Magyar Alföldi Kalendáriumban* lévő versének augusztus—november hónapokra vonatkozó szakaszait úgy szerkesztette meg, hogy annak akrosztikonjába (sorkezdő betűinek összeolvasása) a következő veszélyes intelmet rejtette: „A forradalom győzni és boldogítani fog”, amit aztán a hölgykoszorú valamelyik tagja — vagy annak közeli bizalmasa — megszegeve a titoktartásra tett ígéretet, feljelentett.

Nem sokkal később, június 1-jén, a nagyváradai cs. k. rendőrigazgató — a kerületi katonai parancsnoksággal „egyetértőleg” — arra hívta fel a Békés megyei főnököt, *Bonyhády Gyulát*: tegyen vizsgálatot az iránt, volt-e a szarvasi *Tomcsányi* által május 8-án rendezett „bál megtarthatására hivatalos engedély adva; ha volt, kitől volt adva, mely hatóság vagy hivatalnok vitte azon a politikai felügyeletet”. Kérte továbbá, hogy „egy ad actum — tisztán erre az egy alkalomra — kiküldendő bizalmas hivatalnok által nem csak *Tomcsányit*, hanem a többi tudva lévő résztvevőket is hallgattassa ki körülményesen az iránt, hogy minő összeg folyt be, ki vette azt által, mire fordított, minő célja volt e vállalatnak (vállalkozásnak), és az miként valósítottatott”.

Maschek rendőrigazgató körületekintő gondoságot követelt mind a szervezésben, mind a vizsgálat lebonyolításában. Utasította a megyei főnököt, figyelmeztesse a megbízandó hivatalnokot: tartsa kötelességének „nem csak a tárgyat szoros titokban tartani és nem nyilvánítani — azaz nyilvánosságra nem hozni —, hanem még oly módon ügyesen vezetni, hogy valamely alkalmas kibeszélés feltalálására semmi öszvebeszélés vagy egyetértés ne történhessék”.

A fennmaradt levéltári iratokból nem állapítható meg, hányan voltak „a tudva lévő résztvevők”, akikkel a hatósági közeg házmotózással összekötött „beszélgetést” folytatott. Az azonban kétségtelen, hogy az alig fél éve Csabára költözött, lelkesen ügybuzgó Szeberényi köztük volt. Fenn is akadt a rostán. Hamarosan letartóztatták tanítótársával, *Novák Dániellel* együtt.

Egyértelműen az ő helyzete volt a súlyosabb. Amikor ugyanis a „csabai egyházi és oskolai előljáráóság” azért folyamodott a nagyváradai cs. kir. katonai parancsnoksághoz, hogy fölöttük az ítéletet minél hamarabb mondja ki — távollétük ugyanis súlyosan akadályozta az iskolai oktató-nevelő munkát —, válaszul azt kapta, hogy „a cs. kir. haditörvény széknek f. év július 31-ről 980. sz. a. kelt jelentése szerint. . . mind kettőnek jelleme, politikai tekintetben annál gyanúsabb, minthogy mindketten ugyan azon tanintézetnél vannak, és ugyan azon vétekből (forradalmi proklamációk és nyomtatványok, újságok őrzése — EL.) találtattak, azért is a kettő közt bizonyos titkos szövetséget alaposan sejtetni, különösen azért, mivel *Nováknál* az érintett forradalmi hírlapból — értsd: a *Nép Barátjából* — több darabok találtattak, melynek szerkesztésében Szeberényi (sic!) részt vön.

Egyébiránt a vizsgálat erélyesen folytattatik, és az ítélet hozatal is a lehetőségig gyorsíttatni fog, mindazonáltal megjegyeztetik, miszerint Békés Csaba közönsége a felsőbb helyről reá ruházott oskola-ügyre gondoskodásnak, — mit fentebb érintett folyamodványában indokkal hoz fel — ily egyén választása által, *különösen mint Szeberényi*, aligha eleget teend, azért is ennek a tanítói hivatalban leendő további maradása a kifejtett körülményeknél fogva nem látszik megengedhetőnek, sőt *Novák*nak is további alkalmazhatása kérdés alatt áll”. (BCSM — IV. b. 152 — ir. 5030/1852. sz.)

A csabai egyházközség presbitériuma, szerencsére, nem sietett az így megüresedett állások betöltésével, noha a nagyváradi főispáni hivatal nyomatékosan tudtára adta, hogy „a tanintézetbeni oktatás akadálytalan folytatásáról” a törvények értelmében gondoskodnia kell. Jól is tette; — tanítói hat hónap múlva keyelmet kaptak. Szeberényi anyja „közbenjárására” szabadult ki a váradi statusfogságból. Csabára internálták, ahol egy ideig még rendőri felügyelet alatt állt. A tanítástól azonban nem tiltották el egyikőjüket sem.

Politikai „meghurcolásuk” semmit sem értett tekintélyüknek. A csabaiak ezután is tisztelték és szerették őket. Messzemenően elismerték és méltányolták nagy tudásukat és pedagógiai rátermettségüket. Az iskolafenntartó egyház *Novák Dánielt* például már a következő tanévben megbízta a „tanácskormányi jegyzői” feladatok ellátásával — ez kb. a későbbi igazgatói megbízással ért fel; ő közölte a város evangélikus iskolai tanítóival az irányelveket, így az 1853/54-es tanév osztályokra bontott tananyagát is, míg Szeberényi minden valószínűség szerint a háttérből irányított, és ésszerű elméleti tanácsokkal, ügyes módosító javaslatokkal látta el az egyházi vezetőket. Könnyen felismerhető ez, ha összehasonlítjuk a *Vilim*-féle dokumentumokat az 1854-ben megjelent *Tanítók és anyák* könyvével, illetve a *Néptanítók Könyve* módszertani, didaktikai, iskolaszervezési elveivel. *Vilim (Wilym) János* annales-szerű kéziratos művében, a *Munkácsy Mihály Múzeum* tulajdonát képező „*A b.-csabai evang. á. vallástételt követő körösmelléki iskola leckéinek és tanulóinak névsora (1842—1871)*” című mátrikulában viszonylag sok utalás található Szeberényire annak ellenére, hogy sohasem tanítottak egy iskolában. Neve leggyakrabban az 1852-ben életre hívott helyi intézmény: a néptanodák felügyeletével és eszmei irányításával felruházott iskolabizottmány legfontosabb rendelkezéseit rögzítő (*Vilim* által szóról szóra lejegyzett) dokumentumokban fordul elő, de többször fellelhető az oktatásra kijelölt tankönyvek szerzői között is. Főként, miután Szeberényi, Csabát elhagyva, Makóra ment papnak.

Roppant termékeny szerző volt. *Vilim* kézirata alapján nem kevesebb mint 8 segéd- és tankönyvről tudunk. Ezek a következők: *A gyermek első könyve* (ez még *Szelepcsényi* néven jelent meg a Réthy Nyomdában 1851-ben), *Népszerű természettan*, *Magyarország története*, *Tüneménytan*, *Magyar olvasás és fordítás*, *Olvasókönyv*, *Tőt tankönyv*, *Földrajzkönyv*. Vagyis alig volt olyan tantárgy, amelyikhez ne készített volna valamilyen segédletet.

Nagy kár, hogy gyakorlati használhatóságukról semmit sem árult el a jó és lelkiismeretes nevelőként ismert *Vilim*. Még inkább fájjaljuk, hogy nekünk sem sikerült beszerezniük őket, így aztán azt sem tudhatjuk, valójában milyen tudományos színvonalat, milyen szakmai értéket képviseltek a korabeli tan-

könyvirodalomban. Csak arra tudunk következtetni — erre azonban kellő biztonsággal —, hogy írójuk *Pestalozzi* és a német filantropista pedagógia jelentékeny hazai reprezentánsa révén, dualista nézeteket vallott, és a tudományos igazság terjesztését az oktatók legelemibb, legalapvetőbb kötelességének tartotta. Az iskolai bizottmány 1858/59-re előírt tantervében ugyanis ez a félremagyarázhatatlan figyelmeztetés olvasható: „A *Népszerű természettan* című tanulmányt (tantárgyat), hol csak lehet, a vallással kell összeköttetésbe hozni, azaz Istenre, az ő mindenhatóságára, bölcsességére és jóságára utalni, hogy a tanulók minden tüneményben a mennyei atyát tanulják ismerni, tisztelni és szeretni”.

Szeberényi komolyan vette a pedagóguspályát. Színvonalas felkészülést nyújtó selmeci „előiskolája” ellenére is lelkiismeretesen készült rá. Minden jel arra vall, Arad után jó időre az oktatásügy szolgálatában ismerte fel élete célját és rendeltetését. Nem elégitette ki azonban a gyakorlati pedagógiai feladatok és kötelességek jobb-rosszabb ellátása. Többre vágyott. Nem akart megrekedni a középszerű vidéki tanító szintjén. Az általunk felsorolt tankönyvek sokszínű változatossága, szokatlan kiadványkísérletei, melyek a kortárs német pedagógiairodalom beható ismeretéről tanúskodnak, azt mutatják, örömet is talált benne. Erős vitázó szenvedélyét, racionális beállítottságát, elméleti kérdések iránti hajlamát és érdeklődési körének korábbi irányultságát ismerve ugyan egyértelműnek látszik: egyéniségéhez minden más értelmiségi pálya közelebb állott, mint a 6—12 éves bicebóca gyermekekkel való törődés mindennapos gondja. Az adott viszonyok között, persze, sok választása nem lehetett. Dicséretére legyen mondva, a sivár viszonyok közepette is viszonylag hamar felismerte az oktatói tevékenységben az adottságaihoz jobban illő munkaterületeket, és már Vásárhelyen hozzáfogott a tudatos felkészüléshez.

Mindegy, mi vezette: szellemi önvédelem vagy elkötelezett szolgálattudat. Tény, hogy vidéki elszigeteltségét meghazudtolva, óriási dologra vállalkozott, és alapos pedagógiaelméleti vizsgálódásba kezdett. Pontosan látta nemcsak önmagával szembeni kötelességeit, hanem az evangélikus iskolaügy korszerűsítésének az égető szükségét is. Gyakorlati tapasztalatainak valós értékeit a jóval előrébb járó nyugati államok pedagógiai-didaktikai mércéjével mérve, igyekezett rátalálni a legcélravezetőbb metódusokra, hogy saját nevelőmunkájának minőségi javításával együtt, azzal párhuzamosan, a felismert nagy igazságok és korszerű módszertani elvek gyors tudatosítása révén mozgásba hozza és felerősítse az önkényuralom nehéz éveit alatt végtelenül meggyöngyült szakmai érdeklődést a népoktatás ügye iránt.

Széles körű elméleti érdeklődésével, pedagógiai ismereteinek rohamos gazdagodásával, mindenekelőtt pedig azok elvi megalapozottságával azonnal kitűnt a 10 tagú csabai testületben, sőt hamarosan a nagy kiterjedésű egyházmegyének is elismert pedagógusa lett. Főlemelően nagyszerű, magasztos hivatásnak tartotta a népművelést. Nagy kultúrájú, művelt pedagógusokat kívánt az iskolákba, akik több nyelvet ismernek, és lépést tartanak a tudomány fejlődésével. Akik nemcsak sejtik, de tudják is, milyen döntő szerepe van az érzéki észlelésnek az ismeretgazdagításban, és magától értetődő természetességgel alapozzák „a látás és hallás érzékszerveire . . . a gyermek első ismereteit”. Tőlük, a művelt nevelők-

től várta, hogy a lehető legkorszerűbb módszerek ügyes alkalmazásával a fokozatosság elvét következetesen érvényesítik, s az egyszerűtől az összetett, a könnyebbtől a nehezebb felé haladva, illetve a részegységek és a különböző tudományágak közötti logikai összefüggéseket megláttatva, olyan szilárd ismeretek birtokába juttatják a tanulókat, amilyeneket a folyton fejlődő és tökéletesedő élet követel. Az általános tankötelezettség híve volt. „A legcsekélyebb parasztfiútól a hercegfíúig” mindenkit be akart vonni az oktatásba, hogy kivétel nélkül minden gyermek részese legyen a tudomány áldásainak, és fiatalon sajátítsa el, hogyan kell „helyesen látni, helyesen hallani és helyesen beszélni” — azaz hogyan kell a természet jelenségeihez ésszerűen közelíteni és azokat realisan értékelni.

Bármily magas követelményeket támasztott is azonban az eszményi nevelővel szemben, nem kergetett hiú ábrándokat. Számolt vele, hogy többnyire alacsony műveltségű tanítókkal kínlódik a korabeli magyar pedagógia. *Riemann* művéhez: a *Tanítók és anyák könyvéhez* írt előszavából (megjelent a szarvasi *Réthy* Nyomdában, 1854-ben) például azt tudjuk meg: nemcsak azért vállalkozott a mindössze 36 lapos, rendszerező kézikönyv lefordítására, mert „nem talált még munkát, melyben oly röviden és mégis oly alaposan volna módszer és tantárgy mintegy dióhéjban előadva, mint e művecskében”, hanem mert azt könnyen érthető fogalmazása miatt „*még a nem oskolázott tanítók is, milyenek, fájdalom, kedves hazánkban még mindig vannak, használhatják*”.

A kis kompendium alkalmas segédeszköz lehetett mind a kisebb képzettségű nevelők, mind a kisiskolás korú gyermekeiket otthon tanítani szándékozó édesanyák számára. Különösen azok az oktatók okulhattak belőle, akik „készületlenül léptek a pályára”, és viszolyogtak „a főlíantok áttanulmányozásától”, de haszonnal forgathatták azok is, akik „a régi rendszer szellemében, vagyis inkább szellemtelenségében korban előrehaladtak”, és megöregedvén nincs már sem kedvük sem idejük arra, hogy elavult módszereiken terjedelmes szakkönyvek útmutatásai alapján változtassanak.

A rövid, két nyomdai íves elemzés a következő 5 kis fejezetre oszlott:

1. a szemléltanról és első beszélési képzésről,
2. az emlegyakorlatokról és első beszélési képzésről,
3. az olvasástanításról,
4. a számvetés-tanításról,
5. a rajztanításról.

Már a bevezetőben óva intette Szeberényi az olvasókat: a füzetben csak „a tanítás kezdetének a módszere és tantárgya foglaltatik, s csupán az oktatás első két, legfőlegb három évében (egy-egy osztály két-két évre terjedt) használható. Azután már nagyobbak az igények”. Igaza volt. *Riemann* könyvecskéje valóban csak az alapismeretek elsajátíttatásának és elsajátításának a módját taglalta. Semmivel sem ment túl a 8 éves korig kiszabott iskolai tananyagon. Az alábbi akut témák kaptak kiemelt helyet és elemzést benne: a beszéd- és beszélőkészség — értsd a hibásan képzett hangok — javítása; a magyar és a német nyelv alaphangjai és betűi és a közöttük észlelhető különbségek; az olvasástanítás közismert módszerei; a *Pestalozzi-féle híres egységi tábla* használatának elve a számvetés tanításában; az írástanításhoz elengedhetetlenül szükséges rajzkész-

ség fejlesztése, illetve az egyszerű mértani alakzatok: vonalak és „szegek” (hegyes- derék-, tompa-) gyakorlása és fogalmi tisztázása.

Szeberényi szenvedélyesen vitázó, erősen szubjektív alkat lévén, nem rejtette véka alá a maga nem mindenben azonos véleményét. Összesen 18 fordítói lábjegyzetet fűzött a rövid szöveghez!!!. Az egyikben például *Riemann* olvasási elvével szemben saját gyakorlati tapasztalataira hivatkozva, ajánlott másikat, kifejtvén, miért is tartja a szintetizáláson alapuló *betűző* olvasástanításnál eredményesebbnek az általa kedvelt és használt, ún. *hangoztató* eljárást. Ez ugyanis a betűképek és a hozzájuk tapadó hangok között könnyen és gyorsan gyümölcsöző, egészséges reflexkapcsolatokat teremt, minek folytán „mihelyt a gyermekek az alaphangokat tudták, s néhány *némát* — azaz mássalhangzót — ismertek, olyan szavakat olvastattam velük — közli reflexiójában —, melyek az általuk már ismert betűkből álltak. Például, ha ismerték az „n”, „m”, „r” betűket, olvastattam velük: én, ón, ún, nő, ma, mi, ár, ír, úr, már stb.” Máshol meg a mindenkinél jobban tisztelt nagy eszménykép *Pestalozzi* „egységi tábláját” ismertetve, az annál jóval nagyobb sikerrel alkalmazható *Ruszt-féle* számológép beszerzését sürgette és proponálta.

Riemann katekizáló modorban, kérdés-felelet formában szerkesztett művének gondolkodó fordítóját nem érdekelte túlságosan a magyar pedagógiai irodalom. Kitűnik ez abból, hogy a 18 lábjegyzetben nem kevesebb mint 10 német szerző nevével és tanulmányainak cím szerinti felsorolásával (közülük csak egyet fordítottak le magyarra) találkozunk, míg velük szemben mindössze *Szeleptsényi* (sic!) — azaz saját maga — általunk már fentebb is említett művének az ajánlása áll, mint amiből világosan megtudható, milyen különbség van a német és a magyar nyelv hangállományában és betűkészletében.

Cáfolhatatlan arisztokratizmus ez. Nem hihető, hogy mögötte a magyar pedagógiai irodalom ismeretének a hiánya lapulna. Meglepő ugyanis, hogy amikor Szeberényi „kitűnőleg ajánlotta” *Schaller, Denzel, Grossmann, Olivier, Riemann, Tillich, Stephani, Pöhlmann, Göhrung, Türk* műveit, mint akik és amelyek „méltók, hogy a tanító velök megismerkedjék”, és lelkesen propagálta a nagy *Pestalozzi Buch der Mütter*-ét, bár ezt külön említeni egyenesen fölöslegesnek tartotta, „mert ki ezt sem ismeri, nem érdemli meg a tanító nevet”, egyetlen szót sem szólt a *Török Pál* és *Székács József* által 1842-ben megindított *Protestáns Egyházi és Iskolai Lapokról*, sem *Tavasi (Teichengrüber) Lajosnak Nevelési emléklapjairól*, ahová — mint tudjuk — *Pecz Gyula* is elküldte Szarvasról a maga tanulmányait. Nem hivatkozott a nevesebb reformkori folyóiratok (*Athenaeum, Figyelmező, Jelenkor, Tudományos Gyűjtemény, Életképek, Regélő Pesti Divatlap* stb.) iskolai jellegű közleményeire, sem a pesti, ekkor alakult főiskola 1840. évi pályázatának a dolgozataira, sem a tanítóképzők és a gimnáziumokban működő nevelőképző osztályok módszertani útmutatóira. Nem törődött sem a *Pestalozzi* születésének 100. évfordulójára (1846) készített és önálló kötetbe sorolt tanulmányokkal, sem a *Diesterweg*-féle pedagógia első hazai reflexióival. Nem tartotta említésre méltónak — hogy továbbra is csak a protestáns iskolaügy képviselőinél maradjunk — a híres sárospataki tanár: *Warga János* népszerű írásait (*Vezérkönyv az elemi nevelés és tanításra, Kis ábécé, Magyar nyelvtan, Mértan, Számítan, Olvasó és tanítókönyv, Természettan*

stb.), sőt *Edvi Illés Pálnak A legszükségesebb tudományok összessége* című, *Marczibányi-díjjal* jutalmazott pályaművét (1837) sem, holott ez az „első oktatást” segítő közhasznú munka három kiadást is megért, s egycsapásra ország-szerte ismert, nélkülözhetetlen segédeszköz lett. Nem szentelt figyelmet a volt szeghalmi, majd veszprémi pap *Ángyán János* több évtizeddel korábbi vállalkozására, ki 1822—23-ban *Niemeyer — Chimani* által átdolgozott — 2 kötetes művét: a *Nevelés és tanítás tudományát* jelentette meg; s ami a legváratlanabb, még *Tessedik* gyakorlati oktatómunkájáról is megfeledkezett, pedig a reá történő hivatkozás roppant kedvező lehetőséget kínált volna arra, hogy az ismeretszerzésnek a bevezetőben meghirdetett alapelvét — a szemléltetéssel összekapcsolt gondolkodást — a nagy szarvasi mezőgazdásznak az alföldi emberek tudatában elevenen élő, valójában salzmanni indíttatású tudatos nevelőtevékenységével kösse össze és fogadtassa el.

Sajnos, nemcsak ez a sajnálatos arisztokratizmus, nemcsak a fordítás nehézsége — amely nyilván a pedagógiai-didaktikai szaknyelv fejletlenségének a következménye is — akadályozta és nehezítette meg a kis tanulmány népszerűvé válását, hanem a felekezeti tanítók többségének elképesztően alacsony műveltsége és szakmai érdektelensége is. Gondoljunk csak *Eötvös Józsefnek* a népiskolai törvény védelmére írt és részletesen dokumentált 1870. évi jelentésére, amely a következő lehangoló adatokat közölte „a hivatalban lévő tanítók képzetlenségéről”. Ezeket mondta: „... némely tanítók még az egészen elemi ismereteknek sincsenek birtokában. Így például Zemplén megyében 17 olyan felekezeti tanító van, aki írni nem tud... a tanítók nagy része a legszükségesebb taneszközöket (pl. térképeket, földgömböket, természetrajzi ábrákat stb.) önmaga nem ismeri, s azokat a tanításban használni nem képes”. Hogyan lehetett elvárni, hogy az ilyen szellemi szinten álló „pedagógus” német nyelvű szakkönyveket olvasson?

A ma szakembere természetesen még több megkérdőjelezni való, túlhaladott tételt talál a rousseau-i elvekre épült filantropista pedagógia elismert képviselőjének: *Riemannak* általunk vizsgált füzetében. Minthogy azonban ezek túlnyomórészt a korabeli pszichológia és didaktika általánosságait tükrözik, és kizárólag a tudománytörténéseket érdeklik, nem látjuk szükségét, hogy aprólékos gonddal vizsgáljuk és elemezzük őket. Csak a legszembetűnőbbre kívánunk utalni; arra az élettől elszakadt, könyörtelen német alaposságra figyelmeztető túlszervezettségre, amely a 6—8 éves gyermek lelkét is tiszta lapnak, ún. *tabula rasa*-nak tekintve, mereven ragaszkodott az újrakezdéshez; — azaz az iskoláskor előtt spontán szerzett ismeretek teljes figyelmen kívül hagyásával az egyes jelenségeknek a tanítók által irányított, fokozatos sorrend szerinti új felismertetését és iskolai közös feldolgozását kívánta meg. Az ismeretszerzésnek ez a bántó teoretikussága, ez a természetellenes előírásossága érthetően nagyon lelassította s minden valószínűség szerint unalmassá is tette a beszéd- és értelemgyakorlatok „emléképző” foglalkozásait.

A *Tanítók és anyák könyvét* és természetesen Szeberényi két első tankönyvét (*Magyar olvasókönyv a tót ifjúság számára* — Pest, 1848; *Szelepcsényi: A gyermek első könyve* — Szarvas, 1851) is joggal tekinthetjük már a megye első nagy horderejű pedagógiai vállalkozása: a *Néptanítók Könyve* szellemi elődjének és szakmai előfutárának. Azonos szemlélet jellemezte őket. Sajnos, a 4 kötetes

Pedagógiai Lexikon szerkesztői nem vettek tudomást sem a nagy energiát és fokozott körültekintést igénylő rövid életű kísérletről (1855—1857, ill. 1860), sem meghurcolt, perbe fogott szerkesztőjéről; pedig a vidéki megjelenés ez esetben nem járt semmiféle értékcsökkenéssel: nem tette sem partikuláris igényűvé, sem provinciális ízűvé a különb sorsra méltó, könyvnek álcázott folyóiratot. De figyelmet érdemelt volna azért is, mert az önkényuralom időszakában elsőként próbálkozott azzal, hogy mértékadó és korszerű szakmai irányítást adjon a népiskolai tanítóknak. (Előfizetői között ugyanis — s ez erőteljesebben aláhúzza nagy jelentőségét — több katolikus tanító is akadt.)

A *Néptanítók Könyve* kizárólag az oktatásügyet szolgálta. Példát mutatott ebben is a társfolyóiratoknak. Merész, mondhatni rebellis elveket képviselt. Döntő súllyal az alsófokú oktatás pedagógiai — didaktikai megerősítését vallotta kötelességének. Gyakorlati támogatást kívánt nyújtani „a műveletlenül hagyott pedagógiai terület” tanítóinak, munkásainak, arra buzdítván őket, merjenek kísérletezni, újítani. Szakítsanak a fejlődést akadályozó, megkövesült, ósdi módszerekkel, s tegyék bátran közhírré és közismertté egyéni tapasztalataikat és sikeres eljárásaikat. Így akarta kinevelni azt a művelt egyedekből álló elit gárdát, amelyik „egy rangra emelkedve a lelkészekkel”, önállósítani tudja magát és az iskolát az egyházi vezetők felügyeletétől. Annál kívánatosabb ez — hirdeti Szeberényi —, mert csak „a rátermettség és a pedagógiai szakismeret alapján lehet alkalmassá az ember az irányításra”, márpedig erre a felügyelettel megbízott világi egyháztagok és *körlelkészek* általában felkészületlenek és alkalmatlanok.

A szakírók közül többen képviseltek harcoss deista-dualista álláspontot — azaz elismervén az iskolafenntartó egyház jogait s vele a valláserkölcsei nevelés szükségzerű fontosságát, nyíltan állást foglaltak a nevelés és oktatás — a hit és a tudomány kétarcúsága mellett. Ennek megfelelően az egyes tudományoknak vallástól függetlenített tanítását, illetve „a gyermeki lélekben szunnyadozó minden tehetségek fejlesztésére” hivatott természettudományok anyagának tantervi bővítését, az iskola és az élet egymáshoz közelítését követelték *Pestalozzi* és a német filantropinumok gyakorlati pedagógiájának szellemében. Ezt sürgette valójában az *Entwurf* is.

Ilyen irányelveket képviselve, magától értedődően messze előtte járt a nagy vihart átvészelő katolikus *Religion*nak, amely, mint tudvalévő, előzőleg *Religio és Nevelés*-nek nevezte magát, és egyedül Habsburg-párti lojalitásának köszönhette fennmaradását. Szerkesztője: *Danielik János* — ahogy a közlöny alcíme: „Katolikus politico-egyházi és irodalmi lap” is igazolja —, sokáig önmaga sem tudta, mi legyen belőle: politikai vagy teológiai orgánus, esetleg kimondottan irodalmi szemle. Ez a sokféle irányultság magyarázza, miért szorult hasábjain eleve háttérbe a népiskolák ügye és aktív szolgálata. Korszerűbb elviség jellemezte *Lonkay Antalnak* óvatosabb hangvételű, szintén katolikus érdekltségű *Tanodai Lapok*-jánál (1856—1871) is, amely a *Danielik* irányításával működő *Religio*val összhangban, elvetette „a biológiai és történelmi fejlődés” *Lamarck* és *Darwin* óta nagy vitát provokáló téziseit, és „a bibliai teremtéstörténet megdönthetetlen érvényessége mellett szállt síkra”.

A *Néptanítók Könyvének* több olyan merész, szinte mellbevágó megállapítása volt, amely sajátosan egyéni szint kölcsönzött neki. Egy helyen például a tanító kötelességéről elmélkedve, az alábbi felvilágosult racionalista nézetre bukkanunk: „Az erkölcsi- és szépészeti szemlélet művelése és gyakoroltatása sem maradhat ki köréből, legalább amennyire a népiskolák tanítványa koránál fogva erre is képes. Mi pedig különösen a vallást illeti, nagyon tévednek azok, akik azt hiszik, miszerint vallásos embereket úgy növelünk, ha akar a hittanból, akar az erkölcsi szabályokból nagy tömeget tanultatunk meg velök emésztetlenül”. Majd mintha a szerkesztő-író önmaga is megriadna egy kissé a gondolat merészségétől, ekként enyhített szavainak súlyán: „... valódi világhosszát csak úgy és akkor fog csöpögtetni a tanító növendékei kebelébe, ha maga is át lesz hatva annak szellemétől... és minden alkalmat felhasznál — alkalmat pedig erre minden legcsekélyebb tárgy nyújt — vallásos érzelmek és erkölcsi élet ébresztésére. Mert *vallásosság és erkölcsiség nem annyira az értelem és a tudás, mint inkább a kedély dolga*”.

Szeberényi, a pap-tanár szájából kissé váratlanul és hihetetlenül hangzik ez a vallást a „kedély” egyenes függvényévé tevő, sarkigazság erejével megfogalmazott tétel. Még inkább az a másik, amely szerint szükségtelen „hetenként tömördek külön órát fordítani a vallás tanítására”. Egybevág ez a fiziokrata *Markovitz* és *Tessedik* felnőtteknek szóló, mértéktartásra intő figyelmeztetésével, akik a személyi és nemzeti vagyon forrását jelentő mezőgazdasági munka védelmében emeltek szót az ellen, hogy az emberek a termelés rovására naponta többször is ájtatos imádkozással töltsék idejüket.

Mintha védekezni akart volna Szeberényi velük a vallásos nevelés eredménytelensége láttán a tanítókra szórt keserű vádak ellen. Különösen ha melléjük társítjuk a csabai egyházközség vezetőinek évről évre megismételt kirohanását és szigorító rendelkezéseit, amelyekkel a tanulók vallástanulással szembeni közömbösségére, templomba járással kapcsolatos kötelességeinek hanyag elmulasztására és istentiszteletek alatti kihívó rendetlenkedéseire reagáltak. Az irányító főhatóság buzgó képviselői a laza fegyelmet, illetve a negatív morális jelenségeket kiváltó okokat a szabadságharc liberális eszméiből eredeztették, s az ellenük való védekezés módját sajátos módon nem elsősorban a „kedély” — az érzelmi nevelés minőségi javításában látták, hanem bizonyos mérvű látszatfegyelemben — azaz a templomba járás megszigorításában és mindenki számára kötelezővé tételében, az ellenőrzés fokozásában és a vétkesek kemény megbüntetésében — ahogy ez *Vilim János* feljegyzéseiből, dokumentumgyűjteményéből lépten-nyomon kitűnik.

Szeberényi jól tudta, hogy a megtorló intézkedések nem vezetnek célra. Máshol, mélyebben a hiba. *Tessedik* gyermekkori riasztó élményei kelnek életre, amikor a népiskolai élet sivárságáról — mint a baj fő okozójáról beszél. „Szűk térbe szorítva ül 60—100 gyermek (hát ahol még 200-nál is több ül) naponként 5—6 óráig, a tanító fegyverszeje által rendben tartva — írja programadó cikkében —, és szóhalmazzal, izetlen emleművel, a nem értett káté, bibliai mondatok könyv nélküli tanulásával, egyszereggel gyötörtetnek, melynek csak említésénél is ásítanak és reszketnek. Nem öli-e el ez iskolai egyoldalúság a szellemet?”

Itt vész el gyakran visszahozhatatlanul a gyermekded vidorság, elfogulatlanság, ártatlanság, sőt maga az egészséges, józan értelem is.”

Szomorú, ám cseppet sem túlzó kép ez. Inkább az iskolai életet belülről szemlélő, értő pedagógus nyílt véleménye a kor rideg és szellemtelen skolasztikus oktatásmódjáról, amely alkalmatlan arra, hogy a gyermek számára unalmas és száraz tananyagot megkedveltesse és a börtönnek érzett iskolát második otthonná tegye.

A *Néptanítók Könyve* ez ellen a nehezen elviselhető, rideg kaszárnyaszellem ellen üzent hadat. Az eltűnt önfeledt öröm és jókedv visszaszerzéséért harcolt; az ellen a korcs iskola ellen, amelyben a tanító „fegyverszeje” lett a korlátlan hatalom. Nem áltatta magát azzal, hogy egy csapásra vissza is varázsolja a régi rómaiak iskoláinak a hangulatát, akik azt *ludus*nak, azaz játéknak tartották, s amely abban is különbözött kései utódjától, hogy benne nem verbális kinyilatkoztatás útján, hanem cselekedtető játékos módszerekkel folyt az ismeretnyújtás és -szerzés. A körülmények, persze, eleve mások voltak, mint a Bach-korszakban, amikor az *Organizations Entwurf* előírásainak értelmében kötelezővé tett iskolázás elműlasztásáért a 6—12 éves gyermekek szüleine s súlyos bírságot vettetett ki az államhatalom. A rendelet érthetően megnövelte az amúgy is magas létszámokat, s tehetetlenné tette a pedagógusokat, akik a kívánatos fegyelem biztosítása érdekében kénytelenek voltak a bothoz nyúlni. Sok anomália szülőanyja volt ez nemcsak nálunk, de külföldön is.

Elborzadunk például, amikor a *Néptanítók Könyve* 1856. évfolyamának 1. füzetében — a *Paed. Unterhalt* 3. évfolyamának közlése alapján — a „gyűlöljenek, csak féljenek” themisztokleszi elv újkori pedagógusképviselőjének összesítő adatait olvassuk. Összeszorul a szívünk, s őszintén reméljük, hogy a XVIII. század első felében működő „*Häuberle collega*” kétes sikereit és embertelen teljesítményét azóta sem vágyott felülmúlni senki. A kis sváb városka nevelője ugyanis 52 évi „hivataloskodása” során saját feljegyzései szerint (milyen öröme lehetett a strigulázásban!!!) a következő büntetéseket mérte kis tanítványaira: „... 911 527 botütést, 124 010 vesszőcsapást, 20 989 körtét és vonaszütést, 136 715 kézütést, 10 235 arculcsapást, 7905 pofonütést, 1 115 800 fejdíót, 22 763 notabenét bibliával, kátéval, énekeskönyvvel és grammatikával, 777-szer térdepeltetett fiúkat borsón, 613-szor háromszögű fán, 5000 fiúnak kellett szamarat hordania, 1707-nek a vesszőt magasan tartania, nem számítva a *rendkívüli* büntetéseket. A büntetések közül mintegy 800 000 latin szavakra, a vesszőcsapások közül 76 000 szentirati mondatokra és énekekre esett. Szidalma 3000-en felül volt, melynek kétharmadát hazája nyújtotta neki, egyharmada saját talál-mánya. Ily kánpad volt a régi rendszer szerinti iskola” — fejezte be adatközlését a folyóirat.

Elismerjük, a viszonylag kis termekbe zsúfolt, nagy létszámú gyerekhad fegyelmezése nem lehetett könnyű. Egy-egy pedagógusnak olykor 200-250 tanulóval is foglalkoznia kellett. Nemcsak a falvakban, hanem a gazdagabb, tehetősebb városokban is. Csabán például — amint azt a *Néptanítók Könyve* 1856. 2. száma tudatja — a február 18—22 között tartott „téli vizsgálatokon” összesen 2021 tanuló vett részt (a hiányzók számát nem közölték), s a városnak ekkor

mindössze 9 evangélikus iskolája és 10 pedagógusa volt. Az iskolák között a következőképpen oszlott meg a létszám:

A reáliskola vizsgáján jelen volt	60 tanuló
a középponti fiúiskoláén	189 tanuló
a középponti leányiskoláén	169 tanuló
a „Felső-végiben”	300 tanuló (!)
a Felső-tabániban	216 tanuló
az Alsó-tabániban	246 tanuló
a Kastélyi-ban	297 tanuló (!)
az Alsó-végiben	329 tanuló (!)
a Szőlő-kertiben	215 tanuló

Összesen:2021 tanuló

1-1 nevelőre tehát átlagosan 225 jutott. Tovább romlik az átlag, ha a reáliskola adatait (ennek volt tanára Szeberényi) figyelmen kívül hagyjuk. Ez ugyanis „az oskolabéli tanulásokat” befejezett, magukat *továbbképezni* szándékozónak biztosított jobb felkészülési lehetőséget, ennél fogva nem is volt kötelező. Itt „bővebbre terjedő és jövőendő sorsukra erányszott tudományos tárgyakban tanítottak a fiatalok”, ahogy ezt a hasonló rendeltetésű orosházi reáliskola szervezősével kapcsolatban felvett jegyzőkönyv mondja.

Az iskolatípus tanítási anyagában jól kivehetően felfedezhetőek már a középiskola legalsó fokozatának, az ún. algimnáziumnak a csirái. Ezért harcolhatott reá hivatkozva eredménnyel több, 5000 lakosnál népesebb település iskolafenntartója majd az I. népiskolai törvény (1868) által megkövetelt polgári iskola szervezése és működtetése ellen, nem akarván vállalni az azzal járó nagyobb személyi és dologi kiadásokat.

A *Néptanítók Könyvének* szerkesztője — jól ismerve a valóságos helyzetet: mindenekelőtt a pedagógiai hagyományt és az egy-egy nevelőre eső „népes iskolákat” — nem javasolt radikális reformokat a fegyelmezésben. Csak egyetlen cikkírója akadt, aki fel mert emelni a szavát a „verés joga” ellen. Megérdemli, hogy megőrizzük nevét: — *Sóvári Istvánnak* hívták. Ez elveit okos pszichológiai érvekkel védve, mereven elutasította a testi fenytést, sőt odáig ment, hogy a „tanoda tiszteletét” — azaz — tekintélyének a kivívását — is a humanista vonások teljes győzelmétől, a szeretet pedagógiájának eluralkodásától várta. Esménye a pálca nélküli iskola lévén, *Niemeyer* szellemében (ki a hallei árvaiskolában minden tanítójának megtiltotta a bot használatát és a verést) figyelmeztette társait: „... ha barmot lehet szóval csalé és hajszra sebezsebb vagy lassúbb menésre kormányozni, hogy ne lehetne embert szép szóval vezetni!? A testi büntetés nemcsak hogy célhoz nem vezet, de messzi elüt attól, mert a gyöngéd tanítványnál szemérmert fojt, bátortalannál félelmet kelt, mérésnél makacsságot, gonosznál bosszúállást szül, egyiknél sem ébreszt szorgalmat, egyiknél sem érlel jó gyümölcsöt. S vajon, miért is verném tanítványaimat? Mert nem tud, mert nem vigyázott? Ki tudja, talán az én előadásom nem volt eléggé világos és érdekes, hogy figyelmét leköthette volna, vagy az előadott tárgy

túlhaladta az ő fölfogási erejét? Mindkét esetben. . . inkább jó magamat kellene megvernem”.

A gyermekbarát jó nevelő: *Sóvári*, akinek fegyelmezési eszköztára legfeljebb a komoly intésig és a kemény dorgálásig terjedt, s aki önérzetesen vallotta: „. . . nem követelheti tőlem — tanítótól — senki, hogy magamat hajdúvá alacsonyítsam, s tanodámat fegyintézetű korcsosítsam”, mély humanizmustól áthatott nézeteivel — sajnos — magára maradt. A szerkesztő Szeberényi sem értett vele egyet. Nem is hagyta lapalji jegyzet nélkül: „Nem akarok a testi büntetés védelmére kelni — írta —, de vajon mégis mit tesz a t. értekező, ha a kemény dorgálás is süketelen? Elúzi tanítványát? vagy menni hagyja a maga útján? Egyiket sem tehetem fel”.

Máshol (*Néptanítók Könyve* 1855, 4. sz.) glosszát fűzve *Edvi Illés Pálnak* a *Vasárnapi Újságban* megjelent s a „népiskolák leleplezett mysteriumáról” szóló dolgozatához, nem fogadta el a cikkíró által a tanítói túlkapasok megfékezésére tett indítványt, egyéni véleményét így fogalmazta meg: „Egyetértek szerzővel abban, hogy magyarhoni népiskoláinkban az érzelő porosz fenyték (értsd: a pietista és filantropista nevelési elv) daljáték süketnek, falra borsóhányás volna. *Meg kell biz ott suhogtatni a vesszőt a szilaj ifjúság fejének fölötté. Elkerülhetetlennek vélem a büntetésnek keményebb nemét is*, amikor akkor; s hogy ezen elkerülhetetlen rosz (!) sok tanítót — de nemcsak falusit, mint cikkíró mondja — túlszigorra, vagy — legyen hát — kegyetlenségre vezet, azt sem tagadhatom, de annak módja, melynek a visszaélést elfojtania, vagy annak elejét vennie kellene (*Edvi Illés* indítványának fokozatai: ellenőrző-felülvizsgáló bizottság kinevezése; a tanító egyházi gyűlésen történő megdorgálása; világi bíróság elé állítás; hivatalától könyörtelen megfosztás) sehogy sem fér a fejembe”.

Nem lehet megállapítani, hogy mint végső ok, mi rejtőzött e mögött a pálcát suhogtató félelmetes elv mögött. A kérlelhetetlen tekintélyuralom biztosításának a vágya-e, amely a társadalmi elnyomást szolgálta, s a hatalmat a deressel azonosította; vagy a tehetetlen tanító évszázados törekvése a fegyelem mindenáron való érvényesítésére, s amely — nem látva tisztán a megoldáshoz vezető helyes és célravezető utat — a nevelést a félelemre alapozta, s összetévesztette a vasfegyelmet a vakfegyellemmel; esetleg csak az a dacreakcióval nem számoló bornirt elképzelés, miszerint „a szenvedésre is meg kell tanítani a gyermeket?”

Sajnálatos a tény, de igaz: a pap-tanár szerkesztő nem mérte fel önmagában, hogy a félelemre épített „tekintély”-nek seholsem volt és sohasem lehet szilárd alapja, s velejéig hamis minden tekintély, amely botra és testi fenytésre s félelmet keltő szigorra támaszkodik. Még a schnepfenthali nagy pedagógus: *Salzmann* jogos felháborodása sem józanította ki, aki egy általa hivatalból meglátogatott leányiskolában azt a szörnyűséget tapasztalta, hogy a pedagógus „korbáccsal kényszerítette” a leányokat *Luther* kátéjának meg a zsoldároknak, továbbá a vasárnapi és ünnepi evangéliumoknak és az énekeskönyvnek könyv nélküli megtanulására, holott erre a Baranya megyei néptanító: *Vikár Gábor* is utalt a *Néptanítók Könyve* 1857-es évfolyamában.

Készek vagyunk elhinni, hogy Szeberényi az arany középút képviselője volt, és az ún. „ésszerű testi fenytés” elvén állt. A *Néptanítók Könyve* is ezt propagálta a legerőteljesebben. Mit jelentett ez? Azt, hogy egyetértett volt selmeci tanuló-

társával, a folyóirat egyik legaktívabb szerzőjével: *Reicher (Raicher, Rákosi) Jánossal*, s úgy foglalt állást az éveken át tartó polémiában, hogy akkor nem lehet baj, „ha a tanító nem felhevültségében, nem izzó haragjában, de hidegvérrel és nyugodt kedéllyel (!) kérdi az észtl: van-e helye a vesszőnek? És ha az ész igennel felel, akkor használja a vesszőt úgy, hogy a felelősséget — értsd: felelősségre vonást — mindenkor pirulás nélkül kiállhassa. Azért legjobb elvül kitűzni 3—4 vesszőütést, és soha többet közönségesen; 3—6 ütést rendkívüli esetekben és oly bűntényeknél, melyeknek csak igen gyéren merülnek fel.” (*Néptanítók Könyve*, 1856. 6. f.)

A gondolat tömör, tézisszerű megfogalmazása így szól: „Büntessen a nevelő szeliden, érzéges nélkül, — szigorúan kegyetlenkedés nélkül, — komolyan, érzéketlenség nélkül” — egyszerűen „atyailag”. Természetesen nem volt eredeti ez a gondolat sem — *Rousseau-ra* és *Locke-ra* utal. Valószínűleg tőlük vette át a magyar szerző az „atyailag” fogalommagyarázatát is, amin szerinte azt kell érteni, hogy tudja a nevelő felmérni haragját, legyen a fenytetésben következetes, óvakodjék az igazságtalanságtól és elhamarkodástól, s vegye tekintetbe a „bűnhönc” — a bűnt elkövető gyermek egyéniségét. (*Néptanítók Könyve*, 1855. 4. sz.) Csak az a kétséges, tud-e mindig olyannyira uralkodni magán, hogy *hidegvérrel és nyugodt kedéllyel* kérjje meg az észtl: szabad-e a pálcát használnia, hármát üssön-e vagy hatot, s milyen erővel kell suhogtatnia igazságosztó *fegyverszejét*. Érti-e, hogy a büntetés legdurvább nemei — minők „a bottal vagy kézzel agyba-főbe verés”, a *körte*: „az ujjak bütykeinek ferulával, száraz ággal, reketytyével, vesszővel ütése, amely éles fájdalmat okoz, és tompítja a tapintás érzékét” s a *pogácsa*: „a tenyérnek bottal vagy ferulával történő ütése” mennyire veszélyeztetik a gyermek testi-lelki egészségét?

Szeberényi pedagógiai közlönyének négy évfolyamából korszerű kultúrprogram képe bontakozik ki. Középpontjában a tanító és a népiskola áll. Eszménye a művelt pedagógus, akinek becsületes buzgalmától függ a falvak — városok, végső soron az egész társadalom szellemi gyarapodása, erkölcsi elveinek és normáinak tökéletesedése. Alig van olyan száma, amelyik ne foglalkozna valamilyen formában a kor kívánalmait jól meghalló és azokat valóra váltani képes, kiváló erkölcsi tulajdonságokkal rendelkező értelmes tanító kinevelésének módjával. Minden munkatársa egyetértett abban, hogy az iskolát méltó társadalmi rangra elsősorban a tudományában képzett, okos nevelő emelheti fel, ennél fogva a közoktatás alapintézményei sem épülhetnek „munkakerülő mesteremberek, kóborló diákok, kiszolgált katonák, elaggott pásztorok” értéktelen és felelőtlen munkájára. „Különös . . . , hogy nem csak a tudományos pályák bármelyikére, de még a mesterségekre is szükségesnek tartjuk a készülletet; mert sem a csizmadia, sem a szabó, sem a kovács vagy bármi mesterember nem lehet mesterré, ha csak tanuló és segéd éveit kitöltvén, nem remekelt: csupán a tanítói pálya tartatik olyannak, melyre semmi meghatározott előkészületet nem követelünk. Mintha bizony a *mesterségek legnemesbike* oly könnyű volna, hogy annak boldog-boldogtalan, ha csak írni, olvasni tanult és legfőlebb még hosszú kabátot visel, képes volna megfelelni. Igaz, hogy vannak — fájdalom — még előljárók is, vagy legalább, kik azoknak tekintetni kívánnak — vannak, kik azt hiszik, miszerint az iskola még korunkban is beéri a tudatlan tanítókkal, kik a növelés-

hez annyit értenek, mint hajdú a harangöntéshez, csak elég alázatosak legyenek, hogy mindig úgy táncoljanak, mint a nótát hozzá értők és nem értők fújják” — kesergett Szeberényi. Figyelmeztetett is azonban — mintha a magyar közoktatásügy élő lelkiismerete lenne — ennek a helyzetnek „nem szabad így maradnia, ha csak a középkor sötét századaiba visszasüllyedni nem akarunk”. (*Néptanítók Könyve*, 1856. 1. sz.)

Az egyik cikkíró — az arisztokratikus szemléletű *Gyengelaki* — (*Néptanítók Könyve*, 1857. 239 l.) még a gimnázium felső tagozatában folyó 3 éves tanítóképzést is kevesellte, s mindazokat, kik beérték vele, és nem verekedtek az önálló, a „külön képezde” mellett, egyenesen az iskolaügy ellenségeinek tartotta. A klasszikus műveltség bővületében élt, s azért támadta ezt az akkori viszonyok között nem megvetendő képzési formát, mert a benne oklevelet szerző, leendő tanítóknak — úgymond — nem szabad tanulniuk „hellén s latin nyelvet”, (tanóráik helyett pedagógiai, didaktikai, ének-zene-orgona foglalkozásokon vettek részt) s ezzel ki is zárják őket a „tudósok” sorából. Mindez arra vall — érvel erősen vitatható elve mellett —, hogy az eszme pártolói „azokkal tartanak, kik ekkép nyilatkoznak: *minek falusi tanítónak mély tudomány paraszt gyermekek tanításához; kár a parasztot felvilágosítani*”. De jó lett volna, ha a tanítók zöme legalább ezzel az iskolai végzettséggel rendelkezett volna!

A *Néptanítók Könyvének* nagy inspiráló ereje volt. Ezt igazolja az a tény is, hogy a békési ág.h. evang. egyházmegye 1856. október 14—15-én Csabán tartott gyűlésén olyan határozatot hozott, amely azt írta elő, hogy „mindenki, valaki az esperességben ezentúl tanítói állást elnyerni óhajt”, tartozik egy e végre kinevezett, *okleveles tanítókból álló bizottság* előtt „vizsgálatot letenni, s magát a vizsgáló küldöttség bizonyítványával ellátni, akár hivataloskodott előbb más egyházmegyében, akár nem”. Pompás óvintézkedés volt ez a színvonal védelmére. Azért is hozták, hogy „valahára gátok tétessenek abban, miszerint minden munkakerülő az iskolát tekintse asylumának”.

A bölcs rendelkezés nem maradt írott malaszt. *Dedinszky Gyula: Az úgynevezett „zugiskolák” Békéscsaba tanyavilágában* című kis értekezése a tanú rá, hogy még 1877-ben is érvényben volt. Ha ugyanis valaki tanyai tanításra pályázott, annak előbb az egyháztól kellett engedélyt kérnie, s csak abban az esetben kapott megbízást és jogot a tanításra, ha előbb rátermettségét sikeres vizsgával igazolta. Még ez esetben is köteles volt meghatározott időközökben tapasztalatszerére bemenni a városba, hogy kijelölt instruktorától pedagógiai-didaktikai kérdésekben gyakorlati tanácsokat kapjon.

Szeberényi eredményes reálistkolai nevelőmunkája is hatékonyan közrejátszott abban, hogy az 1856-ban egyházi felügyelet alá került magánkezdményezésű alreálgimnázium nem küzdött létszámgondokkal. *Mokry Sámuel*től tudjuk, „nem az alreálistkola alakítottátott át gymnasiális osztállyá”, ahogy ezt helytelenül többen is értelmezték a *Néptanítók Könyvének* bejelentése alapján, hanem az a „nemesen hevülő szülők” által létesített magánvállalkozás lett egyházi jellegűvé, amelynek vezetésére „a tétlenségre kárhoztatott, elítélt tanárt”: *Breznyik Jánost* nyerték meg a csababaiak. 22 ifjú gyűlt mindjárt az első évben (1855) az országos hírvű pedagógus köré, noha „az évi tandíj 100 pforint volt egy-egy tanítvány után”.

A helybeli szolgabírói hivatal hamar tudomást szerzett a nem mindennapi kezdeményezéséről. Meg is indította nyomban a szigorú ellenőrzést mind *Breznyik János*, kit „a kormány politikai tekintetből rendes tanárságától megfosztott”, mind a magániskola létesítésére összeállt és fenntartására szövetkezett szülők ellen. Végül a hatóság állandó zaklatásától tartva, maguk a nyugalomra vágyó szülők ajánlották fel iskolájukat az egyháznak, reá ruházzván egyszersmind annak tulajdonjogát is. (Lásd *Horváth János*nak, a nagyszerű szervezői adottságokkal rendelkező későbbi igazgatónak iskolatörténetét.)

Az ízig-vérig pedagógus *Breznyik* méltó volt a csabaiak bizalmára. Olyan magas erkölcsi tekintélyre emelte az iskolát — a mai *Rózsa Ferenc Gimnázium* elődjét —, hogy nem oszlott fel még 1858-ban sem (ekkor távozott Csabáról *Breznyik*), sőt később sem fenyegette fennmaradását veszély. A politikailag megbélyegzett Szeberényi nem tanított benne. Megmaradt a „gymnasiális előkészületi osztállyá” formált reáiskola tanárának, amely — a kor és az algimnázium követelményeinek megfelelően — felvette tantárgyai közé a német nyelvet. Nem tartott órákat az ugyancsak ekkor szervezett másik csabai „tudományos iskolá”ban: a *felső leánynövelde*ben sem, amelyet a neves *Fábry Sámuel* igazgatótt. (Csak egy-két közleményét publikálta a *Néptanítók Könyvében*). Magánvállalkozás volt ez is; a „mívelt osztály” tehetősebb családjai létesítették leánygyermekük számára. Évente átlagosan 40 növendék szerzett szakszerű elméleti és gyakorlati ismereteket benne viszonylag magas: 40 forintos tandíj ellenében. Jogosan állapította meg vele kapcsolatban *Mokry Sámuel*: „A szegények nem vették hasznát”. Az egyháznak is kevés köze volt hozzá. „A felügyeletnek csak a címét viselte”, ezért „semmi terhet nem vállalhatott át”.

A pedagógiai színvonal emelésének reálisabb lehetősége és módja fogalmazódott meg azokban a cikkekben, amelyek az iskolai oktató-nevelő munka javítása érdekében önálló kántori állások felállítását sürgették legalább a nagyobb, több tanerős egyházközségektől. (Csaba, Szarvas, Orosháza, Komlós, Nagylak stb.) Nem volt ez új gondolat. Az iskolaügy igazi barátai már régóta le szeretnék volna választani a tanítóságról a kántorságot, az anyagi nehézségek azonban mindig közbeszóltak, s maradt minden a régiben. A *Néptanítók Könyve* felkarolta és magáévá tette az eszmét, s követelésszintre emelte a vágyat. Munkatársai az ország bármely vidékén éltek és tevékenykedtek is, egyértelműen tiltakoztak a kántori szolgálat ellen. Úgy látszik, a közhangulatot tolmácsolták — senki sem állt a kétfunkciós státus pártjára, pedig a lap minden beérkezett cikknek helyet adott. Azoknak is, amelyek szöges ellentétben álltak a szerkesztő véleményével. Nem elvtelenségből, hanem a közvélemény fórumának a megteremtése céljából. Úgy, ahogy azt a programadó cikkben megígérte.

Az egységes szemlélet kialakításának a gondja ennek folytán a vitázó cikkekre és a sűrű szerkesztői megjegyzésekre hárult. Hamarosan a napnál is világosabb lett mindenki előtt: a dolgozatok pedagógiai értékének és helyes irányvonalának nem igazi fokmérője a publikálás. A szerzők nem érezhetik maguk mögött a szerkesztő erkölcsi támogatását — ki vannak téve annak, hogy szenvedélyesen vitázó, gunyoros-nyers lapalji jegyzeteivel vagy élesen fogalmazott antikritikáival esetleg még megsemmisítő csapást is mér reájuk és írásaikra. A közvetlen ismerősökkel és munkatársakkal szemben sem ismert könyörületet. *Hecskó Pál*

csabai segédlelkész *Magyarhon rövid története* című munkájának ismertetését például ilyen tekintélyromboló, kioktató kommentárral illette: „Amihez az ember nem ért, arról hallgasson!” El is hallgatott azonnal a lap számára örökre, jóllehet nem sokkal előbb még ő adott hasznos didaktikai irányelveket, filantropista jellegű gyakorlati útmutatásokat a pedagógusoknak „*Trentovszky Ferdinánd* lengyel bölcsész” könyve nyomán írt *Oktatási szabályok* című, szokatlanul terjedelmes dolgozatával. (*Néptanítók Könyve*, 1855. 6. sz. 347—360 l.) De könnyen megkapták mások is a fennhéjázó magabiztossággal szórt ilyen és hasonló megbélyegző jelzőket: „plagizáló”, „zavaros”, „logikátlanul rendszerező”, „magyartalan stílusú” stb. hogy csak a leggyakoribbakra utaljunk. Vagyis a hangnem alig változott valamit a *Petőfi*-polémia óta.

A téma, hogy ti. a kántori kötelesség ellátása ártalmára van a rendszeres iskolai oktató-nevelő munkának — lazítja a fegyelmet és akadályozza a tervszerű, folyamatos ismeretnyújtást — mint mondtuk, érdemleges vitát nem provokált. Így a szerkesztő sem kényszerült arra, hogy saját álláspontját dörgedelmes kirohanásokkal védje és indokolja. Orosházán már 1840-ben (lásd az ev. egyház február 28-án tartott gyűlésének jegyzőkönyvét) megütközve tapasztalták az érdekeltek, miszerint „a tanítók és iskolás gyermekek idejét a napi kétszeri istentisztelet és a temetések annyira igénybe veszik, hogy a gyermekek alig tudnak valamit — alig vannak, kik az ifjak között nevöket le tudnák írni, annál kevesebben, kik számolni tudnak”. Ezen a mélyen lehangoló sivár állapoton megütközve, racionálisabb „tanítási rend” bevezetésével igyekeztek változtatni, beiktatva az iskola tantervi anyagába a hittan, az olvasás, az írás és számolás mellé egyéb tárgyakat is, nevezetesen a „földleírást” — értsd: földrajzot —, a természethistóriákat és természettudományt, a „földészeti és gazdasági tudományt,” a „közönséges történettudományt, összefogva Magyarország történetével”, az „egészségügyi tudományt” s a szerződések s egyéb hivatalos iratok, beadványok ismeretét és iratását stb.

Csabán szintén nyomon követhető volt az életre nevelő tantárgyak hasonló méretű térhódítása az oktatásban. A „néptanodák felügyeletével megbízott iskolai választmány” 1855. jún. 13-án tartott értekezlete ezen túl azt is szükségesnek érezte, hogy megszigorítsa a pedagógiai fegyelmet is, s ezért a tanítási óra rangjának és súlyának fokozása végett parancsba adta, hogy „minden tanító tartozik d. e. 8—11-ig és d. u. 2—4 óráig *tanoncai közt* lenni, kivéve a hivatalos, különösen *temetés* miatti távollétet”. Nem jelentette ez azt, hogy ne vett volna tudomást azokról a pedagógiai visszasságokról, melyeket a kántori teendők ellátása okozott. Utána ugyanis mindjárt ezt a figyelmeztetést olvassuk: „... a tanító urak, mihelyt tanóráikat befejezve, az iskolát elhagyják, a tanulókat soha és semmi esetre ne engedjék tovább az oskolában maradni, hanem bocsássák haza. Ugyanez teendő akkor is, ha tantermeikből hivatalosan távozni, különösen temetni kéntelenek; ilyenkor a tanulók együtt hagyása s énekeltetése egészen céliránytalan, káros”.

Négy hónappal később (okt. 7.) már „közeli kilátás” nyílt az önálló kántori állás megszervezésére Csabán, sőt a *Néptanítók Könyve* az 1855. évfolyam utolsó (6.) számában már arról tudatott, hogy az egyház — öreg tanítója: *Szemian Pál* nyugdíjazásával párhuzamosan — „a kor igényeihez képest a kántori hivatal-

nak a tanítóitól elválasztását határozta el”. A döntés gyors meghozatalában — az önálló kántori állás gondolatának társadalmasításában — Szeberényi pedagógiai közlönyének jelentős érdemei lehettek.

A halotti verszetek, búcsúztatók írásától, a temetési kötelezettségek ellátásától megszabadult tanítók számára jelentősen megnőtt mind a felkészülésre, mind a tanításra fordítható idő. Szerencsére nem járt ez együtt a tanulók iskolai elfoglaltságának a csökkenésével. Sőt. A néptanodai választmány a megválasztott kántor díjlevél szerinti köteleességévé tette: tartson minden szerda és szombat délután énekfoglalkozásokat a nagyobb gyermekek számára (10-11 évesek), és csak a kisebbeknek hagyta meg iskolai szünetnek a két délutánt.

A gimnáziumok felső tagozatán kialakított pedagógusképző osztályok-tanfolyamok ellenzői többnyire azért küzdöttek az önálló képezde felállítása mellett, mert azt várták tőle, hogy elsősorban nem kántorokat, nem kitűnő orgonistákat, hanem „ügyes tanítókat” nevel. Tudomásul veszi azt a realitást, hogy az egyházaknak (iskolafenntartóknak) is döntő súllyal rájuk lesz szükségük. Félelmük nem volt alaptalan, hiszen abban a heves vitában: hol legyen az Alföldön az ev. tanítóképző — Szarvason-e a gimnázium keretében vagy Csabán — a vitatkozó nagy részének az volt a legdöntőbb érve Szarvas mellett, hogy „ott találd hazánkban a legkitűnőbb choralistáknak több tagjait” — élükön *Chovan Zsigmonddal*.

Voltak, akik valamiféle egyházi szemináriumi szerepet szántak a képzőnek, s amolyan protestáns szerzetesi nevelést vártak tőle. Mint jellegzetességet idézzük *Szeberényi Andornak Gaál Dánielhez* írt cikkét (Néptanítók Könyve, 1857. 3. sz.). Ezeket mondja itt: „Én részemről a képezdét távol akarom látni a gymnasiumtól több fontos okon kívül azért is, hogy itt *elvilágiasodnak* a leendő tanítók, megszokják a gond nélküli életet, a fényűzést, a nagyravágyást”.

Nehéz elképzelni, hogy létezett volna ilyen pedagógiai elveket szolgáló „úri iskola” Magyarországon a XIX. század közepén!

Ennek a „leendő tanítókat” nagyravágyástól és fényűzéstől féltő teóriának a realitását különben maga a cikkíró cáfolta meg, amikor néhány sorral alább azt követelte — s ebben egyetértettek vele mindazok, kik magasabb iskolai végzettséghez, oklevélhez kívánták kötni a tanítói állás elnyerését —: a képezdek felállításával párhuzamosan „*rendezni kell a tanítói fizetést, hogy a pályát felszabadítsuk kiskorúsága alól, s alkalmas egyénekkel benépesítve, tekintélyét meg lehessen növelni, s magát kedveltté tenni.*”

Egységes központi intézkedésről természetesen ekkor még nem lehetett szó, ennél fogva a fizetésjavítás is legfeljebb csak szórványos jelenség lehetett.

Az iskolától teljesen vagy csak részben függetlenített, mindössze énektanításra kötelezett kántorok kiválása révén pedig sokat lazulhatott volna elsősorban a nagyobb falvakban és mezővárosokban a tanítók egyházi kötöttsége. Kívánatos lett volna ez már csak azért is, mert sok helyen volt nagyon kielezett viszony a pap és a tanító között. E téren alig javult a helyzet a *Skolka András* által szervezett tanítóegyesület működésének a betiltása óta. De sokat jelentett volna a nevelők magabiztosabbakká, önállóbbakká és szabadabbakká válása szempontjából is. A folyóirat lelkes munkatársai, azonosulva Szeberényi általunk már ismert pedagógusesszményével, ki tudjuk: ellene volt az alázatosságnak;

nem szerette azokat, kik „úgy táncolnak, ahogy azt a nótát hozzáértők és közel nem értők fújják” — örömmel sorakoztak föl a szerkesztő zászlaja alá. Sűrű egymásutánban érkezték arról, miként kellene kivívni az iskola és a tanító tekintélyét, s milyen erkölcsi szabályokat kövessenek a kezdő és a „pályázó” tanítók.

Kivétel nélkül hitet és bátorságot erősítő, öntudatot edző cikkek voltak ezek. Ilyen tanácsokat sugároztak: a tanító „a lelkésznek szerfelett ne hízelegjen, s előtte szolgálai szerepet ne játsszék . . . Adja meg (neki) a hivatalához illő tiszteletet anélkül, hogy saját hivatala méltóságáról megfélemedezzen, s azt szolgálilag lealacsonyítaná”. „Ügyekezzen mindenben hivatalának méltóságát megőrizni.” „A tanító nem csak az iskola falai között, hanem a közéletben is mindenütt tanító; kinek szent kötelessége a gyöngéket és tudatlanokat minden adott alkalmal felvilágosítani, oktatni és javítani.” Elmondották, milyen jogok illetik meg őket, mióta a „kormány a tanítót az államhivatalnokok közé sorolta”. Jelentős változásnak tartották ezt a fajta megítélést és társadalmi besorolást, hiszen általa a tanító most már „minden vele hivatalos összeköttetésben lévő személytől megkívánhatja méltán a személyét és hivatalát illető becsülést s tiszteletet. Nem köteles gyáván eltérni durva, sértegető, lealacsonyító szavakat”; vagyis „joga van hivatalát minden idegen beavatkozás ellen óvni”. Kötelességévé lett ugyanakkor, hogy „az egyes egyházi tagoknak vagy szülőknek olykor idétlen tanácsaikat, kívánságaikat, vagy éppen követeléseiket erélyesen és határozottan, de mindenekelőtt illedelmesen s durvaság nélkül utasítsa vissza”.

Persze, nem ment át ez zökkenőmentesen egyik napról a másikra a gyakorlatba. Sok híve volt még a *kasztszellemnek* a reformkor liberalizmusa és 48. forradalma ellenére is. Vagy annak egyenes reakciójaként? Igazolásként a *Néptanítók Könyve* legelső számából a következő illemszabályt közöljük. Ilyen regulát kívánt: „Tartsa magát — ti. a tanító — a gyülekezet tagjaitól bizonyos távolságban . . . kerülje . . . a gyülekezetbeli kézművesekkel vagy éppen paraszttal bizalmas tegezést; velök sem saját szobájában, se nyilvános helyeken vagy éppen kocsmában ne kártyázzék, se ne tekézzon; vásárokon a laci-konyháján velök együtt ne idogáljon; disznótorokon, lakodalmakon, búcsúlakomákon sat. őket idétlen tréfákkal ne mulattassa; másból gúnyt ne űzzön, valamint maga is óvakodjék másoknak gúny tárgyául szolgálni”. Hogy miért csak a saját gyülekezetének tagjaival szemben kellett volna betartania ezeket a bántó szabályokat, és hogy kivel is barátkozzék a szerencsétlen, arról egyetlen szót sem mond a rátarti értekező.

És milyen legyen az eszményi tanító, ki jogosan szerez tekintélyt magának és iskolájának? Mit kell tennie önmaga kiépítése érdekében, hogy teljesíteni tudja az élet vele szemben támasztott igényeit, és okosan, korszerűen gondolkodó, becsületes, munkaszerető embereket neveljen? A preparandia ugyanis önmagában „nem teheti tökéletes tanítóvá az embert” a maga szűkre szabott képzési ideje alatt. „Ilyenné (relatív tökéletessé) csak több esztendő, folytonos gyakorlat és mindennapi tapasztalás után válhatik.” Legfeljebb abban a nagy *előnyben* részesíti, hogy felvillantja előtte „teendőinek számát, mibenlétét és miképpen

végrehajtását”, igazi pedagógussá azonban csak évek hosszú munkájával, a tanterem falai között válhat.

A fő kérdésre adott válaszok az alapvető ismérvek gazdag változatosságával lepik meg az olvasókat. A véleménynyilvánító munkatársak szerint a kiváló pedagógust elsősorban tudatos életre nevelő akarat, magasfokú hivatástudat, önmaga állandó, tudatos képzése és fejlesztése, kiváló szakmai és módszertani felkészültség, a kultúra alázatos szolgálat, megújulni képes kísérletező kedv és mindenekfelett őszinte gyermekszeretet kell hogy jellemezze. Csak ezeknek az erkölcsi tulajdonságoknak a birtokában tudnak „a legelső sorú gyermekekből is erkölcsileg jó és munkás, testben-lélekben ép embereket képezni, kik létöknek örülnek, kik hivatásukat — legyen az a földművesé, napszámosé vagy szolgálé — hiven, becsületesen és értelmesen teljesítik”. (*Néptanítók Könyve*, 1855. 1. sz.)

A filantropista pedagógia gyermekközpontúsága, életre nevelő szándéka, jól felismerhető elvárásai köszönnek vissza a felsorolt főelvek részletező elemzéséből. Örvendetes, hogy több olyan is akad köztük, amelyik az akkori magyar pedagógiában váratlan újszerűségével keltett méltán figyelmet. Különösen szépnek és előre mutatónak érezzük azt, amelyik a gyermeki lélek alapos ismeretét követelte meg a nevelőtől, szakítva a drákói szigorra támaszkodó vakfegyelem pedagóguscentrikusságával. Azt hirdeti ez az elv: a jó tanítónak eleven *gyermeki kedéllyel* kell rendelkeznie, hogy helyesen tudjon rezonálni tanítványainak sajátos érzélemlilágára és gondolkodásmódjára, tudjon „örülni az ő örömeinek, kitalálni az ő kívánságait, orvosolni bajaikat”, s képes legyen „feszültségben tartani figyelmüket *gyermeki felfogáshoz alkalmazott* előadása” által.

Sokat mondó és nagyon megszívlelendő követelmény volt az is, amely a lélekölő verbalizmus helyett a gondolkodókészség fejlesztését tette az oktatómunka központi kérdésévé. A *Néptanítók Könyve* szerkesztőgárdájának lelki szemei előtt az „aktív iskola” ideálja lebegett. Azé az iskoláé, amelynek mestere a szó szoros értelmében *tanít*, és a tanulóban alkotóképes tudást formál ki. Azaz nemcsak feladja a leckét, amit a gyermeknek — ha érti, ha nem — kutyakötelessége szóról szóra bevágnia, s azt „egy kommat sem változtatva” rajta, egyszerűen visszaökrendeznie. Ezt a „vastag tudatlanságot” leplező „henye tanítói magatartásról” árulkodó, ásatag pedagógusi gyakorlatot kívánta felcseréltetni a „szemlélődéssel és gondolkodtatással” összekötött, közös tevékenységet és fokozott aktivitást követelő, egyszerre aktív és kontemplatív oktatásmóddal.

Gyökeres minőségi változást sürgetett ez. Nem terhelte túl könnyen felejthető, megemésztetlen adatokkal az agyat, hanem — az eleven szemlélet — elvont gondolkodás — gyakorlat egységében — gondolkodóvá igyekezett nevelni a tanulókat, hogy a módszert jól elsajátítva, helyesen tudják értelmezni majdan felnőtt fejjel is az előttük lassan kitarulkozó élet új jelenségeit. Nem az ismeretek gazdagsága, hanem elsősorban azok „minősége”, „tömöttsége” érdekelt. Azt szorgalmazta, hogy a tanító „kevesebbet tegyen szavak, mint példa által, hogy kevesebbet kell papolni az erkölcs szabályait, mint igyekezni azok kifejlését a növendékek gyakorlati életviszonyaikban eszközölni”. (*Néptanítók Könyve*, 1856. 2. sz.) Fokozott erőfeszítést követelt a tanítótól, ki többé nem elégedhetett meg lélekölő verbális számonkéréssel. Előre meg kellett terveznie foglalkozásait, hogy a tanítási óra tárgyát láthatóvá és érzékelhetővé téve, képes legyen

arra, hogy hasznos ismereteket nyújtson és erkölcsös magatartásra neveljen. Addig ugyanis, míg tanítványai logikailag magukévá nem tették az óra anyagát, nem mehetett tovább. A tanítást és a munkát egységben látva, arra intett: „A gépiesség helyébe friss, erőteljes életnek, életrevaló tevékenységnek kell következnie” (*Néptanító Könyve* 1860. 1. sz.), s erre kell felkészítenie a társadalmat. „Inkább cselekedni és cselekedtetni kell, mint beszélni” az iskolában is, — adta ki az oktatás elvét és módját forradalmasítani akaró meghökkentő jelszót.

Hervadhatatlan érdeme a *Néptanítók Könyvének*, hogy megértve a kor szavát, bátran kiállt a reáliák tanítására alapozott, munkára nevelő iskolatípus propagálása mellett. Örömmel tudósított a német tanítókongresszusokról. Sűrűn vett át ide vágó cikkeket és kisebb tanulmányokat a külföldi szakfolyóiratokból. Többször adott lényegláttató ismertetést a filantropinumokban folyó nevelő- és termelőmunkáról, szakszerűen elemezve azoknak pedagógiai indítékait is. Szívesen értekezett a munkára nevelés társadalmi jelentőségéről és hasznáról. A *gothai konferencia* (1856. május) szellemében világosan kifejtett nézetét: „Tévedés azt hinni, hogy a munkára nevelés által az emberek egyenlökké lesznek”. Nem; csak „képesse arra, hogy a természet törvényeit jobban megismerjék”. Nem kis dolog ez sem, hiszen az így szerzett szilárd tudás és gyakorlati jártasság által „a nekik jutott erőket arra tudják használni, hogy magukon segítsenek”, és kedvezőbb életkörülmények közé jussanak. Már csak ezért is múlhatatlanul fontos, hogy a tanító gondolkodásra nevelje tanítványait. Olyan embereket kell ugyanis kibocsátania az életbe, akik önállóan gondolkodnak és helyesen, logikusan következtetnek, és jól ismerik fel a reájuk váró feladatok lényegét. Az élet legnagyobb szépségét „az erőknél bizonyos hasznos célok végetti működtetése” — az értelmes munka adja. Ez minden öröm, minden nemes fáradozás forrása. Mégsincs értelme az esztelen vagyongyűjtésnek. Csak annak, hogy a munkával és a munka által kiteljesítse magát az ember; hogy állandóan tökéletesedjék — örömet és felüdülést találjon a természet erőivel szemben vívott emberpróbáló harcban.

A hivatását szerető ügyes pedagógus sokféleképpen tudja kiaknázni a gyakorlati munkában rejlő óriási nevelőerőt, hiszen a fizikai munka nagy segítséget ad arra, hogy a tanulók legyőzzék rossz tulajdonságaikat: „az ábrándot, a határozatlanságot és az erélytelenséget”. Jobban kitarulkoznak, bátrabban megnyilvánulnak nevelőjük előtt, ki ezáltal eredményesebben küzdhet rossz emberi tulajdonságaik, helytelen beidegzettségeik, mindenekelőtt a „felületesség és állhatatlanság” ellen, s kedvezőbben alakíthatja — edzheti és növelheti — tanítványai „öntudatát és értelmét”. Vigyáznia kell azonban, hiszen „nem a gépszerű testi működés jelenti a munkára nevelést!” Nem mérheti növekvő terméseredményekkel nevelőmunkája sikerét és minőségi fokát. Az ő feladata más: készség- és gondolkodásmód-fejlesztés — az „értelem mozgékonyására nevelés”.

Ezzel a célkitűzéssel tulajdonképpen egészen a politechnikai képzés alapelveinek a megfogalmazásáig jutottunk el. A filantropinumok ugyanis olyan magas szintre kívánták emelni a munkára nevelést, hogy segítségével a növendékek képessé váljanak arra, hogy majdan — ha ezt kívánja tőlük az élet — „az egyik kenyérkereseti módtól a másikhoz könnyen átmelessenek, s a tanultat alkalmazni is tudják”.

A *Néptanítók Könyvének* szerkesztője és vezéri gardája hitt ennek az iskolatípusnak a lehetőségeiben, és azonosult az elképzeléssel. Attól függetlenül, hogy a németekhez hasonlóan ők sem mertek egységesen állást foglalni abban a kérdésben: mindenki számára érdemes és szükséges-e kötelezővé tenni a munkát. Többen voltak, kik felesleges *anyagpocsékolásra* hivatkozva fel akarták menteni az előkelő származású gazdag tanulókat a fizikai munkavégzés iskolai kötelezettsége alól. Állásfoglalásukat — nem kétséges — erősen befolyásolta a suba subával, guba gubával elv is.

Abban viszont már nem volt közöttük semmi vita, hogy az „élet igényeit” szolgáló tantárgyak elméleti anyagát mindenkinek el kell sajátítania. Egyetértettek abban is, hogy ezeket a modern célkitűzéseket, ezeket a minőségileg új, szokatlan feladatokat nem lehet kis képzettségű, ötlettelen pedagógusokkal megvalósítani, s ezért a tanítók tudatos átképzése, szemléletének korszerűsítése elengedhetetlen.

Megvalósításának lehetőségét két fő tényezőben látták. Egyrészt a városi és körzeti tanítóegyesületek létesítésében és ésszerű működtetésében, ahol is a tanítók időszerű pedagógiai kérdésekről beszélgetve, szakmai felkészültségüket gazdagíthatnák, módszereiket csiszolhatnák (Csabán életre is hívtak egyet), másrészt a képzők oktató-nevelő munkáját egyenesen továbbfolytató szakfolyóirat: a *Néptanítók Könyve* aktív támogatásában. Azaz vitára ingerlő cikkek, okos tanulmányok, közérdeklődésre számot tartó helyi vonatkozású hírek közlésével, hatósugarának szélesítésével: a lap népszerűsítésével.

Egy csapásra megnőtt iránta az érdeklődés. Tetszett mindenfelé a színes, tartalmas kiadvány. Sikerének legfőbb titka időszerűségében rejlett. Minden lényeges téma és akut iskolai feladat (óvodai nevelés, nőképzés, család és iskola viszonya, külföldi pedagógiai tapasztalatok, kiadványok, tankönyvek ismertetése, alapvetően fontos pedagógiai-didaktikai kérdések: *Wurst* szemlélettana, a hangoztató módszer előnyei az olvasásban a tagozóval szemben, az írástanítás módszerei, a fegyelmezés, az osztályozás gondjai, különféle óraelemzések, a *Bell—Lancaster-* féle tanításmód negatívumai, *Diesterweg—Veres* számtanítása, a nemzetiségi — szlovák — nyelvű oktatás, a tanítók anyagi megbecsülése stb.) hangot kapott itt. Szeberényi mint valami érzékeny műszer, csalhatatlan bizottsággal tapintott rá a nevelés izgalmas kérdéseire. Úgyes szerkesztőnek és nagy-szerű szervezőnek bizonyult. Világosan tudta, mit vár tőle és lapjától a hazai protestáns iskolaügy, így hát jó érzékkel jelölte ki az elemzést kívánó témákat, és határolta körül a teendőket. Minthogy pedig lapja köré értelmes, jótollú szerzők társultak, alig-alig mutált a hangja.

Az évente 26-28 *tömött ívet* tartalmazó *Néptanítók Könyvének* minden száma — az elsőtől az utolsóig — a következő 4 nagyobb szakmai egységre tagozódott:

- „I. Értekezések a növelés — különösen a népiskola köréből,
- II. Kitűnő nevelők és tanítók élet- és jellemrajzai,
- III. A magyar és a külföldi nevelési irodalom termékeinek ismertetése,
- IV. Mulattató, változatos tárca rovat.”

Jó tudni ezt. A szerkesztési elv tisztázása dönthette volna el egyértelműen, műfajilag mi is volt a kiadvány: évkönyv-e vagy folyóirat. Látni fogjuk, ez volt az ellene lefolytatott vizsgálatnak (1856—57) az alapkérdése is.

1856-ban *Kis kert* címmel egy 2-4 oldalas szépirodalmi melléklet társult hozzá az ekkor megjelent, hasonló című, 6 éves „tanulságos és mulattató gyermeki olvasmányok” anyagából válogatva; — kiadója *Réthy Lipót* volt, s benne kortárs hazai írók-költők (*Sarkady Ferenc, Horkai Antal, Kállay István, Raicher János, Haragos Antal* stb.) ma már teljesen ismeretlen gyermek- és ifjúsági irodalmi művei szerepeltek. Nem kerültek el figyelmét a világirodalmi alkotások sem. Erre vall, hogy kedves hangú ismertetés keretében ajánlotta a nevelők figyelmébe *E. Beecher Stowe* 1852-ben írt, bombasikert aratott regényét: az *Irinyi József* által lefordított *Tamás bátya kunyhóját*.

A kortárs lapok lelkesen köszöntötték a *Néptanítók Könyvét*. A *Kemény Zsigmond* szerkesztésében megjelenő *Pesti Napló* (munkatársa volt *Greguss Ágost* is) „a legmelegebb részvétellel” üdvözölte, és nagy „szakértői tapasztalattal”, „gazdag tömörséggel” összeállított „korszerű vállalat”-nak tartotta, amelyben „a közlött dolgozatok” mindenkor érdekesek és talpraesettek. Mint *régóta szükségelt* orgánumot ajánlotta a közönség pártfogásába, mely ügyesen párosítja a *célszerűséget az ügybuzgósággal*. (*Pesti Napló*, 1855. márc. 29., ill. máj. 16.)

Sietett kedvező véleményének hangot adni *Toldy Ferenc Új Magyar Múzeuma* is. Ismertetője a „szennyos” — azaz nem túl díszes — külső illúzióromboló hatása ellenére is (ezzel az állításával ugyan sokan nem értettek egyet) hamar felismerte valós értékeit: a bátor kritikai hangvételt és a sokoldalúságot; azt a széles körű érdeklődést, amellyel még a „szakbeli irodalmat” is nyomon követi. De lelkes pártolásra buzdított a *Szilágyi Ferenc* szerkesztette kormánylap, a *Budapesti Hírlap* és még inkább a *Pákh Albert—Jókai Mór—Gyulai Pál* triász által alapított, közszeretnek örvendő *Vasárnapi Újság*, amelynek a kortárs publicisták szerint „fő és igazi mozgó ereje” nem a szépirodalomban, „mint inkább azon irodalmi ágakban (van), amik ismereteket szállítanak a nép közé”. Ez a sajátossága érteti meg velünk, miért fogadta olyan megkülönböztetett szeretettel Szeberényi hasonló tendenciájú vidéki próbálkozásait.

Az 1858-ban újra megindult „*Protestáns Egyházi s Iskolai Lap*” 11. száma már szomorú szívvel vett búcsút „a kor szükségéinek tekintetbe vételével” indult, jobb sorsra érdemes folyóirattól, amely „három nehéz éven keresztül” fejtette ki „üdvös működését”, jóllehet „mozgalma csekély körre volt szorítva”, és állandó harcot vívott az életben maradásért. Szeberényi pedig „mindent, amit egy szerkesztő megtehetett, . . . megtett; jeles cikkeket adott a nevelésre és tanításra vonatkozólag, jeles felszólalások történtek, hogy a nép és az iskolatánító felrázassanak a mély álomból . . . Mind hijába!” Sajnos, a szerkesztő *ernyedetlen buzgalma* és munkatársainak friss szellemű, ügybuzgó *szorgalmatossága* sem segíthetett rajta. Megölte a közönyt, mint sok más értékes és nemes kísérletet.

Vámossynak, az elparentáló cikk írójának — sajnos — nem minden értesülése volt helytálló. Igazat adunk neki abban, hogy a *Néptanítók Könyve* nem a *Sárospataki Füzetek* és a *Protestáns Egyházi s Iskolai Lap* megindulása miatt szűnt meg, ahogy azt az utolsó — 1857. 6. — számban Szeberényi csakugyan állította. Abban azonban már nem, hogy a „fáradhatatlan munkásságú szerkesztőnek” 1855-ben mindössze „60 előfizetője” akadt, s lapja iránt később sem

mutatkozott nagyobb kereslet. Ez tévedés. Messze vidékekről küldözgettek kéziratokat címére a szerzők. Három év alatt több mint 80 nagyobb dolgozatot publikált 46, magát név szerint is megnevező szakíró tollából (közülük 10 névjeggyel látta el munkáját), s akkor még nem szóltunk az apró hírek névtelen beküldőiről. Ennyi munkatársra ismeretlen, halódó lap nem szokott támaszkodni. Tény viszont, hogy őszinte sajnálatunkra 1857-ről nincsenek adataink. Ekkor folyt hivatalos eljárás a lap ellen. Úgy véljük, erre az esztendőre alapozhatta állítását *Vámossy*, s nem — ahogy írta — 1855-re.

Az előfizetők névsora alapján összeállított statisztikai összesítésünk arra a másik tévedésre is rávilágít, miszerint a *Néptanítók Könyvének* olvasótáborra roppant kis térre, elsősorban a Békés megyei iskolák pedagógusaira, korlátozódott. A valóságos helyzet más volt. Ezt az alábbi táblázat is erősíti:

Év	Békés megyei előfizetők száma	A Békés megyei községek száma	Más tájegységre jutott	Összesen
1855	56	7	137	193
1856	57	9	174	231
1857	?	?	?	?
1860	30	10	253	283

A fenti statisztikából több fontos következtetést vonhatunk le. Például azt, hogy az első két évben a *Néptanítók Könyve* 180-200 olyan előfizetővel rendelkezett, akik szerették és mindaddig ki is tartottak mellette, míg állásfoglalásukban meg nem zavarta — meg nem félemlítette — őket a volt politikai elitélt Szeberényi ellen indított hivatalos hatósági eljárás. Kiolvasható az is, hogy még a korabeli fejletlen postai-szállítási viszonyok, az információáradás nehézkes lassúsága sem ártott neki — egy év alatt 20%-kal nőtt előfizetőinek a száma.

Megyénkben Csabán és Szarvason kelt el belőle a legtöbb példány, de pártolóra talált még a következő településeken is: Mezőberény, Tótkomlós, Orosháza, Bánfalva (Gádoros), Szénás, Köröstarcsa, Körösladány, Gyoma, Sarkad és Szeghalom. 1855—56-ban Csabán 19 illetve 22, Szarvason mindkét évben 13 példányra volt magánelőfizetője. Szomorú tény viszont, hogy Szeberényi Makóra történt távozását (1857) jelentős mértékben megérezte a lap. Különösen Csabán, ahol 1860-ra a *Vince Sándor* makói tanárral közösen szerkesztett lapnak már csak 5 híve maradt. Igaz, hogy itt érzékelhették legjobban a kellemetlenkedő támadások erejét, mely Szeberényi későbbi vállalkozásait is (*Protestáns Népkönyvtár* füzetei) nyomon követte.

A legtekintélyesebb vidéki gócpontok kezdetben Makó, Nagylak, Nyíregyháza és Hódmezővásárhely voltak. Melléjük később a következők sorakoztak fel: a Baranya megyei Nagyhasány, ahová 55 példányt rendelt *Nánási Fodor Pál* esperes, továbbá Nagykőrös, Sopron és a három erdélyi város: Nagyenyed, Sepsiszentgyörgy és Kolozsvár. Vagyis, ha szórványosan is, eljutott az ország minden részébe, ahol nagyobb számban éltek a protestánsok — elsősorban az evangélikusok.

Az egyik levelező jóvoltából azt is tudjuk, (*Néptanítók Könyve*, 1856. 1. sz.), még Berlinbe is. „Nem képzelheti Ön — közölte a lelkes tudósító —, mennyire örültem, midőn az Ön által kiadott *Néptanítók Könyvének* egy példányát itt Berlinben láthattam. Igaz, hogy tartalmából itt nem sokat tudnak; de legalább tudják azt, hogy növelési érdekekre vonatkozik, s így meggyőződhetnek, hogy Magyarország tanítói sem hevernek tétlenül. Isten áldja meg Önt és munkatársai szent szándékát.”

A *Néptanítók Könyve* elleni támadás 1856. január 4-én indult meg, amikor a „cs. kir. magas Helytartótanács nagyváradi osztálya” vizsgálatot rendelt el, és arra kötelezte Békés megye főnökét, adjon jelentést „a folyóirat keletkezéséről, tendenciájáról, terjesztésének módjáról, valamint kiadójáról”: Réthy Lipótról és a szerkesztőről: Szeberényi Lajosról. A sarvasi és a csabai szolgabíró tudósítása alapján készített jelentés nem elégítette ki a Helytartótanács nagyváradi „elnökségét”, jöllehet részletesen kitért Szeberényinek „izgató és tiltott politikai nyomtatványok — *Kossuth*-proklamációk és a *nép-barát* (sic!) című újság „örzesebirtoklása miatt elszenvedett vizsgálati fogság-büntetésére is. Ezekon kívül beszámolt még arról is, hogy „bár reá szigorú felügyelet fordítottatik”, „semmi olly körülmény a hivatal előtt fel nem merült, melly politikai véleményének veszélyességét tanúsítaná, sőt azólta rendes családi viszonyokba lépven, hivatásához képpest folyvást a közoktatásban fáradozik, s legközelebb is az irodalom terén 12 aranyos jutalmat nyert pályaművével; mikhez képpest a közhasznú tartalmúnak ismert . . . folyó irat szerkesztésében pártolásra érdemes”. (BML—BCSM iratai 39 praes) (1856.)

A Békés megyei főnök Szeberényiről adott kedvező tájékoztatása után a cs. k. *Helytartótanács* más jogcímet keresett az akadémuskodásra. Ha már nem tudhatott belekötöni a szerkesztő megbízhatóságába (hasonló jellemzést kapott a magát szerényen viselő kiadóról: Réthy Lipótról is), a törvény kijátszásával, a hivatalos hatósági engedély megszerzésének elmulasztásával vádolta Szeberényit, s ezért az 1852. május 27-én kiadott sajtótörvény 9. 10. és 11. §-ainak megsértése címén elkoboztatta az addig megjelent példányokat — köztük a teljes 1855-ös évfolyamot — s betiltotta a lapot.

Szeberényi férfiasan állta az idegesítő harcot. Ügyes jogászai érveléssel azt bizonygatta, hogy a *Helytartótanács* intézkedése éppen a „császári pátenst” — a sajtótörvény 9 §-a értelmében törvénytelen, minthogy „a folyóirat füzetei *nem szabályos időközökben, nem havonta* jelennek meg”, ennélfogva nem is tekinthetők „időszaki periodikus nyomtatványoknak”. Annál inkább nem, mert „a füzeteket az egész évi munka töredékeiként kell tekintenünk”, melyek együtt „egy egészet” — értsd: egységes kötetet, évkönyvet — tesznek ki.

Megtévesztő, rafinált fogalmazás ez, hiszen a folyóirati számokat évfolyamonként bárki bekötheti és beköthetheti. A 6 szám egybefűzése jelen esetben is lehetséges tehát. Ezzel azonban nem változik meg egyszersmind a kiadvány „jellege”; legfeljebb a számok megőrzése és használata lesz könnyebb. *Szánthó Albert* csabai szolgabíró, akinek megértő jóindulata nagymértékben hozzásegítette Szeberényit ügye szerencsés lezárásához, július 23-án kelt hivatalos beadványában is ezt az évkönyv jelleget erősítette, mondván: „A külalakot tekintve is valóban áll, hogy *azon összes egy évi füzetek tesznek egy egész könyvet*, miután

a füzetek csak színes papírú címlapba fűzvék, melyek levételével egy könyvbe állíthatók össze (erre vonatkozhatott az Új Magyar Múzeum „szennyes külsőt” emlegető megbélyegzése. A „szennyoldal” — a könyv első oldala a szennyeződéstől védi a többlapos nyomdai termékeket E. L.); ez ideig ugyan minden füzetben a megkezdett cikk befejezve is van”, miután „a füzet hátulján mindenkor aprólékos közlemények foglaltatnak, s a kiadandó ívek száma sem egészen bizonyos”.

Szánthó valószínűleg nem tanulmányozta át tüzetesen az egyes számokat, különben észre kellett volna vennie, hogy egyrészt a füzetek az általunk előzőleg ismertetett, egymástól nyomdailag többé szét nem választható nagy részegységek miatt külön kötetben is önálló füzetek maradnak, másrészt, hogy az az állítása sem áll, miszerint „ez ideig . . . minden füzetben a megkezdett cikk befejezve is van”. Az igazolás céljából felterjesztett évfolyamban Horváth Sámuel értekezése: *A népnövelés fogalma, fontossága, akadályai és gyógyszerei* például három, Rákosi (Raicher) Jánosnak: *Levelek a növelési reformról* címen közzétett hosszabb tanulmánya meg egyenesen hét (!) füzetbe tördelve jelent meg. Jutott belőle az 1856-os évfolyamba is. Tény továbbá az is, hogy a kiadvány nem elsősorban lezárt igazságok tudományos rendszerbe foglalására, hanem inkább az ellenvélemények bátor kifejtésére ösztönözte munkatársait. Olyan cikkek írására, melyek kimondottan folyóiratba valók.

Szeberényi és Szánthó nagy szerencséjére a váradi hivatal vezetőjének kevés érzéke volt a műfaji kérdések eldöntéséhez. Nem is tudott dűlőre vergődni, noha hónapokon át ezt feszegette. Nem ismerte az évkönyv és a folyóirat-szerkesztés sajátosságait, máskülönben nem akceptálta volna Szánthó véleményét. „A füzet hátulján” lévő „aprólékos közlemények” ugyanis nem döntő fontosságúak a műfaj megítélésében; önmagukban nem teszik lezártakká és befejezettekké a kisebb logikai egységek szerint külön-külön számba tördelt, folytatólágosan megjelenő tanulmányokat.

A vizsgálat végén kénytelen volt a *Helytartótanács* igazat adni Szeberényiék védekezésének (BML—BCSM iratai 2157/1856. szám), s amikor erről a békés-csanádi megyefőnököt értesítette, egyúttal arra is felkérte: azzal a megjegyzéssel tudassa döntését Szeberényivel, „hogy a kérvényező ügyének kedvező elintézését a csabai szolgabíró sugallta”.

Ezzel az augusztus 21-én közölt határozattal nem zárult le végérvényesen Szeberényiék pöre. A „*Helytartóság* elnöki osztálya” a cs. kir. Kultusz- és Közoktatási Minisztérium rendelkezése alapján szeptember 29-én arra kötelezte a csabai és a gyulai szolgabírót (1856-tól itt működött a Réthy Nyomda), hogy vegyék szoros ellenőrzés alá a *Néptanítók Könyvét*, és a kiadványban megjelent „mindennemű megbotránkoztató cikkről” azonnal tegyenek jelentést neki. A gyulai szolgabírót még külön is kioktatta, miként gyakorolhatja alkalmas módon ebbéli köteletségét — hogyan értelmezze a sajtótörvény 3. §-át, amelynek értelmében a kiadó — valójában a nyomdász — „köteles minden nyomtatványából a nyomtatás előtt 3 nappal egy példányt beszolgáltatni” neki, és csak akkor kezdheti meg a nyomást, ha nem kap tőle 3 napon belül letiltó rendelkezést.

A magas minisztérium cenzorainak (nem tudni, hogy került kezük ügyébe a folyóirat) szemet szúrt a javaslatételre kiadott munka. Legalábbis erre következtethetünk a szeptember 10-én hozott miniszteri döntésből, amely kategorikusan leszögezte: „... nevezett folyóiratnak nagyrészt sem tartalma, sem beállítottsága (irányzata) a magyar népiskolák tanítói számára előnyösnek nem ismerhető el; egy ilyen periodikus nyomtatvány olyan ember kezében, mint Szeberényi, legalább is jól meggondolandó; ezért tehát ennek a vállalkozásnak folyamatos ellenőrzése válik szükségessé”. (BML—BCSM iratai 2476/ 1856. szám)

Mérhetelen szemléletbeli különbség volt a Helytartótanács (ill. a kultusz- és közoktatásügyi minisztérium) cenzorai illetve Szeberényi s vele a csabai szolgabíró nézetei között. A folyóirat szerkesztője ugyanis nem talált sem politikai, sem egyházi szempontból kivetnivalót a *Néptanítók Könyvében*. Abban a tiltakozásban, melyet a betiltó rendelkezéssel szemben adott be, éppen azt emelte ki, hogy „az eddig megjelent füzetekben foglalt cikkek mind olyanok valának, melyek a tanítókat nehéz működésükben buzdították, a módszer egyes ágaiban felvilágosították, Ő Császári Királyi Felsége iránt tartozó hódolatra és tiszteletre ösztönöztek, vagy a közönséget az Ő Felségének m. kormánya által sürgetett növelés ügyének gyámolítására serkentették”.

Csakugyan. A *Néptanítók Könyvét* csak erős belemagyarázással lehetett volna antidinasztikus szemlélettel gyanúsítani. Hol lehetett akkor a hiba? Ott, hogy a szerkesztő és a munkatársak magabiztos protestáns öntudattal többször is rávilágítottak arra a főlényre, amely szerintük éppen a német pedagógiai irányzatok jótékony hatására mutatkozott meg a katolikus iskolákban folyó oktató-nevelő munka szemléletével szemben. Ez pedig 1855-ben, vagyis a pápa és a császár között megkötött konkordátum évében, amikor *Ferenc József* — lemondva az ún. királyi tetszvényjogról, a placetum regiumról — szinte államvalás rangjára emelte a katolikus vallást, az államvezetés számára nagyon is kellemetlen volt.

Erre kell gondolnunk a Szeberényi gondozásában megjelent *Protestáns Népkönyvtár* első kötete ellen megindított támadásból is, amelyet a gyulai megyei törvényszék — „ő apostoli felsége által adományozott hivatalos hatalmánál fogva” — folytatott le 1857—58-ban a *vallásháborítással* vádolt szerkesztő és öccse: *Andor*, illetve *Szarka József* ellen. (BML—BCSM iratai IV. B. 152. b. 1499/1858. szám).

A folyóirat első számának 2 közleménye miatt (*Vallásbéli hitfelekezetek; Lombok a reformatió történetéből*) helyezte vád alá őket a gyulai szolgabírószág. Az államügyész vádlevele alapján lefolytatott tárgyaláson a megyei törvényszék elé idézett vádlottak — „az édekelte cikkek írói — terjedelmesen kimutatták, hogy a kérdéses cikkekben semmi sértő nem foglaltatik”. Hivatkoztak az 1791. 26. tc.-re, amely „e tekintetben is teljes vallásszabadságot enged a protestánsoknak”. Beigazolták, hogy „a tanulmányokban foglaltak egytől egyig történelmi tények, vagy hiedelmek (dogmák)”, melyeknek terjesztését nemcsak a törvény-cikk, de Ő Cs. Kir. Felségének 1851. január 1-jén kelt rendelete is megengedi. *Járisch* könyveire hivatkozva, rávilágítottak arra, hogy „a kat. klérus a protestánsok ellen sokkal sértőbb kifakadásokkal” él. Kifejtették továbbá, hogy

érthetetlennek és indokolhatatlannak tartják az ellenük felhozott súlyos vádat. „Még a zsidóknak is meg van engedve, hogy a kereszténységgel ellenkező tanításukat” kinyomtathassák.

A megyei törvényszék nem tehetett mást: kénytelen volt felmenteni őket, mert a szerzők tanulmányaikkal „csak azt akarták elérni, hogy hitsorsosaikkal a protestáns vallás keletkezését s annak tanait a fennálló törvények engedelmével megismertessék”. Kiadványukat is kizárólag „a protestáns hitfelekezet . . . tagjai között” akarták terjeszteni, ehhez pedig törvény adta joguk van.

A törvényszék meggyőződve róla, hogy esetükben sem „gonosz szándék”, sem „vallásháborítás”, sem „közrend és csend elleni vétség” gyanúja nem áll fenn, végül a bpr. (büntető perrendtartás) 197. §-ának 1. pontja értelmében — tényállás hiányában — megszüntette az ún. elővizsgálatot.

Az alaptalan vádért sokat fizetett Szeberényi. A „Nagyméltóságú Cs. kir. Helytartósági Osztályhoz” címzett beadványában (1858. jan. 27.) a „fölmentő végzés” birtokában (lásd BML—BCSM. iratai eln. 307/1858) tisztelettel kérte: „Méltóztassék nevezett könyvet az iránta való felvilágosító válaszokkal együtt megvizsgáltatva . . . a zár alól fölmenteni, azon esetre pedig, ha mégis egyik vagy másik hely meg nem engedhetőnek látszanék, azt kijelölni, hogy mással pótolhassák”. Elpanaszolta azt is, hogy mind ő mind a kiadó „tetemes kárt szenved az által, hogy az első kötet példányai . . . lefoglalva tartatnak. Nemcsak hogy újabb előfizetők, mikre kilátás vala, nem mertek az előzmények után előfizetni, de a voltak közül is visszakérték pénzbeli illetményeiket. A birodalmi sajtórendtartásnak pedig nem lehet az a célja, hogy *ártatlan vállalkozók megkárosíttassanak*”.

A politikai hatalom így ölte meg a szabadabb szellemiségű *Néptanítók Könyvét* is. Ekkor még szemérmesebb lévén, Szeberényi csak azt kérte: engedessék meg neki, hogy az évfolyamot egybefűzve küldhesse el a megmaradt előfizetőknek. Így sem tudta megtartani őket. A megrettent olvasók (pedagógusok) magára hagyták a szép kezdeményezést. Ezért lehetett mindössze 60 előfizetője. Ezért nem bízhatott felerősödésében a szerkesztő 1857 végén, amikor tudomást szerzett a *Sárospataki Füzetek* és a *Protestáns Egyházi s Iskolai Lap* megindításáról. Bukásában tehát nem a színvonal gyengesége, nem is a postai nehézségek vagy a rossz szervezés, hanem a hatalmát féltő, erejét fitogtató politikai hatalom volt a ludas.

1857 őszén Szeberényi elhagyta a békétlen Békés megyét, s Makóra ment papnak. Hamarosan *Réthy* is eltávozott a megyeszékhelyről. A nagyobb anyagi sikerrel kecsegtető s több nyugalmat ígérő Aradra tette át nívós munkát adó tipográfiai műhelyét.